

ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА НАПН УКРАЇНИ

Олена Чеботарьова

Теорія та практика трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах Нової української школи

Монографія

**ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА НАПН УКРАЇНИ**

Чеботарьова Олена Валентинівна

**Теорія та практика трудового навчання учнів
з порушеннями інтелектуального розвитку
в умовах Нової української школи**

Монографія

Київ – 2025

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (протокол № 7 від 26 червня 2025 р.)

Рецензенти:

Супрун М.О., доктор пед. наук, професор, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова;

Руденко Л.М., доктор психол. наук, професор, завідувач кафедри спеціальної психології і медицини ФСІО УДУ імені Михайла Драгоманова;

Герашенко С.І., кандидат педагогічних наук, заступник декана з виховної роботи, завідувач кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології ФСІО УДУ імені Михайла Драгоманова;

Павлюченко О.М., директор спеціальної школи №26 м. Києва;

Коношевська Ж.В., заступник директора з навчально-виховної роботи спеціальної школи №26 м. Києва.

Ч 34

Чеботарьова О.В. Теорія та практика трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах Нової української школи: монографія. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2025. 250 с. ISBN 978-617-8531-79-9

У монографії представлено компетентнісний підхід до навчання учнів в умовах реалізації концепції «Нова українська школа», наукові здобутки в теорії та практиці трудового та професійно-трудоного навчання школярів з порушеннями інтелектуального розвитку; висвітлено авторську концепцію та методичну систему трудового навчання на основі проведеного експериментального дослідження; обґрунтовано та апробовано методику формування трудової компетентності школярів з ППР, визначено організаційно-педагогічні умови реалізації та впровадження в освітню систему інтегративної моделі трудового навчання, дотримання якої забезпечує корекційно-реабілітаційний супровід, навчання і особистісний розвиток учнів.

У розділах монографії представлено результати експериментального дослідження, що дають цілісне бачення упровадження змісту освітньої галузі «Технології» та навчального предмету «Трудове навчання», представлених у Типових освітніх програмах для навчання дітей з інтелектуальними порушеннями. Також висвітлюються особливості варіативного змісту модельних навчальних програм професійного спрямування у 5-10 класах для учнів з порушеннями інтелекту; специфіку корекційно-розвивальної роботи, яка охоплює пізнавальну, сенсомоторну, мовленнєву та особистісну сфери розвитку школярів.

Монографію адресовано педагогам, психологам, викладачам, студентам, фахівцям-консультантам ІРЦ; батькам дітей з ООП, усім зацікавленим користувачам.

ISBN 978-617-8531-79-9

© Олена Чеботарьова, 2025

© Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ 1.	
НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА ЯК ВАЖЛИВА КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ	
1.1. Концепція Нової української школи як важлива освітня реформа	9
1.2. Компетентнісний підхід в освіті як провідний напрям її реформування.....	17
1.3. Науково-методичні підходи до реалізації змісту освіти учнів із порушеннями інтелектуального розвитку відповідно до Концепції НУШ.....	22
1.4. Навчально-пізнавальні особливості та освітні потреби учнів з порушеннями інтелектуального розвитку	27
РОЗДІЛ 2.	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	
2.1. Тенденції розвитку технологічної підготовки учнів у країнах Європейського Союзу.....	39
2.2. Становлення вітчизняної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.....	45
2.3. Мета і завдання освітньої галузі «Технології» у спеціальних закладах загальної середньої освіти.....	56
2.5. Корекційно-розвивальна спрямованість змісту трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.....	74
РОЗДІЛ 3.	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	
3.1. Концептуальні підходи до системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.....	90
3.2. Модель методичної системи трудового навчання учнів.....	98
3.3. Методологічні основи методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту.....	103
3.4. Основні принципи реалізації методичної системи трудоного навчання.....	114
3.5. Педагогічні умови реалізації методичної системи трудового навчання.....	116

3.6. Критерії та показники оцінювання трудової компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.....	121
--	-----

РОЗДІЛ 4.

ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

4.1. Зміст технологічного забезпечення методичної системи трудоного навчання	134
4.2. Методика трудового навчання школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.....	143
4.3. Основні методи та прийоми формування алгоритму загальнотрудогих дій	161
4.4. Професійно-трудоге навчання учнів в сучасних умовах реформування освіти.....	168
4.5. Варіативність змісту модельних навчальних програм навчального предмету «Технології» для учнів 5-10 класів з ППР.....	171
4.6. Особливості дистанційного формату організації трудового навчання.....	174
4.7. Реалізація варіативних модульних корекційно-розвивальних програм як важлива складова трудового навчання учнів.....	184
4.8. Результати впровадження методичної системи в практику трудового навчання спеціальних закладів освіти.....	190

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	204
--	------------

ДОДАТКИ.....	215
---------------------	------------

ПЕРЕДМОВА

Сучасні зміни у сфері освіти в Україні спрямовано на розвиток нових технологій, розроблення інноваційних методик, реалізацію освітнього процесу відповідно до європейських стандартів та цінностей. Це передбачає не лише зміни на законодавчому рівні, а й загальну гуманізацію відносин, вдосконалення процесу навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. У цьому контексті особливе місце посідає питання соціалізації, інтеграції у суспільство осіб з порушеннями інтелектуального розвитку.

На сьогодні в Україні триває реформування шкільної освіти, яке передбачає реалізацію Концепції Нової української школи на нових законодавчих і методологічних засадах, розвиток різних форм навчання як важливого чинника забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами.

У Концепції Нової української школи наголошено на тому, що кожна дитина, незалежно від її здібностей, має право на успіх в житті та максимальне розкриття власних здібностей, яке може запропонувати якісна освіта. Тому забезпечення оптимальних умов навчання, виховання та розвитку школярів з особливими освітніми потребами шляхом модернізації змісту, форм, методів навчання, впровадження сучасних інтерактивних освітніх технологій є актуальним питанням сьогодення.

Стосовно дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, то здобуття якісної трудової та подальшої професійно-трудової підготовки є вирішальним фактором підвищення їхнього соціального статусу та захищеності у суспільстві. Трудова підготовка та повноцінна соціально-трудова реабілітація дає можливість таким дітям в подальшому опановувати професії, необхідні на сучасному ринку праці та створює основу для реалізації їхніх можливостей.

Проведення докорінних змін в системі освіти передбачає не лише принципове оновлення її змісту, розширення форм її здобуття, а й реалізацію нових підходів до трудового навчання, орієнтацію на особистісні психофізичні

можливості та інтереси учнів, спрямованість на новий освітній результат – формування трудової компетентності школярів, умінь практично застосовувати знання, а не механічно засвоювати їх суму.

На зміну застарілої методичної системи трудового навчання школярів з порушеннями інтелектуального з надмірністю знань, їх безсистемністю, недостатнім зв'язком із дійсністю та практичними досвідом прийшла нова компетентнісно орієнтована освіта, яка сприяє набуттю учнями життєво важливих компетентностей.

Наукові дослідження тенденцій розвитку освітньої галузі «Технології» в світі засвідчують широкомасштабне впровадження в педагогічну практику різних зарубіжних країн цілісної методичної системи трудового навчання, яка сприяє становленню учнів, розвитку їхніх пізнавальних здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб.

Окреслені освітні зміни обумовлюють розроблення та запровадження нової концепції та моделі методичної системи трудового навчання школярів з порушеннями інтелекту, яка враховує ключові позиції Концепції Нової української школи, Державного стандарту початкової освіти, Державного стандарту базової середньої освіти, Типових освітніх програм для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

У монографії представлено наукові здобутки в теорії та практиці трудового навчання школярів; висвітлено авторську концепцію та методичну систему трудового навчання; обґрунтовано та апробовано методику формування трудової компетентності школярів з порушеннями інтелектуального розвитку, визначено організаційно-педагогічні умови реалізації та впровадження в освітню систему інтегративної моделі трудового навчання, дотримання якої забезпечує корекційно-розвивальний супровід, навчання і особистісний розвиток учнів.

У розділах монографії представлено результати експериментального дослідження, що дають цілісне бачення упровадження змісту освітньої галузі «Технології» та навчального предмету «Трудове навчання», представлених у

Типових освітніх програмах для навчання дітей з інтелектуальними порушеннями. Також висвітлюються особливості корекційно-розвивальної роботи з учнями на уроках трудового навчання, яка охоплює пізнавальну, сенсомоторну, мовленнєву та особистісну сфери розвитку школярів.

У монографії представлено інноваційний зміст авторських корекційно-розвиткових програм з розвитку художньо-трудової діяльності школярів, педагогічні технології трудового навчання учнів, представлено рекомендації стосовно їх впровадження в практику.

Автором репрезентовано методичні рекомендації для педагогів та батьків щодо формування трудової діяльності у школярів з порушеннями інтелекту в контексті сучасного корекційно-розвивального навчання, представлено методичні прийоми формування загальнотрудових умінь на різних етапах шкільного навчання.

Результати експериментального дослідження, висвітлені автором у монографії, сприятимуть модернізації змісту освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, що значно доповнює низку освітніх інновацій і класичних підходів в освіті дітей з особливими освітніми потребами в цілому, та допоможуть педагогам гармонійно поєднувати позитивний досвід трудового навчання для реалізації сучасних освітніх цілей.

Монографія адресована викладачам закладів вищої освіти зі спеціальностей: «Спеціальна освіта», здобувачам наукового освітнього ступеня доктора філософії у галузі спеціальної освіти, науковцям, студентам, педагогічним працівникам, усім фахівцям, що розробляють проблему навчання осіб з порушеннями інтелектуального розвитку.

Висловлюємо вдячність за особисту та професійну підтримку шановним рецензентам, усім колегам, колективам експериментальних спеціальних закладів загальної середньої освіти, які сприяли виходу в світ цієї книги.

РОЗДІЛ 1

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА ЯК ВАЖЛИВА КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ

1.1. Концепція Нової української школи як важливої освітньої стратегії розвитку

Нова українська школа (НУШ) є ключовою реформою Міністерства освіти і науки у ХХІ столітті. Головна мета передбачає створення сучасної школи, в якій учням надаються практико-орієнтовані знання, і найголовніше – уміння застосовувати їх у повсякденному житті.

НУШ – це школа, де у дітей формується, в першу чергу, мотивація до навчання. Учні вчать пізнавати світ, критично мислити, висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Водночас батьки також долучені до школи, в якій панує співпраця та взаєморозуміння.

Реформа НУШ є довготривалою, адже зміни відбуваються на усіх етапах шкільного навчання. Підґрунтям реалізації НУШ є низка законодавчих документів: Закон «Про освіту», який регулює основні засади нової освітньої системи, новий Державний стандарт початкової освіти, Державний стандарт базової середньої, Державний стандарт профільної середньої освіти, нові типові освітні програми для навчання дітей з особливими освітніми потребами та ін.

У Концепції Нової української¹ школи наголошено на тому, що кожна дитина, незалежно від її здібностей, має право на успіх у житті, максимальне розкриття власних здібностей, яке може запропонувати якісна освіта. Тому забезпечення оптимальних умов навчання, виховання та розвитку школярів з особливими освітніми потребами є важливим завданням сьогодення.

Головними компонентами Концепції, на які мають орієнтуватися вчителі сучасної школи, є наступні:

¹ Концепція «Нова українська школа». Режим доступу: [https://mon.gov.ua 'tag' nova-ukrainska-shkola](https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola)

новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві;

умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно;

наскрізний процес виховання, який формує цінності;

педагогіка партнерства між учнем, учителем і батьками;

орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм;

сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків.

Формула Нової української школи

- новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві;
- умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно;
- наскрізний процес виховання, який формує цінності;
- педагогіка партнерства між учнем, учителем і батьками;
- дитиноцентризм, орієнтація на потреби учня в освітньому процесі;
- сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби й технології для навчання учнів, освітян, батьків.

Сучасне суспільство вимагає виховання самостійних, відповідальних громадян, здатних ефективно взаємодіяти у процесі реалізації соціальних та економічних завдань. Виконання цих завдань потребує розвитку особистісних якостей і творчих здібностей людини, умінь самостійно здобувати нові знання та вирішувати проблеми, орієнтуватися в житті суспільства. Саме ці пріоритети лежать в основі реформування сучасної школи, головне завдання якої – підготувати компетентну особистість, здатну знаходити правильні рішення у конкретних навчальних, життєвих, а в майбутньому і у професійних ситуаціях.

Оновлення змісту освіти – це плановий процес, який дає можливість уточнити зміст навчання відповідно до сучасних підходів і забезпечити узгодженість між усіма рівнями загальної середньої освіти.

Водночас, за останні роки система освіти зазнала суттєвих викликів: повномасштабна війна, тривалі періоди дистанційного навчання, зміна умов роботи педагогів, а також нові потреби учнівства. Усе це стало підставою для глибшого переосмислення підходів.

Оновлені державні освітні стандарти запроваджують низку структурно важливих позицій:

Уперше визначено компетентнісний потенціал кожної освітньої галузі. У документах чітко визначено, які саме компетентності має сформувати початкова, базова та профільна школа в межах кожної з дев'яти галузей – мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної та здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, а також галузі «Фізична культура». Це допоможе педагогам краще підбирати навчальний зміст та формулювати мету взаємодії з учнями й ученицями.

Упорядковано вимоги до результатів навчання та запроваджено орієнтири для оцінювання. Кожна галузь отримала деталізовані орієнтири для оцінювання, що дає змогу прозоро планувати освітній процес, вчасно виявляти труднощі й підтримувати розвиток кожної дитини. Це рішення підсилює зв'язок між навчанням, оцінюванням і результатами.

Враховано мовно-культурне розмаїття й потреби дітей з ООП. У стандарті з'явилися окремі вимоги до результатів навчання для дітей, які здобувають освіту українською жестовою або іноземною жестовою мовою, а також для тих, хто навчається мовами національних спільнот. Для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку вимоги адаптовано/модифіковано відповідно до пізнавальних можливостей учнів. Це важливий крок до реалізації інклюзивної освіти.

Забезпечено зв'язок між усіма рівнями освіти. Оновлений стандарт початкової освіти (2025) логічно узгоджено зі стандартами базової середньої освіти (2020) та профільної середньої освіти (2024). Завдяки цьому зміст освіти не розглядається окремо, а є частиною цілісної освітньої траєкторії дитини впродовж усієї школи.

Стандарти опираються на вже наявну практику. Для вчителів не передбачено радикальних змін у підходах до навчання. Навпаки – оновлення систематизує й уточнює те, що вже використовується у школах. На основі оновлених стандартів створено типові освітні програми та нові модельні навчальні програми.

Відбувається масштабне перенавчання вчителів, які проходять дистанційне навчання (онлайн-курс на освітній платформі EdEra), очні сесії, в межах яких спеціально підготовлені тренери закріплюють знання педагогів на практиці. Метою навчання є формування у вчителя професійної майстерності, які володіють методиками компетентнісного навчання і новими освітніми технологіями та сприяють їх поширенню.

Основні засади реформи шкільної освіти та етапи впровадження реформи викладено в Концепції Нової української школи, в якій закладено цінності реформи – орієнтація на особистість учня, педагогіка партнерства, справедливе фінансування тощо, основні компетенції та візія, яким має бути випускник НУШ.

Ключова зміна для учнів стосується підходів до навчання та змісту освіти. Це є головним, адже мета НУШ – виховати громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини.

Замість запам'ятовування фактів та понять учні набувають компетентностей. Це – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та подальшу навчальну діяльність. Тобто формується ядро знань, на яке будуть накладатись уміння цими знаннями користуватися, а також цінності та навички, що знадобляться випускникам української школи у професійному та приватному житті.

Список компетентностей, яких набуватимуть учні, уже закріплено законом «Про освіту». Він створювався з урахуванням «Рекомендації Європейського

Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя»²:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;
- підприємливість та фінансова грамотність.

Державні стандарти можуть розширювати цей список.

Спільними для всіх компетентностей є так звані наскрізні вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Щоб набувати компетентностей, школярі навчаються за діяльнісним підходом – тобто частіше щось роблять замість того, щоб просто сидіти за партами і слухати вчителя. Концепція НУШ пропонує також інтегроване та проєктне навчання. Це сприяє тому, що учні отримують цілісне уявлення про

² «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text

світ, адже вивчають явища з точки зору різних наук та вчать вирішувати реальні проблеми за допомогою знань з різних дисциплін.

Міністерством розроблено нову модель оцінювання учнів у межах Нової української школи. Учні отримують Свідоцтво досягнень. Оновлена модель ґрунтується на формувальному оцінюванні, яке дає можливість зробити висновки саме щодо процесу навчання, а не тільки результату (кількості помилок) та поступу учня.

А ще реформа – це про освітнє середовище. І це, насамперед, не техніка чи меблі. Хоча завдяки децентралізації фінансування шкіл збільшилося, і в багатьох навчальних закладах поступово оновлюється матеріально-технічна база.

Зміна освітнього середовища – це зміна ставлення до дитини: повага, увага до неї та прагнення знайти оптимальний спосіб для її ефективного навчання. Саме такою є Нова українська школа³.

Зміни для вчителів.

Учитель – це людина, на якій тримається реформа. Без нього будь-які зміни будуть неможливими, тому один з головних принципів НУШ – умотивований учитель. Це означає, що наша мета – сприяти його професійному та особистому зростанню, а також підвищувати його соціальний статус. Щоб навчати по-новому, вчитель повинен отримати свободу дій – обирати навчальні матеріали, імпровізувати та експериментувати. Цю свободу дає новий Закон «Про освіту»⁴.

Міністерство освіти і науки пропонує типові навчальні програми, проте будь-який учитель чи авторська група може доповнювати їх або створювати свої. Учитель керується Державним стандартом, в якому окреслено результати: що мають знати та вміти учні, закінчивши певний етап навчання. Натомість, як дійти до цих результатів, учитель визначатиме сам.

Учитель, який отримав свободу навчати, має отримати й свободу навчатися. І ця свобода теж передбачена реформою. Має працювати принцип «гроші ходять за вчителем»: педагоги можуть підвищувати кваліфікацію за державні кошти не

³ Нова українська школа. <https://mon.gov.ua/nova-ukrainska-shkola>

⁴ Закон України «Про освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

лише в Інститутах післядипломної педагогічної освіти, а й в обраних самими педагогами організаціях. Є лише дві вимоги: за п'ять років підвищення кваліфікації має скласти 150 годин, а навчання має відбуватись щорічно.

А щоб вмотивувати вчителів ще й фінансово, запроваджено сертифікацію. Це добровільна перевірка, проходження якої надає учителям 20% надбавку до посадового окладу та звільняє від атестації.

Зміни для адміністрації закладів.

НУШ – це відповідальна школа, в якій навчальні заклади повинні отримати більше свободи дій. Адже відповідальність та свобода йдуть пліч-о-пліч.

Тому закон «Про освіту» передбачає кадрову автономію. Тепер директор школи може самостійно призначати своїх заступників, приймати на роботу та звільняти педагогічних працівників.

Окрім того, керівників шкіл (як і вчителів) уже приймають на роботу за строковим контрактом. Директор школи обирається за конкурсом. Одна людина може бути на цій посаді не більше двох термінів по 6 років (якщо особа призначається на цю посаду вперше, перший термін складатиме 2 роки). Після цього така людина зможе обіймати інші посади в цій школі або ж брати участь у конкурсі директорів у іншій школі.

Зміни для батьків. Один із принципів Нової української школи – партнерство, у тому числі – між школою та батьками. Батьки можуть створювати свої органи громадського самоврядування, а отже – впливати на освітній та виховний процеси.

Відтепер батькам легше контролювати фінанси школи. Усі навчальні заклади, які отримують публічні кошти, зобов'язані оприлюднювати свій кошторис та інформацію про витрати. І батьки тепер можуть здійснювати перерахування благодійних внесків цілеспрямовано на школу, а не збирати готівкові кошти, які дуже складно обліковувати.

Співпраця між усіма учасниками освітнього процесу – учителів, учнів, адміністрацій та батьків – наріжний камінь, який допоможе досягти всіх інших результатів. Адже тільки так можливо втілити головну мету: змінити освітнє

середовище, впровадити навчання для життя. І врешті – зробити українську школу відкритою, цікавою та сучасною.

Отже, нові демократичні зміни у шкільній освіті, що передбачають запровадження Концепції Нової української школи, сприяють забезпеченню права на якісну освіту усіх дітей, в тому числі – дітей з особливими освітніми потребами.

1.2. Компетентнісний підхід в освіті як провідний напрям її реформування

Новітня філософія освіти спрямовує навчально-виховний процес на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття потенціальних можливостей та здібностей учнів, забезпечення оптимальних умов для їх життєвої самореалізації.

Важливим напрямом реформування шкільної освіти дітей з особливими освітніми потребами в контексті реалізації основних положень Нової української школи є запровадження *компетентнісного підходу до навчання*.

Теорія компетентнісного підходу в освіті розроблялася і була представлена в працях зарубіжних учених Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена, так ін. Теоретичні напрацювання і вітчизняних вчених доводять ефективність запровадження компетентнісного підходу до шкільного навчання завдяки своїй різноплановості, багатогранності, системності та комплексності, що сприяє ефективності освітнього процесу, наповнюючи його практичним змістом (І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, І. Зимня, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парамонова, О. Пометун, О. Савченко та ін.).

Автори наголошують на тому, що компетенція і компетентність є різними поняттями. *Компетенція* – це вимога, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід. Компетенція сама по собі не є характеристикою особистості. Нею вона стає в процесі засвоєння й рефлексії учня, перетворюючись на компетентність. *Компетентність* – це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях, з метою розв’язання певних життєво важливих проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини.

Формування життєвої компетентності учнів з особливими освітніми потребами на початковому етапі навчання відбувається, насамперед, на основі навчального матеріалу, який вивчається в початковій школі, в процесі аналізу

якого можна створити умови і ситуації, життєві (для дітей з інтелектуальними порушеннями) та дидактичні (для педагогів), які актуалізують потребу в опануванні та практичному закріпленні учнями оптимальних засобів вирішення життєвих завдань, зміст яких відповідає їхнім можливостям. У процесі компетентнісного навчання школярі повинні не лише засвоїти певні знання, оволодіти вміннями та навичками, а й навчитися застосовувати їх у повсякденній практичній діяльності. Компетентнісний підхід дає змогу учням одночасно вивчати новий матеріал, навчатися міркувати, практично діяти, шукати ефективні способи вирішення проблемних ситуацій, співпрацювати з однолітками. Реалізація компетентнісного підходу визнано пріоритетом освітньої політики держави. Формування та розвиток у дітей ключових компетентностей стало необхідним і новим концептуальним орієнтиром у шкільній освіті XXI століття, оскільки одним із основних чинників становлення особистості є сформованість життєвої компетентності як здатності застосовувати набуті знання, уміння, навички у практичній життєдіяльності. Це, в свою чергу, зумовлює перегляд змістового та корекційно-розвивального забезпечення освіти дітей з ООп, наповнення умов її реалізації.

Отже, в основу змісту освіти дітей з ООП покладено ідею максимально можливого їхнього соціального, психічного і фізичного розвитку; корекцію їх пізнавальної, емоційної та вольової сфер з метою формування такого типу людини, яка позитивно ставиться до соціальних цінностей, інших людей та до самої себе і здатна до самокерованої поведінки, самостійної діяльності у доступних для неї сферах.

Основною метою освіти дітей з ООП є гармонійний розвиток та виховання особистості через формування в учнів загальнонавчальних, соціально-адаптивних, життєво-необхідних умінь та навичок, формування ключових компетентностей, необхідних для співдії у спільноті й подальшого поступу в навчанні, утвердження української національної і громадянської ідентичності на основі поваги до прав людини, відповідального ставлення до себе й довкілля.

Реалізація мети освіти дітей з ООП ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як:

- ✓ рівний доступ до освіти кожного здобувача освіти без будь-яких форм дискримінації на засадах інклюзивності та безбар'єрності;
- ✓ повага до особистості дитини, визнання пріоритету її освітніх потреб і досвіду, урахування вікових психофізичних особливостей, підтримка пізнавального інтересу й наполегливості;
- ✓ дитинство, що оберігається через установлення освітніх вимог, які відповідають віковим та психофізичним особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність;
- ✓ безпечний освітній простір, де надають необхідну підтримку й допомогу;
- ✓ здоров'я і життя дитини, її особистий, родинний та соціальний добробут, формування культури здорового й сталого способу життя;
- ✓ особистий і соціальний розвиток, виховання чесності, сміливості, відповідальності, доброти, емпатії, поваги до прав людини (зокрема права на життя, здоров'я, власність, свободу слова тощо);
- ✓ гармонійна взаємодія із природою і турбота про довкілля;
- ✓ активна громадянська позиція, належність до Української держави, пошанування суспільно-державних і духовно-моральних цінностей народу України.

За роки навчання у школі учні мають набути достатній власний досвід культури спілкування, співпраці, самовираження у різних видах навчальної та трудової діяльності. Набуття загальнонавчальних та соціально-побутових умінь та навичок є фундаментом подальшого успішного навчання школяра. Компетентнісний підхід до навчання забезпечує право кожного учня на індивідуальний розвиток з урахуванням його пізнавальних можливостей. При цьому орієнтуються на зону ближнього розвитку учня, тобто на його потенційні можливості, які реалізуються на даний час завдяки різним видам педагогічної зовнішньої допомоги, а в подальшому стануть надбанням самостійної життєдіяльності дитини. Компетентнісні результати навчання учнів визначено у

Державному стандарті початкової освіти (2025), Типових освітніх програмах, Свідоцтві досягнень учнів. Отже до ключових (життєвих) компетентностей школярів з інтелектуальними порушеннями віднесено:

- володіння державною мовою; що передбачає елементарні уміння та навички (в межах мовленнєвих можливостей) усно і письмово висловлювати свої думки, усвідомлення ролі мови для спілкування та культурного самовираження;

- здатність спілкуватися рідною мовою (в межах пізнавальних можливостей), що передбачає використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади;

- математична компетентність, що передбачає застосування (в межах пізнавальних можливостей) математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини;

- компетентності у галузі природничих наук, що передбачають формування пізнавального досвіду, прагнення самотійно чи в групі спостерігати та досліджувати, пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження;

- соціально-трудова компетентність, що передбачає формування трудових умінь та навичок, що забезпечують подальшу здатність до успішного опанування основ професійно-трудової діяльності, набуття навичок практичної життєдіяльності;

- екологічна компетентність, що передбачає сформованість уявлень щодо екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання та збереження природних ресурсів;

- інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає опанування елементарними основами цифрової грамотності для розвитку і спілкування, можливість безпечного використання інформаційнокомунікаційних засобів у навчанні та інших життєвих ситуаціях;

- навчання впродовж життя, що передбачає опанування життєво необхідними базовими вміннями і навичками, що сприятимуть подальшій соціальній адаптації та інтеграції в суспільство;

- громадянські та соціальні компетентності, що передбачає уміння діяти (в межах своїх можливостей) в життєвих ситуаціях, ідентифікувати себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя;

- культурна компетентність, що передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості, формування навичок культури поведінки в соціумі;

- основи фінансової грамотності, що передбачає формування уявлень про грошові одиниці, необхідні для здійснення та організації побутової життєдіяльності, залучення до сфери соціально-побутової та елементарної економічної діяльності.

Спільними для всіх ключових компетентностей є такі вміння: спілкуватися, взаємодіяти та співпрацювати з дорослим та однолітками, сприймати інструкції та навчальні завдання, керувати емоціями, регулювати власну поведінку. Формування життєвих компетентностей у періоді шкільного навчання відбувається шляхом цілеспрямованого формування навчально-пізнавальної діяльності на уроках з основних предметів та корекційно-розвиткових заняттях. Саме через навчання відбувається становлення особистості школяра, який в процесі практичної діяльності вчиться розуміти умову завдання, засвоює способи їх вирішення, планує свої дії, досягає та оцінює результати своїх дій. Все це впливає на розширення соціально-адаптаційних можливостей до подальшого засвоєння загальноосвітніх завдань. Отже, досить важливо виокремити науково-методичні підходи до реалізації змісту освіти учнів із порушеннями інтелектуального розвитку відповідно до Концепції НУШ, які передбачають дидактичні умови, урахування особливостей навчально-пізнавальної діяльності та особливих освітніх потреб школярів.

1.3. Науково-методичні підходи до реалізації змісту освіти учнів із порушеннями інтелектуального розвитку відповідно до Концепції НУШ

Актуальним питанням сьогодення є розроблення інноваційних стратегій навчання учнів з інтелектуальними порушеннями, підготовка їх до самостійної життєдіяльності та формування життєвої компетентності для успішної подальшої соціальної адаптації.

В умовах запровадження концепції Нової української школи виникає потреба в зміні освітніх пріоритетів щодо навчання учнів із порушеннями інтелектуального розвитку.

Провідним у Концепції Нової української школи є компетентнісний підхід, спрямований на оновлення змісту освіти, заснованого на формуванні необхідних життєвих компетентностей (Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, І. Зимня, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парамонова, О. Пометун, О. Савченко та ін.). Компетентнісний підхід визначає спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані компетентності учнів: ключові, предметні та життєва.

Життєва компетентність, як здатність дитини з порушеннями інтелектуального розвитку в процесі інтегрування у соціальне оточення цілісно реалізовувати на практиці знання, досвід і цінності, набуті в процесі корекційно-розвивального навчання, набуває інтегративного значення в реалізації оновленого освітнього змісту.

Метою початкової освіти дітей із порушеннями інтелектуального розвитку є особистісне становлення учнів, розвиток їхніх пізнавальних здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей та розвиток самостійності, творчості, пізнавальної активності, що забезпечують їхню готовність до життя в демократичному суспільстві, продовження навчання в основній школі.

Реалізація цієї мети передбачає вирішення низки пріоритетних завдань, зокрема: забезпечення інноваційного змісту початкової освіти шляхом

розроблення типових програм на основі компетентнісного підходу, створення освітнього середовища, що забезпечує доступність якісної освіти та успішну соціалізацію учнів. Типову освітню програму для 1–2 та 3-4 класів для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку розроблено відповідно до Закону України «Про освіту», Концепції Нової української школи, Державного стандарту початкової освіти, з урахуванням Типової освітньої програми для закладів загальної середньої освіти, сучасних досягнень спеціальної педагогіки та психології щодо навчально-пізнавальних можливостей дітей із порушеннями інтелектуального розвитку.

У програмі визначено вимоги до конкретних очікуваних результатів навчання (предметно-орієнтовані компетентності); вказано відповідний зміст кожного навчального предмета чи інтегрованого курсу. У пояснювальній записці до кожного предмета чи інтегрованого курсу представлено корекційно-розвивальні завдання та спрямованість навчального предмета, реалізація яких є обов'язковою умовою навчання.

Програму побудовано з урахуванням таких принципів:

- дитиноцентрованості і природовідповідності;
- корекційно-розвивальної спрямованості навчання;
- узгодження цілей, змісту і очікуваних результатів навчання;
- науковості, доступності і практичної спрямованості змісту;
- наступності і перспективності навчання;
- взаємозв'язаного формування ключових і предметних компетентностей;
- логічної послідовності й достатності засвоєння учнями предметних компетентностей;
- можливостей реалізації змісту освіти через предмети або інтегровані курси;
- творчого використання вчителем програми залежно від умов навчання;
- адаптації до індивідуальних особливостей, інтелектуальних і фізичних можливостей, потреб та інтересів учнів.

Зміст програми має потенціал для формування в учнів з інтелектуальними порушеннями ключових компетентностей, означених у Концепції НУШ.

Враховуючи інтегрований характер компетентностей, у процесі реалізації Типової освітньої програми рекомендується використовувати внутрішньопредметні і міжпредметні зв'язки, які сприяють цілісності результатів початкової освіти та переносу вмінь у нові ситуації.

Вимоги до змісту навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, котрі розпочинають навчання у початковій школі, мають враховувати досягнення попереднього етапу їхнього розвитку. Предметні компетентності для дітей з різним рівнем інтелектуальних порушень мають диференційований характер (для дітей з легким та помірним ступенем). Програмові компетенції для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня у Типовій програмі виокремлено під спеціальним позначенням – *. Зміст навчання для таких учнів добирається індивідуально, відповідно до їхніх пізнавальних можливостей.

Індивідуальна освітня траєкторія для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня охоплює предметний та соціально-орієнтований напрями навчання. Ключову роль відіграють не навчальні дисципліни, а предмети, що сприяють формуванню та розвитку життєво-необхідних навичок. Наскрізними корекційно-розвивальними напрямами для таких дітей є:

- розвиток навичок соціально-побутового орієнтування;
- формування навичок здорового способу життя;
- розвиток навичок самообслуговування;
- формування навичок комунікації;
- навчання побутовій ручній праці;
- навчання грамоті та елементарним рахунку.

Типову програму подано за табличною структурою, що складається з кількох колонок. У колонці «Орієнтовний зміст навчального матеріалу» подано оновлений та апробований у навчальних закладах для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку зміст навчального матеріалу. Колонка «Предметно-орієнтовані компетентності» ознайомлює вчителя з переліком знань і вмінь, якими мають оволодіти учні в процесі навчання. Матеріали колонки «Життєва

компетентність» інформують учителя щодо результатів сформованості в учнів пізнавальних та соціальноадаптивних здібностей відповідно до мети та змістового наповнення галузі.

Зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, початкова школа забезпечує подальше становлення особистості дитини, її фізичний, інтелектуальний, соціальний розвиток; формує здатність до творчого самовираження, розвитку пізнавальної діяльності, виховує ціннісне ставлення до держави, рідного краю, української культури, пошанування своєї гідності та інших людей, збереження здоров'я.

Згідно із Законом України «Про освіту», на основі Державного стандарту й Типової освітньої програми заклади освіти, наукові установи та інші суб'єкти освітньої діяльності можуть розробляти освітні програми – єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів, індивідуальних проектів, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання. Освітні програми можуть відрізнятися від Типової освітньої програми послідовністю викладання навчального матеріалу, обсягом його вивчення, наявністю додаткових компонентів змісту або використанням оригінальних форм, методів і засобів навчання.

Упродовж навчання в початковій школі учні навчаються способам самоконтролю, що сприяє вихованню відповідальності, розвитку інтересу, своєчасному виявленню прогалин у знаннях, уміннях, навичках та їх корекції. Важливим є аналізувати хід реалізації навчальної програми й ухвалювати рішення щодо коригування програми і методів навчання відповідно до індивідуальних потреб дитини; мотивувати прагнення здобути максимально можливі результати; виховувати ціннісні якості особистості, бажання навчатися, не боятися помилок, переконання у власних можливостях і здібностях.

Зазначимо, що основною новацією, яка входить у практику навчання учнів з інтелектуальними порушеннями, є структурування змісту початкової освіти на засадах інтегрованого підходу в навчанні. Дидактичний зміст процесу інтеграції полягає у взаємозв'язку змісту, методів і форм роботи. Відповідно

інтеграцію навчального матеріалу з різних навчальних предметів здійснюють навколо певного об'єкту чи явища довкілля, або навколо розв'язання проблеми міжпредметного характеру, або для створення творчого продукту тощо.

Отже, зміст навчальних предметів та інтегрованих курсів має корекційно-розвивальну та практичну спрямованість: містить фактичний матеріал, опанування якого має забезпечити формування навчальних та комунікативних умінь, конкретизацію практичного досвіду учнів, розвиток основних пізнавальних процесів на предметно-практичній і вербальній основі.

Отже, впровадження інноваційного змісту, що передбачає використання в практиці навчання типової освітньої програми для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, дає змогу вчителю самостійно обирати й формувати інтегрований та автономний спосіб подання змісту із освітніх галузей стандарту, добирати дидактичний інструментарій, орієнтуючись на індивідуальні пізнавальні запити і можливості учнів (рівень навченості, актуальні стани потреб, мотивів, цілей, сенсорного та емоційно-вольового розвитку). Особливого значення у дидактико-методичній організації навчання надається його зв'язку з життям, з практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Обмеженість відповідного досвіду учнів з порушеннями інтелектуального розвитку потребує постійного залучення й аналізу їхніх вражень, чуттєвої опори на результати дослідження об'єктів і явищ навколишнього світу. Педагогічна стратегія, яка опирається на наслідувальні механізми у розвитку пізнавальних процесів молодших школярів, і передбачає пріоритетне використання наочності, зорових опор, зразків, алгоритмів, поетапного контролю, збагачується полісенсорним підходом, що зумовлює активізацію пізнавально-комунікативної діяльності учнів, сприймання ними властивостей і якостей предметів і явищ природного і соціального оточення, здійснення пошукової діяльності, що в цілому сприяє ефективному формуванню у них ключових та предметних компетентностей.

1.4. Навчально-пізнавальні особливості та особливі освітні потреби учнів із порушеннями інтелектуального розвитку

Забезпеченню ефективного навчання, психологічної підтримки корекційно-розвивального супроводу як реалізації права особистості на рівний доступ до освіти можливий на основі урахування особливостей навчально-пізнавальної діяльності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку та урахування їхніх особливих освітніх потреб.

Треба пам'ятати, що учні з порушеннями інтелектуального розвитку мають обмежені можливості пізнавальної діяльності, не можуть швидко і правильно реагувати та обробляти інформацію з навколишнього середовища. Через це важливим є застосування необхідної підтримки і допомоги таким дітям, враховуючи максимально їхні інтелектуальні можливості та освітні потреби.

Характеристика навчально-пізнавальної діяльності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Порушення інтелектуального розвитку виникають унаслідок органічного ураження головного мозку на ранніх етапах онтогенезу (від моменту внутрішньоутробного розвитку до трьох років). Загальною ознакою в усіх учнів з інтелектуальними порушеннями виступає недорозвинення психіки з явним переважанням інтелектуальної недостатності, що призводить до труднощів у засвоєнні змісту шкільної освіти та соціальній адаптації.

Категорія учнів із порушеннями інтелектуального розвитку є неоднорідною групою. Своєрідність розвитку дітей зазначеної категорії обумовлена особливостями їхньої вищої нервової діяльності, розбалансованістю процесів збудження та гальмування, порушенням взаємодії першої та другої сигнальних систем.

У структурі психіки такої дитини в першу чергу відзначається недорозвинення пізнавальних інтересів і зниження пізнавальної активності, що обумовлено уповільненням темпу психічних процесів, їхньою слабкою рухливістю. За порушень інтелектуального розвитку емоції, воля, поведінка в деяких випадках і фізичний розвиток набувають певних специфічних ознак, хоча

найбільш порушеним є процес мислення і здатність до абстрагування та узагальнення. Унаслідок цього знання учнів про довкілля є неповними і зазвичай спотвореними, а їхній життєвий досвід украй бідний. У свою чергу, це обумовлює негативний вплив на опанування навичок читання, письма та лічби у процесі шкільного навчання.

Розвиток усіх психічних процесів у дітей зазначеної категорії вирізняється якісною своєрідністю, при цьому порушення з'являються вже на етапах відчуття і сприймання. Неточність і слабкість диференціювання зорових, слухових, кінестетичних, тактильних, нюхових і смакових відчуттів призводять до труднощів орієнтування учнів у довкіллі. У процесі засвоєння окремих навчальних предметів це проявляється в уповільненому темпі впізнавання та розуміння навчального матеріалу, зокрема змішуванні графічно подібних букв, цифр, окремих звуків або слів. Проте зазначені особливості виявляються значно більш збереженими, ніж процес мислення, основу якого складають такі операції, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, конкретизація. Зазначені логічні операції у дітей мають цілу низку своєрідних ознак, що проявляються у труднощах установлення взаємозв'язку між частинами предмета, виділення його суттєвих ознак, знаходженні та порівнянні предметів за подібністю та відмінністю тощо.

У школярів з порушеннями інтелектуального розвитку з усіх видів мислення (наочно-дійове, наочно-образне і словесно-логічне) більшою мірою порушено логічне мислення, що проявляється у слабкості узагальнення, труднощах розуміння сутності явища або факту. Особливі труднощі виникають в учнів з розумінням значення окремих фраз або цілих текстів. У цілому мислення характеризується конкретністю, некритичністю, ригідністю (порушенням переключення з одного виду діяльності на інший).

Для школярів характерна знижена активність розумових процесів і слабка регульовальна роль мислення: зазвичай вони починають виконувати роботу, не дослухавши інструкції, не зрозумівши мети завдання, не маючи плану дії. Однак за особливої організації навчальної діяльності учнів цієї групи,

спрямованої на навчання користування раціональними і цілеспрямованими способами виконання завдання, виявляється можливим певною мірою скоригувати недоліки розумової діяльності. Використання спеціальних методів і прийомів, що застосовуються у процесі корекційно-розвивального навчання, сприяє розвитку різних форм мислення учнів з інтелектуальними порушеннями, у тому числі й словесно-логічного.

Особливості сприймання та осмислення дітьми навчального матеріалу нерозривно пов'язані з особливостями їхньої пам'яті. Запам'ятовування, збереження і відтворення отриманої інформації учнями з ППР також має цілу низку специфічних особливостей: вони краще запам'ятовують зовнішні, іноді випадкові, ознаки на основі візуального сприймання, при цьому гірше усвідомлюються і запам'ятовуються внутрішні логічні зв'язки; зі значним запізненням формується довільне запам'ятовування, що базується на багаторазових повтореннях.

Менш розвиненим є логічне опосередковане запам'ятовування, хоча механічна пам'ять може бути сформована на більш високому рівні. Порушення пам'яті учнів із ППР проявляється не стільки у труднощах отримання і

збереження інформації, скільки в її відтворенні: унаслідок труднощів установлення логічних зв'язків отримана інформація може відтворюватися безсистемно, з великою кількістю спотворень; при цьому найбільші труднощі викликає відтворення словесного матеріалу. Однак використання різних додаткових засобів і прийомів у процесі корекційно-розвивального навчання (ілюстративної, символічної наочності, різних варіантів планів, запитань учителя тощо) сприяє підвищенню якості відтворення словесного матеріалу. Разом із тим слід мати на увазі, що специфіка мнемічної діяльності багато в чому визначається структурою інтелектуального порушення. У зв'язку із цим урахування особливостей учнів надає можливості створювати умови, що сприяють розвитку всіх процесів пам'яті.

Особливості нервової системи школярів із ППР впливають і на їхню увагу, що характеризується звуженням обсягу, малою стійкістю, труднощами розподілу, уповільненістю переключення. Значною мірою порушена довільна увага, яка пов'язана з вольовим зусиллям, спрямованим на подолання труднощів, що характеризується нестійкістю та швидким виснаженням. Однак, якщо завдання посилене та цікаве для учня, його увага може певний час підтримуватися на належному рівні. Також у процесі навчання виявляються труднощі зосередження на якомусь одному об'єкті або виді діяльності. Під впливом спеціально організованого навчання і виховання обсяг уваги та її стійкість значно поліпшуються, що дозволяє говорити про наявність позитивної вікової динаміки, але ці показники не досягають вікової норми.

Для успішного навчання необхідні досить розвинуті уявлення й уява. Уявленням дітей з інтелектуальними порушеннями властива недиференційованість, фрагментарність, уподібнення образів, що, у свою чергу, позначається на впізнаванні й розумінні навчального матеріалу. Уява як один із найбільш складних процесів вирізняється значною несформованістю, що проявляється в її неточності і схематичності.

У школярів із ППР спостерігаються особливості в розвитку мовленнєвої діяльності, фізіологічною основою яких є порушення взаємодії між першою і

другою сигнальними системами, що призводить до недорозвинення усіх сторін мовлення: фонетичної, лексичної, граматичної. Труднощі звукобуквеного аналізу і синтезу, сприймання й розуміння мовлення викликають різні види порушень писемного мовлення. Зниження потреби в мовленнєвому спілкуванні призводить до того, що слово не використовується повною мірою як засіб спілкування; активний словник не тільки обмежений, а й повний штамів; фрази однотипні за структурою й бідні за змістом. Недоліки мовленнєвої діяльності цієї категорії учнів безпосередньо пов'язані з порушенням абстрактно-логічного мислення. Слід зазначити, що мовлення учнів із ППР належною мірою не виконує своєї регулювальної функції, оскільки найчастіше словесна інструкція виявляється незрозумілою, що призводить до неправильного осмислення і виконання завдання. Проте в повсякденній практиці учні зазначеної категорії здатні підтримати розмову на теми, близькі їхньому особистому досвіду, використовуючи нескладні конструкції речень.

Психологічні особливості учнів з інтелектуальними порушеннями пов'язані й з порушеннями емоційної сфери. Зазвичай емоції в цілому збережені, але вони вирізняються відсутністю відтінків переживань, нестійкістю та поверхневістю. Відсутні або дуже слабо виражені переживання, що обумовлюють інтерес і спонукають до пізнавальної діяльності, а також з великими труднощами здійснюється виховання вищих психічних почуттів: моральних і естетичних.

Вольова сфера учнів характеризується слабкістю власних намірів і спонукань, значною навіюваністю. Такі школярі вважають за краще обирати шлях, який не потребує вольових зусиль, а внаслідок непосильності висунутих вимог у деяких із них розвиваються такі негативні риси особистості, як негативізм і впертість.

Своєрідність перебігу психічних процесів і особливості вольової сфери школярів із ППР негативно впливають на характер їхньої діяльності, особливо на процеси довільності, що проявляється у недорозвиненні мотиваційної сфери, слабкості спонукань, недостатності ініціативи. Це особливо позначається на

навчальній діяльності, оскільки учні починають виконувати завдання без необхідного попереднього орієнтування, не зіставляють хід його виконання з кінцевою метою. У процесі виконання навчального завдання вони часто, правильно почавши діяти, «зісковзують» на дії, що вироблені раніше, причому переносять їх в незмінному вигляді, не враховуючи зміни умов.

Водночас у процесі здійснення тривалої, систематичної та спеціально організованої діяльності, спрямованої на навчання цієї групи школярів цілепокладання, планування та контролю, учням стають доступними різні види діяльності: образотворча і конструктивна діяльність, гра, зокрема дидактична, ручна праця, а в старшому шкільному віці й деякі види профільної праці.

Порушення вищої нервової діяльності, недорозвинення психічних процесів та емоційно-вольової сфери зумовлюють прояв певних специфічних особливостей особистості учнів із ППР, які характеризуються специфікою інтересів, потреб і мотивів, що ускладнює формування правильних відносин з однолітками і дорослими.

Науково-практичний досвід навчання означеної категорії дітей у спеціальних закладах освіти засвідчує позитивну динаміку психофізичного розвитку учнів на основі урахування освітніх потреб учнів, використання широкого спектру ігрових, інформаційно-комунікаційних, комунікативних, інтерактивних, проектних, арт-педагогічних технологій навчання.

Особливі освітні потреби. Важливим у реалізації змісту освіти є урахування особливих освітніх потреб учнів з ППР. За визначення особливих освітніх потреб доцільно спиратися на принцип урахування зони найближчого розвитку, що був обґрунтований у свій час Л. Виготським. Реальне співвідношення розумового розвитку і можливостей навчання може бути знайдено завдяки виявленню рівня актуального розвитку дитини і зони її найближчого розвитку.

Під особливими освітніми потребами (ООП) розуміються потреби в умовах, що необхідні для оптимальної реалізації когнітивних, енергетичних і емоційно-вольових можливостей дитини з ППР у процесі навчання. До

когнітивної складової належать володіння розумовими операціями, можливості сприймання і пам'яті (запам'ятовування і збереження сприйнятої інформації), обсяг активного і пасивного словників, знань і уявлень про довкілля. Енергетичні можливості характеризують розумову активність, можливості зосередження й утримання уваги, працездатність. Емоційно-вольова складова визначає спрямованість активності учня, його пізнавальну мотивацію.

Поняття «особливі потреби» першочергово включає педагогічні рішення, пов'язані із самою дитиною, з її освітою, вихованням, з поліпшенням її життєвої, навчальної ситуації. Отже, особливі освітні потреби дитини з ППР у процесі соціалізації і навчання визначають механізми організації психолого-педагогічної діяльності шляхом побудови освітнього простору за допомогою «обхідних шляхів» (Л. Виготський).

Найбільш універсальні:

✓ потреба у використанні педагогом таких технологій і методів навчання, які сприяли б не тільки успішній реалізації освітніх завдань, а й створювали б умови для накопичення учнем соціального досвіду та розвитку навичок спілкування, емоційної сфери, корекції негативних особливостей у розвитку особистості, пізнавальної діяльності;

✓ потреба в такій організації процесу навчання, яка завдяки включенню попереднього пропедевтичного етапу забезпечує необхідну стартову готовність дитини до засвоєння програмного матеріалу;

✓ потреба у формуванні та розвиткові мотивації, позитивного ставлення до навчання, самостійності та навичок самоконтролю в пізнавальній діяльності;

✓ потреба в забезпеченні уповільненого темпу пізнавальної діяльності, коли нова інформація надається у вигляді невеликих фрагментів, а виконанню роботи з ними (вивчення, аналіз, запам'ятовування, перетворення, практичне використання) сприяє дозована допомога вчителя (покроковий контроль, інструкції, надання зразка, спільне виконання тощо);

✓ потреба у зменшенні інтелектуального, емоційного та фізичного навантаження в освітньому процесі;

✓ потреба в забезпеченні більш тривалого, безперервного та комплексного контролюючого супроводу педагогом процесу пізнавальної діяльності;

✓ потреба в такій організації освітнього процесу, під час якого забезпечується повноцінна й оптимальна участь усіх збережених сенсорних систем учня з ППР;

✓ потреба в доступності змісту навчального матеріалу. Зміст навчання має бути адаптованим з урахуванням можливостей учнів. Так, значно знижуються обсяг і глибина інформаційного матеріалу, збільшується кількість часу, необхідного для засвоєння теми, сповільнюються темпи навчання. Разом із тим знання, уміння і навички, що формуються в учнів із порушенням інтелекту, мають бути цілком достатні для того, щоб підготувати учнів до самостійного життя в суспільстві та оволодіння професією;

✓ потреба у використанні специфічних методів і прийомів, що полегшують засвоєння навчального матеріалу. Наприклад, складні поняття вивчаються шляхом розчленування на складові й вивчення кожної складової окремо – метод маленьких порцій. Складні дії розбиваються на окремі операції, навчання здійснюється поопераційно;

✓ потреба у предметно-практичній діяльності, у ході виконання якої учнями можуть бути засвоєні елементарні абстрактні поняття;

✓ потреба у формуванні системи доступних знань, умінь і навичок. Лише в деяких випадках може бути відсутня суворая систематизація у викладі навчального матеріалу;

✓ потреба в постійному контролі та конкретній допомозі з боку вчителя, у додаткових поясненнях і показі способів та прийомів роботи, у великій кількості тренувальних вправ під час засвоєння нового матеріалу;

✓ потреба в прищепленні інтересу до навчання, формуванні позитивної мотивації. На момент вступу до школи у більшості дітей із порушеннями інтелектуального розвитку переважають атрибутивні інтереси, тому одним із важливих завдань учителя є розвиток пізнавальних інтересів;

✓ потреба в цілеспрямованому навчанні прийомів навчальної діяльності;

✓ потреба в корекції та розвитку психічних процесів, мовлення, дрібної та загальної моторики шляхом формування елементарних уявлень про довкілля, розширення кругозору, збагачення усного мовлення, навчання вміння послідовно викладати свої думки тощо;

✓ потреба у формуванні знань і умінь, що сприяють соціальній адаптації: умінь користуватися послугами підприємств служби побуту, торгівлі, зв'язку, транспорту, медичної допомоги, навичок забезпечення безпеки життя; умінь готувати їжу, дотримуватися особистої гігієни, навичок самообслуговування, орієнтування в найближчому оточенні;

✓ потреба в засвоєнні морально-етичних норм поведінки, оволодінні практичними навичками спілкування з іншими людьми;

✓ потреба у трудовій та професійній підготовці. Трудове навчання розглядається як потужний засіб корекції наявних у дітей зазначеної категорії порушень. Воно є основою морального виховання цієї категорії дітей, а також важливим засобом їхньої соціальної адаптації;

✓ потреба у створенні психологічно комфортного для учнів із порушенням інтелекту середовища: атмосфера прийняття в класі, ситуація успіху на уроці або під час іншої діяльності.

Особливі освітні потреби обумовлені особливостями психофізичного розвитку учнів та можуть проявлятися по-різному і в різних поєднаннях. Отже, важливо застосовувати різноманітні форми організації навчання і виховання, що в подальшому сприятиме успішності соціальної адаптації учнів зазначеної категорії. Таким чином, сучасні наукові уявлення про особливості психофізичного розвитку різних груп учнів із ППР дають можливість виділити освітні потреби як загальні для всіх учнів із ППР, так і специфічні.

До загальних потреб належать:

- ✓ виділення пропедевтичного періоду в освіті, що забезпечує наступність між дошкільним і шкільним етапами;
- ✓ обов'язковість безперервності корекційно-розвивального процесу, що реалізується через зміст освітніх галузей та у процесі індивідуальної роботи;
- ✓ раннє отримання спеціальної допомоги засобами освіти;
- ✓ психологічний супровід, що оптимізує взаємодію дитини з педагогами та учнями;
- ✓ психологічний супровід, що спрямований на встановлення взаємодії сім'ї та освітньої організації;
- ✓ поступове розширення освітнього простору, що виходить за межі навчального закладу.

Для учнів із ППР характерні такі ***специфічні освітні потреби:***

- ✓ наочно-дійовий характер змісту освіти;
- ✓ спрощення системи навчально-пізнавальних завдань, що вирішуються у процесі навчання;
- ✓ уведення навчальних предметів, що сприяють формуванню уявлень про природні й соціальні компоненти довкілля;
- ✓ відпрацювання засобів комунікації, соціально-побутових навичок;
- ✓ спеціальне навчання «переносу» сформованих знань і умінь у нові ситуації взаємодії з довкіллям;
- ✓ забезпечення обов'язковості профільного трудового навчання;

- ✓ необхідність постійної актуалізації знань, умінь і норм поведінки, що схвалені суспільством;
- ✓ забезпечення особливої просторової та часової організації освітнього середовища з урахуванням функціонального стану центральної нервової системи і нейродинаміки психічних процесів учнів із ППР.
- ✓ використання переважно позитивних засобів стимуляції діяльності та поведінки;
- ✓ стимуляція пізнавальної активності, формування потреби в пізнанні довкілля та у взаємодії із ним.

Таким чином, характеристика особливих освітніх потреб є необхідною умовою організації навчання дітей із ППР, що сприяє визначенню конкретних освітніх умов і напрямів педагогічної діяльності, надає можливості здійснити вибір конкретних педагогічних технологій, а також зробити прогноз щодо успішності в кожному конкретному випадку.

На процес навчання і соціалізації учнів ППР впливає комплекс чинників, що передбачають урахування особливостей психофізичного розвитку школярів, забезпечення корекційно-розвивального впливу та психолого-педагогічного супроводу, забезпечення умов їхньої трудової підготовки та формування життєвої компетентності як основи їхньої соціальної самостійності. Головне місце у її забезпеченні належить освітньому процесу навчального закладу, де може бути використаний сучасний зміст, методи, організаційні форми та технології трудового навчання, які, у поєднанні з комплексним психолого-педагогічним супроводом, здатні забезпечити досягнення поставленої мети.

Основними підходами до навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у контексті Концепції НУШ є:

- навчання, орієнтоване на розвиток особистості, розумових та фізичних здібностей, а також збереження дитячої індивідуальності;
- урахування пізнавальних, комунікативних, сенсомоторних можливостей кожного учня, узгодження змісту програмового навчання з його психофізичними можливостями;

- раціональна організація розумової та фізичної діяльності, спрямованої на попередження втомлюваності;
- створення атмосфери доброзичливості та психологічної безпеки;
- оцінювання динаміки розвитку учня з урахуванням досягнень на попередніх етапах розвитку;
- дотримання професійної етики всією командою фахівців, які працюють з учнем;
- систематичне включення дитини в самооцінювання власної діяльності;
- розвиток творчості і самостійності, унікальної неповторності кожної дитини, її індивідуальних здібностей та інтересів;
- залучення батьків до освітнього процесу.

Особливої уваги потребує питання теорії і методики трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, що сприятиме визначенню педагогічної підтримки в системі трудової підготовки учнів, розвитку у них пізнавального інтересу, зниженню негативного впливу вторинних відхилень на становлення особистості, активізації компенсаторних можливостей, удосконаленню змісту та якості корекційного навчання. Трудове навчання розглядаємо як важливий засіб соціалізації учнів, як основу майбутнього професійного становлення та самореалізації особи з порушеннями інтелектуального розвитку.

У різні періоди розвитку суспільства перевага надавалася тим чи іншим системам трудового навчання, представники яких мали різні позиції щодо ролі та форм організації та окреслення функцій трудового навчання дітей.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Тенденції розвитку технологічної підготовки учнів у країнах Європейського Союзу

Вирішення проблем технологічної підготовки учнів в системі шкільного навчання є однією з головних умов формування всебічно розвиненої особистості, що безпосередньо пов'язано з моральним, розумовим, естетичним, фізичним вихованням. Зазначимо, що кожна з країн підходить до вирішення цієї проблеми з врахуванням власних національних традицій, відношення до праці, економічних потреб.

В європейських державах у навчальних програмах навчальну дисципліну «Технологія» введено у перелік обов'язкових предметів для вивчення. В процесі вивчення курсу трудового навчання здійснюється індивідуалізація навчального процесу за допомогою спеціальних методичних та технологічних засобів. Водночас у більшості країн зберігається велика варіативність вибору профілю навчання, орієнтуючись на місцеві потреби певного регіону.

Зокрема статистика країн Європейського Союзу свідчить, що більшість молоді в цих країнах обирає саме професійні профілі. Наприклад, у 2024/2025 навчальному році в країнах Європейського Союзу загальноакадемічний напрям обрало 6 млн 157 тисяч учнів, а професійно-технічний – 12 млн 134 тисячі (<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/entrepreneurship-education-school-europe-2025>). Тому налагодження зв'язків між школою, промисловістю і виробництвом є однією з важливих умов поліпшення технологічної підготовки. Заклади загальної середньої освіти мають передбачати зміни, що відбуваються у виробничій сфері країни і вносити необхідні корективи в навчальну діяльність для кращої підготовки підростаючого покоління до життя, праці.

Загалом соціально-економічний розвиток країн зарубіжжя позитивно впливає на професійно-технологічну освіту, яка змінила своєю функцію та

займає провідне місце в системі безперервної освіти. Змінилися і завдання освіти: якщо раніше школа повинна була готувати молодь до вступу у заклади вищої освіти, то сьогодні – здійснювати підготовку учнів до практичної діяльності в галузі інноваційних технологій, до роботи на виробництві, в сільському господарстві відповідно до сучасних ринкових вимог. Підвищення інтересу до предметів технологічного напрямку сприяло введенню в навчальні плани середньої та старшої зарубіжної школи освітньої галузі «Технологія», яка представлена у кожній країні своїм переліком предметів. Наприклад, технологічне навчання у Великій Британії представлене курсом «Дизайн і технологія», у Франції – «Технологія», у Німеччині – «Технологія виробництва», «Працевзнавство», у США – «Освіта для кар'єри», «Технологія», у Японії – курс «Ознайомлення зі світом професій та праці».

Наприклад, на першому ступені основної школи в Фінляндії до навчального плану введено предмет «Трудове навчання» (1-2 год на тиждень у 1–2 класах та по 2 год на тиждень у 3-6 класах). Учні вчать працювати з папером, картоном, дрібним матеріалом, а, починаючи з 5 класу, – з деревиною. Особливу увагу зосереджують на якості виготовлення виробу. З 5 класу учні поділяються на групи.

На другому ступені основної школи (7-9 класи) вводяться предмети політехнічного характеру, які є вибірковими: «Економіка домашнього господарства» (7 клас, 3 год на тиждень, 9 клас - 1 год на тиждень). Предмет «Праця з текстилем» вивчається 3 год на тиждень у 7 класі. У рамках вибіркових предметів учні фінських шкіл можуть вивчати такі предмети: «Технічна праця», «Праця з текстилем», «Економіка домашнього господарства», «Землеробство та лісництво» у межах 2-4 год на тиждень. У ліцеї (3 роки навчання) навчальний план диференційований. Серед вибіркових предметів представлено: «Обчислювальна техніка», «Технічна праця», «Робота з текстилем», «Наука про домашнє господарство», спецкурси професійного та політехнічного характеру, обсяг яких співвідноситься з умовами регіону. На вивчення зазначених предметів

у 1-ий та 2-ий роки навчання в ліцеї відводиться по 2 години на тиждень, а на 3-му році - 1 годині на тиждень.

Так, у Великій Британії у середніх загальноосвітніх школах запроваджено предмети з технічної підготовки згідно з потребами народного господарства, включаючи служби з ведення домашнього господарства. Характеризуючи систему трудової підготовки молоді у Великій Британії, варто назвати особливі тенденції, властиві їй: підвищення інтересу до проблеми, пов'язаної зі швидкими змінами у сфері економіки сільського господарства, техніки і технології на виробництві; спроба вирішувати завдання освіти через використання активних, прогресивних методів навчання та залучення молоді до роботи на виробництві; створення міні-підприємств на базі загальноосвітнього навчального закладу; централізація у вирішенні основних завдань у сфері трудової підготовки молоді.

Слід зазначити, що особливу увагу молоді звертають на різні ремесла, дизайн, технології, з якими учнів ознайомлюють під час вивчення предмету «Технологія». Внаслідок проведення в країні реформ, які мали за мету готувати молодь до праці, предмет «Технологія» в 1990 році замінили на «Дизайн і технологію», який, в одних закладах складається з ремесла, дизайну і технології та вивчається інтегровано, в інших школах відбувається окреме вивчення кожного з предметів.

Трудова підготовка у Великій Британії здійснюється в трьох напрямках: вивчення предмета «Дизайн і технологія»; допрофесійні курси; міні-підприємства, створені в школах та розвиток на їх основі підприємництва. Безпосередньо курс «Дизайн і технологія» передбачає: вивчення процесів створення і використання об'єктів, систем та елементів довкілля; роботу з різноманітними матеріалами та інструментами; інформаційну підготовку: пошук, розробка, передача ідеї; вивчення напрямів задоволення потреб споживача та виховання культури підприємництва.

Цікавою для вивчення є система трудового навчання учнів у Швеції. Здавна Швеція була передовою державою у галузі навчання дітей та молоді, а зараз ця країна знаходиться з-поміж світових лідерів у сфері освіти, витрачаючи

на її потреби значну частку внутрішнього валового продукту. За обсягом соціальних послуг Швеція посідає одне з чільних місць у світі, а за рівнем життя випереджає майже всі держави світу. Той факт, що в країні завершується успішний перехід від постіндустріального до інформаційного суспільства, забезпечено насамперед освітніми реформами, які сприяли якісному розвитку усіх галузей техніки й технологій. З огляду на це потреба взаємодії з технікою вимагає раннього входження підростаючого покоління в глобалізований світ техніки, що визначає зміст підготовки вчителів технологій та професійного навчання у вищих школах (В. Коберник, Н. Котелянець, С. Ткачук).

Після тривалих реформ різні типи шкіл, які надавали теоретичну або професійну середню освіту, було реорганізовано на єдину гімназію-школу для підлітків та молоді. Навчальний план 9-річної школи і навчальний план гімназії однакові в межах усієї країни. Сьогодні в шведській гімназії можна отримати підготовку за 17 напрямками, з-поміж яких основними є гуманітарний, технічний, економічний та ремісничо-прикладний. Шведська гімназія має тісний взаємозв'язок з промисловими підприємствами, які через велику зацікавленість у висококваліфікованих спеціалістах надають гімназістам місця для проходження трудової практики. Більшість гімназій є муніципальними, проте працюють також гімназії специфічної спрямованості (сільськогосподарські, лісничі, садівничі та гімназії, у яких здобувають специфічні професії, пов'язані з доглядом за хворими та пристарілими).

Трудове навчання в Польщі зорієнтовано на підготовку дітей та молоді до економічного життя в умовах загального розвитку суспільства. У країні існує потреба підготовки людей до професії і надання їм можливостей заробляти, що спричинило впровадження різних форм трудового навчання. Прогресивність польської системи навчання праці протягом XX ст. полягає передусім у реалізації оригінальних змістових та методичних рішень. У програмі трудового навчання майже з моменту її розроблення передбачено працю з природними матеріалами (у молодших класах); з паперовими матеріалами з елементами переплетення (у

старших класах), з текстильними матеріалами (у групах дівчат) та з металу й скла (у групах хлопців).

В 1995 р. у Польщі з'явилася назва шкільного предмету «Техніка». Зміст чинних програм із цього предмету розроблено на засадах інтеграції навчального матеріалу з різних галузей знань, що реалізується в базових школах упродовж двох етапів. На першому етапі відбувається навчання учнів 1-3 класів (рання шкільна освіта) та передбачається засвоєння змісту шести розділів («Організація праці», «Технічна інформація», «Матеріалознавство», «Інструменти та технічне обладнання», «Технологія виробництва», «Техніка вчора й сьогодні»).

На другому етапі реалізується навчання учнів 4-6 класів (пропедевтичне інтегроване навчання) на основі засвоєння матеріалу про технічний складник навколишнього середовища, технічну документацію та економічні основи виробництва, конструкційні матеріали, технології виробництва, машини та пристрої.

Учні зацікавлено вивчають предмет «Техніка», оскільки здобуті знання та вміння придатні для щоденного життя, й важливі для подальшого навчання й оволодіння професією. Цей предмет містить широкий спектр тематики та вивчення техніки.

Школу Австрії зорієнтовано на виконання таких завдань: навчання та поглиблення суспільних здібностей, поведінки і діяльності (зрілість поведінки, співпраця, уміння підпорядковуватися, визнання обов'язкових норм і правил); становлення мовленнєвої вправності (здібність до комунікації, правильність висловлювання своїх думок); формування найважливіших знань, умінь і здібностей, які можуть слугувати для поширення суспільних контактів та формування музичних, технічних, фізичних і спортивних умінь.

У Німеччині у 60 роках 19 ст. трудове навчання мало дещо іншу структуру і завдання. У навчальних планах зазначався загальнотехнічний предмет «Техніка як шкільний фах», вивчення якого мало на меті ознайомлення учнів з функціонуванням економіки та загальними проблемами світу праці. Спочатку була спроба організувати загальнотехнічне навчання у формі

практичних мистецьких занять. Надалі, у кінці сімдесятих років, для розв'язування цілей і завдань навчання у ФРН з'явилися два протилежні напрями: з одного боку, розвивалася концепція навчання техніки як частини науки про працю, а з іншого боку – надання новому предмету автономного характеру. Жодна з указаних концепцій, яка віддзеркалювала окремі завдання школи, не була загальновизнаною. На сьогодні можна говорити про цілісність системи навчання в Німеччині, проте, загальнотехнічне навчання в окремих федеральних землях розглядається та реалізується по-різному.

Загальнотехнічне навчання у Швейцарії здійснюється в межах завдань і програм різних предметів. Загалом немає предмету під назвою «Техніка», однак сформульовано цілі й зміст, які реалізуються на уроках таких предметів, як ручна праця і практичні заняття. У Швейцарії, подібно до Скандинавії та польських земель у ХІХ ст., формування вмінь обробляти матеріали було введено до шкіл у другій половині ХІХ ст. На увагу заслуговує той факт, що у планах навчання було передбачено інформатику, що відбулося досить швидко за значної підтримки федеральної влади. Аналіз програм навчання предметів ручної праці та практичних занять, які викладаються в Швейцарії, дозволяє зробити висновок, що вони відповідають колишньому предмету «Практично-технічні заняття», що вивчався в польських школах.

Таким чином, вивчення досвіду технологічної підготовки учнів у зарубіжних країнах дає змогу зробити такі висновки: технологічна підготовка учнів органічно пов'язана із загальноосвітньою і професійною підготовкою; велика роль відведена технологічному навчанню на основі формування знань, умінь через залучення учнів до технологічної діяльності на виробництві; загальноосвітня підготовка здійснюється паралельно з техніко-технологічною підготовкою старшокласників, яку поєднують з практичною діяльністю на сучасному виробництві.

Зазначимо, що сучасна світова дидактика технологічної освіти перебуває на етапі якісного розвитку, оскільки в нормативних документах про освіту багатьох країн зафіксовано різні підходи до визначення сутності технологічної

освіти, її змісту, цілей і завдань. У більшості країн подано детальні описи запланованих учнями досягнень у результаті процесу навчання за предметними лініями, що входять до складу освітньої галузі «Технології»: ремесло, дизайн, технологія; мистецтво і дизайн; інформаційні технології; бізнес; домашня економіка. Сучасний рівень і вимоги до характеру та якості трудової діяльності людини засвідчують, що найбільшою цінністю у світі виявляється особистість, здатна творчо використовувати знання, уміння й навички у практичній життєдіяльності. Трудова діяльність учня характеризується високим ступенем професіоналізму, творчими й проектними рисами, тому закономірним є введення до змісту шкільної освіти різних країн освітньої галузі «Технології», спрямованої певною мірою на розв'язання актуальних проблем трудової підготовки молоді в контексті сучасних і перспективних вимог розвитку суспільства та особистості. Освітня галузь «Технології» сприяє становленню цілісної особистості, гармонійно поєднує потреби до фізичної й розумової праці, самоосвіти та самовдосконалення, а також створює культурні й духовні передумови для збереження й розвитку національної культури, що є умовою створення фундаменту економічного розвитку країн.

2.2.Становлення вітчизняної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

У різні періоди розвитку суспільства перевага надавалася тим чи іншим педагогічним системам навчання, представники яких мали різні позиції щодо ролі та форм організації та окреслення функцій трудового навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Праця – категорія соціальна. Вона є умовою і результатом виникнення людського суспільства і розвитку самої людини. Праця школярів, поєднана з освітою, як результат засвоєння знань, умінь та навичок, значущих для себе і найближчого оточення, є засобом формування особистості, її соціалізації.

Відтак, ще з самого становлення спеціальної школи прогресивними зарубіжними педагогами та філософами були обґрунтовані основні підходи до

трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку (Я. Коменський, Й. Песталоцці, М. Монтесорі, Ф. Фребель, Ж. Декролі та ін.). Вони вбачали розвиток особистості дитини саме у залученні її до посиленої трудової діяльності, що є умовою для формування загальної ручної умілості. Автори наголошували на тому, що включення дітей у продуктивні види діяльності, опанування способів виконання трудових дій та операцій є одним з основних шляхів розвитку особистісних цінностей у дітей. Праця розглядалася ними як засіб виховання та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, підґрунтям яких була спеціальна педагогіка, що із самого початку розвитку віддзеркалювала досвід трудового виховання дітей, їх підготовки до тієї галузі майбутньої діяльності, що була важливим чинником їхньої входження до суспільного життя у конкретній економічній формації.

У дослідженнях видатних педагогів, присвячених впливу трудового навчання на всебічний розвиток особистості, наголошується на позитивні зміни у психофізичному розвитку дітей різного віку. Автори зазначають, що саме у праці в учнів розвиваються пізнавальні здібності, мовлення, удосконалюється координація рухів тіла, сила, витривалість тощо. Діти, які беруть участь у різних видах праці, стають соціально-адаптованими, оскільки різноманітні трудові процеси позитивно впливають на їхню поведінку, дисциплінують. Важливим аспектом психологічної підготовки підростаючого покоління до праці є формування у нього почуття самовідповідальності, розуміння потреби піклуватися про себе.

Питання становлення трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у вітчизняних та зарубіжних системах освіти, в яких у різні періоди розвитку суспільства надавалася перевага, висвітлено у наукових працях В. Бондаря, Н. Гіренко, Г. Дульнєва, І. Єременка, В. Золотоверх, О. Костянтинів, Г. Мерсіянової, С. Миронової, С. Мирського, Б. Пінського, В. Синьова, М. Супруна, І. Татьянчикової, О. Хохліної, О. Чеботарьової та ін.

Автори зазначають на важливості всебічного розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку у процесі трудового навчання, яке

посідало одне з центральних місць у педагогічних системах європейських та вітчизняних педагогів ще на ранніх етапах становлення спеціальної школи (А. Біне, Ж. Демор, Е. Сеген, О. Граборов, К. Грачова, В. Кащенко та ін.).

Зокрема, питання організації ручної праці як важливого засобу фізичного і морального виховання дітей з порушеннями інтелекту представлено у педагогічній системі видатного французького лікаря та педагога Е. Сегена (1812-1880), який став одним із основоположників олігофренопедагогіки. Він у своїй лікувально-педагогічній системі навчання та виховання дітей з глибоким ступенем порушення інтелектуального розвитку пропагував ручну працю, а трудову діяльність розглядав як засіб фізичного тренування рухового апарату дітей, що призводить до поліпшення стану нервової системи та психічної діяльності в цілому. На його думку, доцільно організована праця зміцнює здоров'я дітей, розвиває активність, мислення, волю, сприяє подоланню інертного ставлення дитини з порушеннями інтелектуального розвитку до трудової діяльності та її результату. Автор був глибоко переконаний, що кожна дитина, незалежно від стану розумового, фізичного розвитку і соціального статусу, має бути включена в доступну трудову діяльність. Також Е. Сеген наполягав на обов'язковому включенні учнів у виробничу працю, якою б простою і обмеженою вона не була, тому що вона більш за все сприяє зміцненню здоров'я, розвиває активність, волю, мислення та моральні якості.

Ці ідеї видатний педагог повною мірою реалізував на практиці навчання дітей з тяжкими порушеннями інтелектуального розвитку. Важливими і досі є окреслені ним принципи організації навчання дітей з глибоким ступенем порушення інтелектуального розвитку: максимальне урахування психофізичного стану психофізичного розвитку окресленої категорії дітей, створення сприятливих умов для їхнього розвитку та трудової діяльності, включення дитини у доступну їм продуктивну працю.

Погляди Е. Сегена щодо позитивного впливу праці у процесі виховання і розвитку дітей поділяв бельгійський педагог Ж. Демор. Він пропагував предметно-практичну спрямованість системи навчання, критикував усталений

вербалізм у навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями, доводив низьку ефективність впливу окремих абстрактних знань з різних навчальних предметів на розвиток дітей. Педагог наголошував на тому, що абстрактні знання не усвідомлюються дитиною і практично не використовуються у подальшому житті. Він пропагував принцип поєднання навчального процесу з працею, що на його переконання, сприяє розвитку мислення, стимулює ініціативу та творчість, активізує увагу, регулює волю. Особливу увагу Ж. Демор приділяв формуванню розумових дій і моральних якостей особистості під час проведення занять з праці.

У спеціальній педагогіці поступово розвивалася ідея про соціальну спрямованість трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Під впливом вимог батьків, прогресивних педагогів і лікарів все більше приділялося уваги пошуку шляхів і засобів підготовки таких дітей до боротьби за своє існування.

Важливі позиції щодо розвитку практичних здібностей учнів, формуванню у них здатності пристосування до навколишнього світу представлено у наукових працях французького психолога, представника експериментального методу в психології і педагогіці А. Біне. На його думку, навчання активізує дитину, розвиває мислення, включає її до пізнавальної діяльності, розвиває навички організованості, працездатності, спонукає до творчої самореалізації. Саме пристосування учнів до життя автор вважав важливим показником та критерієм оцінки діяльності школи. Для цього він широко використовував систему спеціальних тренувальних вправ для учнів, які сприяли розвитку спритності, швидкої реакції, організованості та орієнтації. А. Біне надавав перевагу заняттям з ручної праці, стверджуючи, що навчання в шкільній майстерні набагато корисніші, ніж заняття в класі, оскільки вони полегшують процес пристосування таких осіб до самотійного життя.

Отже, автор приділяв вагоме значення педагогічній роботі школи, яка, на його думку, повинна підпорядковуватись розвитку практичних навичок та умінь, що полегшують соціалізацію учнів.

Ці погляди були характерними для більшості вітчизняних вчених-дефектологів початку ХХ століття (К. Грачова, М. Постовська, В. Кащенко, О. Граборов та інші), які сприяли становленню системи трудового навчання учнів з інтелектуальними порушеннями в Україні. Вони так чи інакше визнавали вплив ручної праці не тільки на фізичний і моральний розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями, але й розглядали її як засіб розвитку особистості. Так В. Кащенко зазначав, що ручна праця має посідати провідне місце серед інших навчальних предметів, вона має стати базисом усіх виховних і навчальних впливів на дітей.

Отже, в одних випадках праця розглядалась як засіб психічного і морального виховання, в інших – як засіб активізації тих чи інших психічних процесів, ще в інших – як умова підготовки дітей з інтелектуальними порушеннями до трудової діяльності у підлітковому віці. Втім, характерною тенденцією поглядів вчених того часу було те, що включення учнів у трудову діяльність нібито закономірно розвиває у дитини запас уявлень, спостережливість, волюві зусилля, розвиває її фізично, психічно, морально без спеціальної цілеспрямованої роботи. Така спрощена і одноманітна схема розвитку дитини по суті лежала в основі уявлень Е. Сегена, А. Біне, Ж. Демора та їх послідовників майже до 30-х років ХХ століття, а система увійшла під назвою «операційна», оскільки трудове навчання зводилось до тренування операційних навичок і предметних дій при повній відсутності уваги до корекції пізнавальної діяльності як засобу розвитку дитини.

Практика навчання дітей з інтелектуальними порушеннями вимагала проведення фундаментальних теоретичних та експериментальних досліджень особливостей їх трудової діяльності (В. Бондар, Г. Дульнев Б. Пінський), розробки принципу корекційного-розвивального навчання (В. Лубовський, І. Єременко, В. Петрова, В. Синьов, О. Хохліна та ін.), конкретного змісту, організаційних форм, методів і профілів трудової підготовки (Г. Мерсіянова, Є. Ковальова, С. Мирський та ін.).

Завдяки проведеним дослідженням було зроблено психолого-дидактичний аналіз умов підвищення ефективності трудового навчання, його впливу на розвиток й упорядкування інтелектуальної діяльності цієї категорії дітей, на підвищення рівня їх готовності до самостійної праці [43, 116, 279].

Експериментальним шляхом було доведено, що включення учнів з порушеннями інтелектуального розвитку у доступну трудову діяльність сприяє удосконаленню процесів сприймання, уявлення, мислення, становленню морально-вольових якостей особистості. Це забезпечується раціональним підбором трудових завдань, формуванням і регламентацією трудових зусиль учнів, вправами на розвиток і закріплення розумових дій – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та розвиток функцій аналізаторів і рухових навичок.

Так, у дослідженнях В. Бондаря, А. Висоцької, К. Турчинської та ін., на великій кількості респондентів різних регіонів України доведено, що більшість випускників спеціальної школи працевлаштовувалися і самостійно працювали у промисловій, сільськогосподарській і обслуговуючій галузях. В якості основної задачі трудового навчання ставилося формування комплексу інтелектуальних умінь, який має забезпечувати самостійність дитини у праці, а кінцевою метою – підготовка її до самостійного життя і праці на підприємствах, які не відносяться до системи соціального забезпечення.

Досвід роботи багатьох спеціальних закладів для дітей з ППР засвідчив про те, що за умови достатньо високого рівня організації педагогічного процесу можна досягти значних результатів не тільки у загальному розвитку учнів, а й у формуванні у них готовності до виробничої праці на сучасних промислових підприємствах. Спеціально організована участь випускників школи у виробничій праці забезпечувала розв'язання цілої низки соціально-правових питань: право на працю, на заробітну плату, на відпочинок, лікування, соціальне забезпечення, участь у громадському житті.

Втім, в теорії спеціальної педагогіки та в методиці трудового навчання здійснено низку досліджень, присвячених дидактичним функціям трудового навчання школярів з ППР та умови їх реалізації (В. Бондар, Г. Дульнєв,

Б. Пінський, М. Супрун, О. Хохліна). Більшість вчених виділяють три основні функції трудового навчання: освітню, виховну і корекційно-розвивальну, не конкретизуючи кожен із них та не наповнюючи їх конкретним змістом. Вони посиляються на те, що будь-який навчальний матеріал несе в собі і виховну і освітню функції та включає навчально-розвивальну складову, що всі ці функції взаємозалежні і взаємопов'язані.

Автори розглядають освіту, виховання і корекційно-розвивальну складову як самостійні компоненти трудової діяльності, кожен із яких не дублює один одного, а несе в собі своє, властиве тільки йому навантаження.

Встановлено, що трудове навчання учнів з інтелектуальними та комплексними порушеннями розвитку здійснюється у три етапи. Так, на першому (*пропедевтичному*) етапі трудового навчання (1-4) учні отримують початкові знання про різноманітність матеріалів, засобів праці, отримують навички роботи з різними матеріалами, виготовляють елементарні побутові вироби, отримують знання про ці предмети, набувають певного досвіду організації своєї праці, навчаються використовувати навички обробки матеріалів у практичній діяльності.

На етапі загально трудового навчання (5-8 класи) на базі навчальних майстерень учні опановують найпростіші прийоми роботи з використанням верстатного обладнання, отримують елементарні знання про інструменти, матеріали та набувають досвіду виконання організаційних умінь і навичок роботи в майстерні. Суспільно корисна спрямованість праці є важливою умовою формування позитивного ставлення до занять у шкільних майстернях, мотивованості та інтересу до праці.

Етап професійно-трудоного навчання (9-10) у шкільних майстернях забезпечує опанування учнями доступними для них технологічними і теоретичними знаннями, професійними прийомами праці і вміннями раціонально планувати свої трудові дії. Особлива увага на цьому етапі звертається на розвиток в учнів тих трудових дій і операцій, які підвищують самостійність і активність у роботі. У процесі трудового навчання

використовуються форми роботи, які поступово наближують діяльність учнів до виробничих умов: колективні форми праці, поопераційний її розподіл, вводяться практика на підприємстві та ін. Участь у виробничій праці позитивно впливає на формування особистісних якостей підлітка: поліпшується позитивне ставлення до праці, виховується дисципліна, усвідомлюється значущість праці, зростає самостійність і активність.

Освітня функція трудового навчання дітей з порушеннями інтелекту, як зазначає академік В. Бондар, також проявляється у засвоєнні учнями певної системи теоретичних, технологічних і комплексних знань, умінь і навичок з того чи іншого виду праці, правил техніки безпеки, відомостей про матеріали та інструменти, їх призначення; у формуванні відповідних професійно-трудова умінь і навичок практичної діяльності, системи робочих рухів та прийомів і способів обробки матеріалів. У процесі трудової діяльності в учнів формуються інтелектуальні компоненти – орієнтування в завданні, планування ходу його виконання, контроль і оцінка результату праці, виявлення і подолання перешкод, які можуть спричинити брак в роботі.

Особливої значущості у трудовому навчанні набуває повноцінна реалізація виховної функції (І. Бех, В. Бондар, А. Висоцька, Г. Мерсіянова), оскільки учні з ППР відрізняються ступенем інтелектуального розвитку, що у різній мірі виявляється порушеннями пізнавальної діяльності і поведінки. Для багатьох із них характерною є наявність порушень у сфері емоційно-афективних проявів, що викликає або підвищує збудженість, неврівноваженість поведінки, або підвищену загальмованість, ослабленість всіх реакцій. Дана особливість зумовлює потребу обмежуватись формуванням у дітей уявлень, понять, соціальних мотивів у спрощеній і конкретній формі.

У процесі трудової діяльності успішно здійснюється розвиток в учнів на доступному рівні моральної свідомості – почуттів, поведінки, відповідальності, поваги до інших, турботи про молодших, готовності допомогти їм; формування особистісних якостей – дисциплінованості, чесності, працелюбності, позитивного ставлення до праці, культурних навичок праці та поведінки в різних

ситуаціях, звички утримувати в порядку своє робоче місце, економно витрачати матеріали тощо.

Особлива увага відводиться вихованню навичок колективної праці, почуття відповідальності, взаємодопомоги, соціальної мотивації трудової діяльності, стійкості, самостійності, цілеспрямованості та інших якостей особистості.

Характерні для школярів з порушеннями інтелекту особливості трудової діяльності ускладнюють формування як загальнотрудових умінь і навичок, так і розумових компонентів трудової діяльності (О. Хохліна). Це зумовлює необхідність цілеспрямованого використання в системі навчально-виховного процесу спеціальних прийомів і засобів корекції, властивих учням порушень пізнавальної діяльності і поведінки. Істотними компонентами корекційно-розвивальної функції є:

- систематичне і цілеспрямоване включення школярів до доступних видів праці, що сприяє корекції сприймання, уявлень, мислення, мотивації, становленню морально-вольових цінностей;
- спеціальний підбір трудових завдань, дозування і регулювання трудових зусиль, вправ для вироблення і закріплення розумових дій – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, конкретизації, розвитку аналізаторів;
- інтелектуалізація практичної діяльності, спрямування її на подолання порушень орієнтації в завданні, планування своїх дій, контролю, труднощів користування інструкціями, кресленнями і зразками виробів та використання на практиці в різних умовах узагальнених прийомів роботи;
- корекція порушень емоцій, морально-вольових, особистісних якостей та поведінки;
- вправи на розвиток не тільки психічних функцій, а й сенсорних і розумових компонентів трудової діяльності;
- проведення заходів щодо оздоровлення, профілактики, лікування дітей;

- систематичне включення учнів до практичної діяльності у позакласній навчально-виховній роботі.

Сучасні наукові дослідження, що суттєво доповнюють науково-методичні засади трудового навчання школярів спеціальних навчальних закладів, присвячено формуванню позитивного ставлення до трудової діяльності на різних етапах її формування; особливостям професійного орієнтування та розвитку професійних якостей як основи успішної соціально-трудової адаптації школярів, забезпеченню корекційної спрямованості трудового навчання та інші (І. Абакумова, В. Бондар, А. Висоцька, А. Долженко, А. Корнієнко, І. Кущенко, А. Лапін, О. Легкий, Г. Мерсіянова, К. Рейда, М. Супрун, І. Татьянчикова, В. Товстоган, К. Тороп, О. Хохліна, О. Чеботарьова, Н. Ярмола та ін.).

У спеціальній педагогіці представлена також значна кількість досліджень, у яких розглянуто різні аспекти проблеми трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (І. Абакумова, С. Горбенко, А. Долженко, І. Татьянчикова, В. Товстоган, О. Чеботарьова та ін.). У більшості з них йдеться переважно про соціальну, соціально-психологічну та соціально-трудова адаптацію дітей, представлено напрями підвищення їх адаптаційних можливостей, наголошено на важливості вирішення питань професійно-трудова підготовки та професійного становлення учнів.

Втім, аналіз практичного досвіду трудового навчання школярів означеної категорії засвідчує низку проблем, які потребують негайного вирішення: необхідність оновлення компетентнісно орієнтованого змісту трудового навчання учнів відповідно до концепції НУШ, розроблення змісту програмового матеріалу на основі урахування сучасних виробничих технологій, необхідність активізації творчої діяльності школярів, розроблення цілісної педагогічної технології трудового навчання з охопленням усіх етапів навчання у спеціальній школі, підвищення рівня знань школярів на основі використання в практиці методичної системи трудового навчання.

Таким чином, науково-теоретичні дослідження в галузі корекційної педагогіки та спеціальної психології, вивчення практичного досвіду формують

основу для розроблення методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, що спрямована на пріоритетний розвиток особистості та створення для цього відповідних умов навчання, які допоможуть надалі випускникам бути незалежними і самостійними в дорослому житті.

Забезпечення трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку базується на певних педагогічних принципах: дидактичних – корекційно-розвивальної спрямованості, систематичності та послідовності, доступності, індивідуального і диференційованого підходу (В. Бондар, І. Єременко, В. Липа, В. Синьов, О. Хохліна, О.Чеботарьова та ін.) і виховних – природовідповідності, гуманізації, опори на позитивне, цілісності освітньо-виховного процесу, виховання в діяльності та спілкуванні, вихованні в колективі та через колектив (І. Бех, А. Висоцька, О. Вержиховська, В. Мачихіна, І. Татьянчикова та ін.). Серед виховних принципів особливого значення набуває принцип гуманізму, який передбачає опору на позитивні сторони особистості, оптимістичний прогноз у набутті нею соціального досвіду, віру у її потенційні можливості. Проаналізовано також принципи власне процесу трудового навчання: системності, діяльності, взаємодії особистості та предметно-практичного середовища, особистісної активності (Г. Дульнєв, М. Мирський, О. Леонтьєв).

Здійснення ретельного аналізу існуючого науково-методичного інструментарію дає підстави дійти висновку про те, що проблема трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку залишається однією з найактуальніших у теорії та практиці спеціальної педагогіки. Вивчення літератури демонструє широке коло досліджень, у яких розглянуто питання трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Про значущість і важливість розв'язання зазначеної проблеми щодо осіб з психофізичними особливостями розвитку свідчить пильна увага до неї останнім часом вітчизняних вчених (І. Абакумова, В. Бондар, А. Висоцька, О. Глоба, Г. Дульнєв, В. Карвяліс, Г. Мерсіянова, С. Миронова, С. Мирський, К. Рейда,

В. Синьов, К. Тороп, К. Турчинська, О. Хохліна, О.Чеботарьова, Н.Ярмола та ін.), які переконливо доводять, що саме трудове навчання є основою особистісного зростання дитини та її підготовки до самостійної життєдіяльності у сучасних соціально-економічних умовах.

2.3. Мета і завдання освітньої галузі «Технології» у спеціальних закладах загальної середньої освіти

У сучасних умовах трансформаційних змін в освіті, розроблення нового змісту та впровадження інноваційних технологій навчання ХХІ століття, особливо актуальним постає питання про підвищення ефективності трудового навчання дітей та учнівської молоді. Активна, творча, працелюбна особистість формується під впливом як соціального середовища, так і в процесі трудового навчання, спрямованого на вироблення відповідних трудових умінь та навичок, професійної майстерності, готовності до життя у ринкових умовах. Як показує практика навчально-виховної роботи школи, тісне спілкування дитини з природою, участь у суспільно корисній і домашній праці з раннього дитинства впливають на її трудове становлення і підготовку до активної трудової діяльності.

Методологічними засадами цього процесу є Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Концепція розвитку педагогічної освіти, Національна доктрина розвитку освіти, Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір.

У Концепції Нової української школи чітко визначено орієнтири оновлення школи: школа – це простір життя дитини, в якому відбувається її особистісне зростання, тому вся діяльність навчального закладу відбувається так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проектувальника власного життя у співпраці з дорослими, ґрунтуючись на ідеї усвідомленого вибору особистого життєвого шляху.

«Національна доктрина розвитку освіти» передбачає перспективи і можливості модернізації системи трудової підготовки учнів відповідно до

сучасного соціально-економічного стану країни і ринку праці. Основною метою школи, згідно із зазначеним документом, є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних особистостей, які усвідомлюють свою роль у суспільстві.

Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) визначає одним з головних завдань школи створення умов для формування освіченої, творчої особистості, реалізації та самореалізації її природних задатків і можливостей в освітньому процесі. У ній зазначені такі шляхи реформування змісту трудової підготовки: вироблення елементарних трудових навичок у період дошкільної освіти; розширення трудового досвіду дітей, формування в них навичок самообслуговування; формування техніко-технологічних та економічних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для залучення учнів до продуктивної праці та оволодіння певною професією; розширення політехнічного світогляду учня і розвиток їхніх творчих здібностей на основі взаємозв'язку трудового навчання з основами наук; активне ознайомлення з професіями, виховання потреби у праці та оволодіння певною професією; ознайомлення учнів з основами ринкової економіки, різними формами господарської діяльності; використання досвіду народної педагогіки, залучення школярів до вивчення народних ремесел, створення умов для органічного включення їх у трудову діяльність.

Основними завданнями початкової ланки спеціальної школи є всебічний розвиток особистості учнів, підготовка до самостійної життєдіяльності на основі формування знань та вмінь з навчальних предметів, що створює передумови для подальшої їхньої соціально-трудової адаптації.

Трудове навчання в початкових класах спеціальної школи – це складова загальної системи підготовки учнів до самостійної трудової та побутової діяльності. Поряд з іншими навчальними предметами, трудове навчання є важливим засобом розумового, фізичного, морального, естетичного виховання та корекції психофізичного розвитку дітей (І. Бех, В. Бондар, Г. Дульнєв, В. Карвяліс, Г. Мерсіянова, С. Мирський, К. Турчинська, О. Хохліна та ін.).

Соціально-економічні перетворення, які відбуваються в українському суспільстві в умовах ринкових відносин, обумовлюють суттєві зміни змісту та форм організації навчально-виховного процесу в системі трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку з метою підвищення якості їхньої підготовки до опанування доступних професій та забезпечення умов для подальшого навчання.

Існуюча система трудового навчання в спеціальних загальноосвітніх закладах має значні прогалини та потребує оновлення в плані підготовки школярів до життя в соціумі з максимальним урахуванням суспільно-економічних реалій, специфічних виробничих умов та відносин. Запровадження у виробництво нової техніки й технологій, розвиток нових форм господарювання, зростання обсягу знань про перетворення матеріалів, використання інформаційно-комунікаційних технологій вимагають підвищення рівня технологічної культури випускників спеціальних шкіл, що значно ускладнює їхню соціально-трудова адаптацію. Все це вимагає перегляду науково-методичного забезпечення трудового навчання в системі закладів загальної середньої освіти учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Слід зазначити, що в Україні в останнє десятиліття проведено низку психолого-педагогічних досліджень (І. Абакумова, В. Бондар, А. Висоцька, А. Долженко, А. Корнієнко, І. Кущенко, А. Лапін, Г. Мерсіянова, В. Товстоган, К. Турчинська, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін.), розгляд яких дає можливість внести суттєві доповнення до науково-методичних засад трудового навчання учнів з інтелектуальними та комплексними порушеннями розвитку. В цих дослідженнях, зокрема, йдеться про: основні етапи становлення трудового навчання учнів (В. Бондар); активізацію навчальної діяльності учнів на уроках трудового навчання (Є. Білевич, К. Турчинська); методичну систему трудового навчання як основу успішної трудової підготовки учнів (О. Чеботарьова), шляхи удосконалення навчально-виховної роботи щодо виробничої адаптації старшокласників (А. Висоцька); особливості соціально-трудова адаптації учнів молодших класів спеціальної школи (А. Долженко); ефективні шляхи навчання

учнів техніко-технологічних знань, як однієї з умов їх усвідомленої практичної діяльності (І. Кущенко, Г. Мерсіянова); формування в учнів позитивного ставлення до трудової діяльності (А. Корнієнко); виховання готовності учнів до праці в системі професійно-трудового навчання (К. Рейда); психолого-педагогічні основи соціалізації (І. Татьянчикова); про особливості професійного орієнтування та розвиток професійних якостей, як основи успішної соціально-трудової адаптації школярів, формування професійно-трудової компетентності учнів (І. Абакумова, А. Висоцька, В. Товстоган); про забезпечення корекційної спрямованості трудового навчання (Г. Мерсіянова, О. Хохліна), про навчання учнів користуватися різними видами інструкцій, як однієї з умов розвитку самостійної практичної діяльності школярів (А. Ібрагімова) та ін.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики трудового та професійно-трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку зробив видатний вчений, академік В. Бондар. У фундаментальних працях, які є актуальним в контексті нашого дослідження, вчений зосереджує увагу на важливості використання ефективних методів трудового навчання (демонстрація, словесне пояснення), які активізують розумову діяльність учнів у процесі трудового навчання та необхідності використання педагогами корекційних прийомів у процесі трудового навчання.

На думку дослідника, однією із причин низького рівня сформованості в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого віку трудових навичок та умінь є недостатня активна самостійність у цьому процесі. Пасивність учнів при виконанні трудових завдань пояснюється не тільки порушеннями інтелекту та моторики, а й низькою ефективністю методики їх трудового навчання. Проведені В. Бондарем спостереження підтвердили, що у навчанні дітей виконання трудових завдань педагоги перевагу надають методу демонстрації. За такої умови, зазначає автор, учні виконують трудове завдання під супроводом вчителя, не здійснюючи потрібних для успіху цієї роботи розумових операцій, що й знижує їхню самостійність у розумовій діяльності.

Результати експериментального дослідження В. Бондаря засвідчили, що процес формування рухових трудових навичок в учнів молодших класів допоміжної школи характеризується низкою суттєвих особливостей, зумовлених порушеннями пізнавальної діяльності та моторики. За відсутності необхідного спрямовуючого впливу з боку вчителя дії учня здійснюються некоординовано, із зайвою м'язовою напругою, без правильної взаємодії правої та лівої рук і без дотримання необхідного темпу й ритму рухів. Недосконалыми були і прийоми роботи. При формуванні рухових трудових навичок школярі відчували великі труднощі через те, що не вміли належним чином планувати послідовність дій, контролювати свої рухи і спиратися на необхідні орієнтири при виконанні операцій. Зазначені порушення позначаються негативно на процесі формування досвіду. Ускладнені умови самоконтролю при формуванні у школярів рухового трудового досвіду можна полегшити, якщо скористатися технічними засобами, які підсилюють зворотний зв'язок. Отже, експериментально доведено, що на першому етапі формування навичок доцільно користуватися методом демонстрації, підкріпленого його короткими поясненнями. Хоча надалі, в ході виконання вправ, виникає необхідність у більш докладних поясненнях дій і проведенні корекційної роботи, спрямованої на розвиток розумових дій та операцій, подолання порушень моторики. На другому етапі, коли від учня вимагається оволодіння технічних дій і об'єднання окремих дій у цілісні, показ має вже менше значення, а вирішальну роль відіграють пояснення, що супроводжуються і корекційними вправами. Тому провідними на даному етапі навчання навичок є корекційні прийоми впливу. Проте в тому випадку, коли психофізичні особливості учня добре відомі вчителю ручної праці, доцільно до початку основних вправ провести тренувальні заняття, спрямовані на подолання недоліків моторики і полегшення умов самоконтролю та орієнтування в діяльності.

Дисертаційне дослідження В. Бондаря мало велике практичне значення у процесі підготовки вчителів трудового навчання спеціальних шкіл та підвищенні рівня їхньої професійної підготовки у педагогічній практиці.

Питанням удосконалення змісту і методики трудового навчання школярів з інтелектуальними порушеннями присвячено праці видатного вченого-педагога, активної учасниці наукової розробки проблеми диференційованого навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, автора значної кількості підручників, посібників, навчальних програм з трудового навчання для дітей допоміжної школи – Галини Миколаївни Мерсіянової, яка продовжила наукову школу Г. Дульнєва, І. Єременка, С. Мирського, працювала над удосконаленням змісту та методики трудового навчання учнів спеціальної школи. Вона створила наукову школу учнів-однодумців з дослідження корекційної спрямованості трудового навчання в спеціальній школі, підготовки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку до самостійної життєдіяльності. Важливими здобутками Г. Мерсіянової є розроблені у співавторстві з О. Хохліною зміст освітньої галузі «Технології» Державного стандарту освіти для спеціальної школи для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: (початкова ланка, 2004р.), Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів спеціальної загальноосвітньої (допоміжної) школи для дітей з порушеннями розумового розвитку (з трудового навчання), програми з трудового навчання для дітей початкової ланки школи для дітей з ІП (2005 р)., які становлять підґрунтя розроблення сучасних науково-методичних основ трудового навчання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Значним науковим доробком Г. Мерсіянової є розроблений та впроваджений в практику спеціальної школи науково-методичний посібник з професійно-трудового навчання в спеціальних закладах для дітей з інтелектуальними порушеннями, використання якого сприятиме підвищенню ефективності засвоєння учнями техніко-технологічних знань як однією з умов усвідомленого виконання практичних завдань; розвитку загальнотрудових умінь (здійснення аналізу предмета діяльності стосовно визначення матеріалу, форми, розміру деталей, орієнтування у способі виконання, планування послідовності власних дій та здійснення самоконтролю), що є показником самостійності виконання практичних завдань; забезпеченню учням усвідомлено застосовувати

одержані знання та практичні уміння у самостійній життєдіяльності; корекції наявних психофізичних недоліків.

Отже, фундаментальні психолого-педагогічні дослідження свідчать про накопичення значного досвіду з теоретико-методичних основ трудового навчання школярів з інтелектуальними порушеннями, що сприяло розробленню програмно-методичного забезпечення трудового навчання в спеціальних закладах освіти. Однак основна увага науковців була приділена професійно-трудовій адаптації учнів старших класів спеціальної школи.

Аналіз практичного досвіду трудового навчання в усіх ланках спеціальної школи засвідчує низку проблем, які потребують негайного вирішення:

- відсутність сучасного науково-методичного забезпечення змісту трудового навчання відповідно нових виробничих технологій;
- необхідність активізації творчих сил школярів, підвищення рівня їхньої трудової компетентності;
- переважне використання у навчально-виховному процесі застарілих репродуктивних методів, форм та засобів трудової підготовки, які обмежують творчі здібності та нахили учнів;
- недостатнє врахування особливостей трудової діяльності учнів з низькими пізнавальними можливостями;
- значні труднощі у школярів у процесі засвоєння змісту програмового матеріалу, виконанні технічних операцій та етапності виконання об'єктів праці;
- недостатнє матеріально-технічного забезпечення спеціальних шкіл.

Вирішення вказаних проблем можливе шляхом розроблення методичної системи трудового навчання учнів упродовж усього періоду шкільного навчання, удосконалення змісту трудового навчання, починаючи з початкової ланки школи, на основі формування у школярів трудової компетентності – необхідних техніко-технологічних знань, трудових умінь та навичок відповідно до умов сучасного виробництва. Також потребує удосконалення методика трудового навчання на основі врахування психофізичних можливостей учнів з різними рівнями пізнавальних можливостей; посилення корекційно-розвивальних

засобів впливу на школяра, його емоційно-вольової сфери, формування та розвиток особистості пізнавальної, мовленнєвої діяльності, а також виховання самостійності, організованості, позитивного ставлення до праці в цілому, що сприятиме соціальній адаптації за умов достатнього матеріально-технічного забезпечення спеціальних шкіл відповідно до нових виробничих технологій.

Особливої уваги потребує формування в учнів з інтелектуальними та комплексними порушеннями розвитку ціннісно-мотиваційного компоненту трудової діяльності, зокрема, ціннісних позицій, поглядів, переконань, мотивів, опанування способів діяльності, вироблення адекватної моделі поведінки, що забезпечується у процесі трудового навчання та виховання. Трудова діяльність повинна сприяти розвитку мотиваційної сфери та самосвідомості, на основі яких у школярів посилюється ціннісне ставлення до праці, формуються уявлення про різноманітні професії, роль праці у житті людей, відбувається усвідомлення свого соціального Я і формування внутрішньої позиції.

Аналіз програмно-методичного забезпечення трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку на початковому етапі трудового навчання засвідчує, що воно здійснюється за такими розділами: робота з різними видами матеріалів (пластиліном, глиною, солоним тістом; природними, текстильними матеріалами, папером), сільськогосподарські роботи. Ознайомлення учнів з елементами комп'ютерної грамоти має наскрізний характер і передбачає первинне ознайомлення з основними частинами комп'ютера (ноутбука) у процесі роботи на уроці. Засвоєння навичок самообслуговування відбувається у процесі дотримання під час уроків з трудового навчання санітарно-гігієнічних норм та вимог, правил організації робочого місця.

Реалізація програмового змісту здійснюється за наступними принципами:

- навчальний матеріал диференціюється за напрямками діяльності та роботою з конструкційними матеріалами (папір, картон, пластилін, природні та штучні матеріали та ін.), які ускладнюються в кожному класі залежно від просторово-предметних характеристик виготовлення виробів (за шаблоном на

площині, за шаблоном на площині з елементами творчості, об'ємні з елементами творчості);

-види практичної діяльності диференціюються впродовж навчального року залежно від календарних свят (держаних і релігійних), регіональних традицій і звичаїв, які ускладнюються в кожному класі через добір об'єктів праці з врахуванням вікових особливостей учнів.

Зміст програми побудовано за спірально-концентричним принципом: з кожним роком навчання обсяг знань та вмінь із передбачуваного виду праці ускладнюється, між наступними класами забезпечується системна послідовність, а між окремими видами праці – взаємозв'язок.

Всебічному розвитку особистості сприяє політехнічний принцип, закладений в основу програми з трудового навчання. Згідно змісту програми учні, поряд з оволодінням прийомами роботи з різними ручними знаряддями праці, знайомляться з минулим і сучасним виробництвом оброблюваних матеріалів, їх властивостями, застосуванням.

Однак, у змісті даних програм не передбачено виокремлення диференційованого змісту та орієнтовних навчальних досягнень для учнів з різними пізнавальними можливостями (з порушеннями інтелектуального розвитку легкого та помірного ступеня), що є необхідною умовою сьогодення.

У програмі подано методичні рекомендації щодо реалізації змісту трудового навчання та проведення корекційно-розвивальної роботи під час вивчення різних розділів програми з урахуванням пізнавальних можливостей учнів. У процесі трудового навчання важливу роль відіграє професійна компетентність вчителя, який повинен максимально застосовувати свій творчий потенціал та значну увагу має приділяти підтримці позитивної мотивації в учнів, усвідомленості ними техніко-технологічних знань, умінь та навичок, формуванню життєвої компетентності школярів.

Отже, науково-методичні засади змісту трудового навчання школярів спеціальних закладів загальної середньої освіти передбачають врахування особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів навчання, посилення

уваги корекційно-розвивальному впливу на особистість, на основі яких забезпечується формування трудової компетентності школярів, підвищується мотивація до трудового процесу на основі ціннісного ставлення до праці; розширюється інформаційний обсяг техніко-технологічних знань, яке є підґрунтям для опанування різними способами трудової діяльності, розкриття можливостей кожного учня, як суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності, що сприятиме збагаченню соціального досвіду, забезпеченню максимальної адаптації та інтеграції дітей у суспільство.

Для кожної теми програми визначено зміст знань і вмінь, які підлягають засвоєнню, наведено перелік рекомендованих виробів.

Учитель, виходячи із програмних навчально-виховних завдань, місцевих умов та можливостей, добирає ті вироби, які вважає найбільш оптимальними, або підбирає інші, конструкція яких і вид роботи з ними відповідає змісту теми, що вивчається.

Достатній вибір у переліку рекомендованих об'єктів праці до навчальних тем таких виробів, які мають відмінність у конструкції і технології виготовлення, а також наявність творчих завдань дає можливість учителю здійснювати диференціацію і оптимізацію трудової діяльності молодших школярів. У процесі опанування навчальним матеріалом, визначеним програмою з трудового навчання початкових класів, учні мають оволодіти відповідним комплексом знань і вмінь, мати достатній рівень до навчання у середній ланці.

У програмах акцентується увага на знаннях та вміннях учнів, а саме:

- учні повинні знати: значення праці людей найпоширеніших професій, традиції українського народу, пов'язані з трудовою діяльністю; організацію робочого місця, культуру праці; назви матеріалів, їх властивості, готовність до використання; елементи графічної грамоти (умовні позначення ліній на ескізах, технічних рисунках, місця нанесення клею); прийоми розмітки за допомогою лінійки, кутника; прийоми і правила безпечної роботи з ручними інструментами та пристосуваннями; способи з'єднання деталей виробів із різних матеріалів та

оздоблення виробів; техніку плетіння зі смужок і текстильних матеріалів; види початкових ручних швів, їх використання; початкові політехнічні поняття;

- учні повинні вміти: готувати своє робоче місце; розрізняти матеріали, відбирати з суттєвими ознаками необхідні для виготовлення виробу, вміло і безпечно володіти інструментами, пристосуваннями в процесі виготовлення виробів; виготовляти вироби нескладної конструкції з різних матеріалів за зразком, умовами та власним задумом, естетично їх оздоблюючи; контролювати трудову діяльність, об'єктивно оцінювати власні вироби та результати праці інших учнів; економити матеріали, раціонально використовуючи їх.

У навчальних програмах акцентується увага на змісті навчання. Зміст навчальних програм з трудового навчання досить переструктурований. Вона набула значної практичної орієнтації і має на меті формування предметно-практичних знань, виконання трудових дій.

Засвоєння теоретичного матеріалу проводиться під час практичних робіт, не витрачаючи на це окремого навчального часу. Однак, не виключається можливість проведення уроків засвоєння нових знань, під час яких вчитель може розкрити навчальний матеріал всієї теми, або її окремої частини. Такі уроки у навчальному процесі можуть бути одиничними. Вироби, які виготовляються учнями, мають суспільно корисну спрямованість і практичне застосування в повсякденному житті.

Під час роботи з різними інструментами особлива увага звертається на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчанню їх безпечних прийомів роботи, ознайомленню із заходами попередження травматизму.

Реалізація програми з трудового навчання та шляхів удосконалення процесу трудової діяльності в більшості випадків індивідуальні, однак мета єдина – розвиток школяра засобами трудової діяльності. Цілі в управлінні формуванням потреби у трудовій діяльності визначають засоби, форми організації, методи і прийоми. Їх дієвість відповідає рівню розвитку трудових умінь кожної дитини, позитивному ставленню дитини до трудових завдань.

Актуальність навчання учнів «Технології», починаючи з молодшого шкільного віку, обумовлена низкою чинників, що мають як соціально-економічне, так і особистісне значення. По-перше, соціальним замовленням школи з формування особистості, яка має цілу низку якостей і властивостей (наприклад, таких, як працьовитість, потреба в творчій праці, здатність рефлексувати в процесі раціонального і самостійного прийняття рішень з вибору способів діяльності, розвиненість сенсомоторики, образного і логічного мислення та ін.), сензитивним періодом для формування яких є молодший шкільний вік. По-друге, реальними соціально-економічними умовами в Україні, коли діти шкільного віку беруть участь у різних сферах трудової діяльності. Це призводить до того, що вже в цьому віці стає затребуваним ціла низка технологічних компетентностей, певний рівень технологічної культури і мислення, тобто основи компонентів суб'єктного досвіду особистості в галузі трудової діяльності. По-третє, тим позитивним досвідом вітчизняної і зарубіжної шкіл, який переконливо доводить, що навчання «Технології» є необхідною умовою і засобом всебічного і гармонійного розвитку дитини.

Отже, науково-методичні напрацювання вітчизняних вчених з проблеми трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, практичний досвід формування трудової діяльності у школярів в спеціальних закладах загальної середньої освіти становлять базис, на основі якого нами було розроблено зміст освітньої галузі «Технології» в програмі нового типу: типовій освітній програмі початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, відповідно Концепції НУШ, яка ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання.

В типовій програмі окреслено мету початкової освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: особистісне становлення учнів, розвиток їхніх пізнавальних здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і

потреб, формування цінностей та розвиток самостійності, творчості, пізнавальної активності, що забезпечують їхню готовність до життя в демократичному суспільстві, продовження навчання в основній ланці школи.

Типову освітню програму для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку розроблено відповідно до Закону України «Про освіту», Концепції Нової української школи, Державного стандарту початкової освіти, сучасних досягнень спеціальної педагогіки та психології щодо навчально-пізнавальних можливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

У програмі визначено вимоги до конкретних очікуваних результатів навчання (предметно-орієнтовані компетентності); вказано відповідний зміст кожного навчального предмета чи інтегрованого курсу. У пояснювальній записці до кожного предмету чи інтегрованого курсу представлено корекційно-розвивальні завдання та спрямованість навчального предмету, реалізація яких є обов'язковою умовою навчання.

Програму побудовано із врахуванням таких принципів:

- дитиноцентрованості і природовідповідності;
- корекційно-розвивальної спрямованості навчання;
- узгодження цілей, змісту і очікуваних результатів навчання;
- науковості, доступності і практичної спрямованості змісту;
- наступності і перспективності навчання;
- взаємозв'язаного формування ключових і предметних компетентностей;
- логічної послідовності і достатності засвоєння учнями предметних компетентностей;
- можливостей реалізації змісту освіти через предмети або інтегровані курси;
- творчого використання вчителем програми залежно від умов навчання;
- адаптації до індивідуальних особливостей, інтелектуальних і фізичних можливостей, потреб та інтересів дітей.

Зміст програми має потенціал для формування у школярів з інтелектуальними порушеннями ключових компетентностей.

У програмі зазначено, що спільними для всіх ключових компетентностей є такі вміння: спілкуватися, взаємодіяти та співпрацювати з дорослим та однолітками, сприймати інструкції та навчальні завдання, керувати емоціями, регулювати власну поведінку.

Враховуючи інтегрований характер компетентності, у процесі реалізації Типової освітньої програми або Освітніх програм рекомендується використовувати внутрішньопредметні і міжпредметні зв'язки, які сприяють цілісності результатів початкової освіти та переносу умінь у нові ситуації.

Вимоги до дітей з інтелектуальними порушеннями, котрі розпочинають навчання у початковій школі, мають враховувати досягнення попереднього етапу їхнього розвитку. Предметні компетентності для дітей з різним рівнем інтелектуальних порушень мають диференційований характер (для дітей з легким та помірним ступенем). Програмові компетенції для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня виокремлено під спеціальним позначенням *. Зміст навчання добирається індивідуально, у відповідності до пізнавальних можливостей.

У Програмі представлено «Предметно-орієнтовані компетентності», що ознайомлюють вчителя з переліком знань і вмінь, якими мають оволодіти учні в процесі навчання. Також представлено «Орієнтовний зміст навчального матеріалу», оновлений та апробований у закладах загальної середньої освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та «Життєва компетентність» – що інформують учителя щодо результатів сформованості в учнів пізнавальних та соціально-адаптивних здібностей у відповідності до мети та змістового наповнення галузі.

Зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, початкова школа забезпечує подальше становлення особистості дитини, її фізичний, інтелектуальний, соціальний розвиток; формує здатність до творчого самовираження, розвитку пізнавальної діяльності, виховує ціннісне ставлення до держави, рідного краю, української культури, пошанування своєї гідності та інших людей, збереження здоров'я. Згідно із Законом України «Про освіту», на

основі Державного стандарту й Типової освітньої програми заклади освіти, наукові установи та інші суб'єкти освітньої діяльності можуть розробляти освітні програми – єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів, індивідуальних проектів, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання. Освітні програми можуть відрізнятися від Типової програми послідовністю викладання навчального матеріалу, обсягом його вивчення, наявністю додаткових компонентів змісту або використанням оригінальних форм, методів і засобів навчання.

Розподіл навчальних годин за темами, розділами, вибір форм і методів навчання вчитель визначає самостійно, враховуючи пізнавальні здібності та можливості учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, конкретні умови роботи, забезпечуючи водночас досягнення корекційно-розвивальних завдань та орієнтованих очікуваних результатів, зазначених у програмі.

Отже, зміст освітньої галузі «Технології» у спеціальній школі для дітей з порушеннями інтелектуального розроблено з урахуванням особистісно орієнтованого та компетентнісного підходу у процесі трудового навчання, сучасних освітніх технологій, що сприятимуть формуванню життєвої компетентності школярів, підвищенню мотивації до трудового процесу на основі ціннісного ставлення до праці, людей праці, природи, культури, та самого себе. При розробці змісту було враховано принцип неперервності технологічної освіти, який передбачає врахування змісту трудового виховання в дошкільних навчальних закладах та створює базу для успішного опанування учнями технологій в початковій та основній ланках спеціальної школи, забезпечує здобуття професійної освіти.

Метою освітньої галузі «Технології» є формування і розвиток в учнів з технологічної, інформаційно-комунікаційної та основних компетентностей для реалізації їх психофізичних можливостей і соціалізації у суспільстві.

Для досягнення зазначеної мети передбачається здійснення таких завдань:

- формування уявлення про предметно-перетворювальну діяльність людини, про світ професій, шляхи отримання, зберігання інформації та способи її обробки; формування здатності до усвідомленого дотримання безпечних прийомів роботи з інструментами і матеріалами;
- розвиток пізнавальної, навчальної діяльності, ручних технік обробки матеріалів; формування вміння користуватися технічною термінологією, графічною інформацією, та працювати з комп'ютером;
- виховання готовності до вирішення побутових завдань шляхом застосування алгоритмів виконання технологічних операцій у предметно-практичній діяльності.

Реалізація визначеного змістового компоненту освітньої галузі «Технології» для дітей з ППР забезпечується такими змістовими лініями: ручні техніки обробки матеріалів, техніко-технологічні операції, декоративно-ужиткове мистецтво, самообслуговування, ознайомлення з інформаційно-комунікаційними технологіями.

Опанування визначених у Державних вимогах трудових знань та вмінь в учнів досягається на основі сформованості життєвої компетентності через здатність використовувати знання, вміння, техніко-технологічні операції у процесі власної предметно-практичної діяльності та повсякденному житті.

Отже, трудова підготовка учнів спрямована на досягнення таких показників її ефективності, які відповідали б вимогам повноцінної праці у сферах діяльності, пов'язаних з найбільш поширеними галузями народного господарства та доступних для опанування школярами з ППР.

Важливою особливістю є розробка корекційно-розвивальної лінії, яка реалізується у процесі трудового навчання та передбачає:

– пізнавальний розвиток: формування явлень про послідовність та поетапне виготовлення виробу з опорою на зразок та предметно-інструкційну карту; розв'язування в процесі трудової діяльності пізнавальних задач в наочно-дійовому та наочно-образному плані; формування умінь виконувати завдання на

основі словесної інструкції з опорою на наочність, дотримання етапів діяльності (аналіз, планування та організація виготовлення виробу, самоконтроль);

– мовленнєвий розвиток: опанування трудовою лексикою на основі використання техніко-технологічної термінології у процесі зв'язного мовлення, формування умінь давати вербальний звіт про власну діяльність у вигляді фіксуєчого, супроводжуючого та плануючого мовлення;

– сенсомоторний розвиток: формування умінь визначати форму, розмір, колір, розташування деталей предметів та їх властивостей, предметів на основі зорової, тактильної, слухової чутливості; розвиток дрібної моторики; навичок вправно володіти інструментами під час виконання практичних завдань;

– особистісний розвиток: формування позитивного ставлення до праці, готовності доводити виконання трудового завдання до завершення; усвідомленої учбово-практичної діяльності, цілеспрямованості, організованості, охайності та інших важливих для праці якостей особистості.

Формування життєвої компетентності школярів з ППР, зазначеної у освітній галузі «Технології», передбачає здатність учнів використовувати ручні техніки обробки матеріалів у побуті; реалізовувати техніко-технологічні операції, традиційні художні ремесла у процесі власної предметно-практичної діяльності; знання про у процесі виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва; готовність до самообслуговування себе у власному побуті.

Програма з трудового навчання враховує основні вимоги до змісту трудової підготовки молодших школярів з ППР на сучасному етапі економічного розвитку та розроблена на основі результатів психолого-педагогічних досліджень останніх десятиліть стосовно особливостей навчальної діяльності молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого та помірного ступеня, урахуванням корекційно-розвивальних засобів для їхнього навчання.

З усіх шкільних предметів трудове навчання – це єдиний навчальний предмет, цілком заснований на перетворювальній предметно-практичній діяльності самих учнів. Особливість уроку трудового навчання полягає в тому,

що в ньому понятійні (абстрактні), образні (наочні) і практичні (дієві) компоненти пізнавальної діяльності займають однакове положення (В. Бондар, Г. Дульнєв, Г. Мерсіянова, О. Хохліна).

Психологічний механізм предметно-практичної діяльності ідеальним чином відповідає особливостям пізнавальної діяльності школярів в цілому. Головна специфічна риса уроків трудового навчання полягає в тому, що вони будуються на унікальній психологічній та дидактичній основі – предметно-практичній діяльності. З цього випливає що, в них більш яскраво, ніж в інших навчальних предметах, представлені наочно-образна і наочно-дієва форми пізнання.

Слід підкреслити, що ці уроки, дійсно, унікальні і виключно важливі для загального розвитку молодших школярів. Їх специфічні можливості в системі загальної освіти найяскравіше виражаються в таких взаємопов'язаних аспектах:

- можливість активізації пізнавальної діяльності (за рахунок поєднання різних форм пізнання і видів діяльності);
- можливість соціальної адаптації особистості (через формування практичних умінь і розвиток творчості);
- можливість гармонізації розвитку особистості (на основі більш реалістичного обліку в освітньому процесі функціональних можливостей дитини, природних закономірностей розвитку).

У процесі навчання праці відбувається формування знань про засоби і шляхи перетворення матеріалів, енергії та інформації в кінцевий продукт; формування в учнів соціально-трудової адаптації (А. Долженко).

В системі уроків трудового навчання в учнів розвивається здатність: визначати потреби і можливості своєї діяльності; знаходити і використовувати необхідну інформацію; висувати ідеї вирішення завдань (розробка конструкції і вибору технології); планувати, організовувати і виконувати роботу, оцінювати результати етапів роботи, коригувати свою діяльність і виявляти умови реалізації продуктів діяльності.

У процесі навчання учні пізнають світ, засвоюють знання, навички та вміння застосовувати їх на практиці.

Отже, освітня галузь «Технології» сприяє становленню цілісної особистості, гармонічно поєднує в собі потреби до фізичної і розумової праці, самовдосконалення, а також створює культурні і духовні передумови для збереження і розвитку національної культури. Разом з тим слід зазначити, що традиційними в трудовому навчанні є виховання у школярів працьовитості і шанобливого ставлення до праці, формування широкого кола практичних умінь і навичок обробки різних матеріалів, розширення політехнічного кругозору учнів, введення їх в світ професій.

Таким чином, навчання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку освітньої галузі «Технології» зумовлено сучасними і перспективними вимогами розвитку освіти відповідно Концепції нової української школи. Ефективне вирішення різних аспектів цієї соціально-педагогічної проблеми вимагає, на наш погляд, в першу чергу обґрунтування теоретико-методологічних підходів до цілісної системи трудового навчання школярів з порушеннями інтелектуального розвитку, спрямованої на розвиток особистості учнів та успішного їх формування як суб'єктів праці.

2.4.Корекційно-розвивальна спрямованість змісту трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

У спеціальній психолого-педагогічній літературі питання корекційно-розвивального навчання учнів ґрунтовно представлено в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. А саме, визначено основні напрями навчання цих дітей, з'ясовано труднощі в опануванні змісту окремих початкових предметів та окреслено ефективні шляхи вдосконалення навчального процесу (В. Бондар, Г. Дульнєв, І. Єременко, А. Капустін, М. Козленко, В. Липа, Г. Мерсіянова, С. Миронова, В. Синьов, К. Тороп, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін.).

Трудове навчання є однією з ланок неперервної технологічної освіти, що продовжує дошкільну освіту, створює базу для успішного опанування учнями технологій основної школи та виконує пропедевтичну функцію щодо подальшого професійно-трудового навчання.

Метою трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту є формування і розвиток в межах пізнавальних можливостей предметно-перетворювальної компетентності школярів, яка дає можливість їм вирішувати предметно-практичні та побутові задачі, виконувати доступні види діяльності, пов'язані з найпоширенішими галузями народного господарства (В. Бондар, Г. Мерсіянова, К. Тороп, О. Хохліна, О. Чеботарьова).

Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання наступних загальноосвітніх та корекційно-розвивальних завдань.

До загальноосвітніх завдань входить ознайомлення школярів з основами трудового процесу; формування техніко-технологічних знань, умінь та навичок трудових дій з дотримання безпечних прийомів ручної праці та економного використання матеріалів; формування елементів графічної грамоти; набуття досвіду предметно-перетворювальної та побутової практичної діяльності, алгоритмів і способів предметно-практичних дій ручними техніками для оволодіння в основній школи доступними основами технологій; ознайомлення з професіями дорослих.

Корекційно-розвивальні завдання спрямовуються на забезпечення пізнавального розвитку (відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, мислення), вищих форм психічних процесів, важливих для прийняття й опрацювання інформації, пов'язаної із засвоєнням знань та вмінь, виконанням практичної діяльності; мовленнєвого, сенсомоторного, особистісного розвитку учнів (В. Бондар, Г. Дульнєв, І. Єременко, В. Синьов, Н. Стадненко, М. Супрун, О. Хохліна, Г. Мерсіянова, О. Чеботарьова та ін.).

Інтелектуальні порушення визначають специфіку навчальної діяльності цієї категорії дітей, що виявляється не лише у порушенні пізнавальної діяльності, а й у несформованості рухових навичок та умінь, складних моторних функцій,

необхідних для навчальної діяльності, в основі яких лежить рух (зорово-моторна координація, просторовий аналіз і синтез). Значні труднощі навчання учнів з ППР обумовлені також порушеннями мовлення.

На уроках трудового навчання вирішуються як загальні завдання: виховання позитивних якостей особистості (наполегливість, охайність, відповідальність та ін.); формування знань та умінь з різних видів діяльності, відповідно до вимог навчальної програми; формування організаційних умінь (дотримання порядку на робочому місці, правил безпечної праці та санітарно-гігієнічних вимог) та підготовка учнів до професійно-трудоного навчання на базі шкільних майстерень; так і спеціальні завдання – корекція психофізичного розвитку (І. Бех, В. Бондар, І. Дмитрієва, Г. Дульнєв, Г. Мерсіянова, М. Синьов, К. Тороп, О. Хохліна, О. Чеботарьова, Н. Ярмола та ін.).

На уроках трудового навчання корекційна робота, насамперед, спрямовується на розвитку пізнавальної діяльності цих учнів щодо спостережливості, мовлення, просторового орієнтування та порушення координації рухів, дрібної моторики тощо. Поряд з цим корекційна спрямованість навчання має забезпечити і розвиток тих умінь, які є необхідними для здійснення практичної діяльності, а саме: орієнтування у завданні – здійснення аналіз предмету діяльності: визначення його частин, форму, розмір, технологію виконання, матеріали, інструменти тощо; складання плану дій – послідовності виконання завдання; контролю власної діяльності щодо одержаних проміжних та кінцевих результатів.

Корекція порушень, властивих учням з ППР, забезпечується відповідними складовими навчання: його змістом, що передбачено програмою з трудового навчання для спеціальної школи; організацією продуктивної діяльності учнів на уроках (наявність матеріалів, інструментів, наочних та дидактичних посібників); застосуванням відповідних методів та прийомів навчання таких дітей (В. Бондар, Г. Дульнєв, Н. Павлова, К. Турчинська, Г. Мерсіянова, О. Хохліна та ін.).

На уроках трудового навчання учні одержують знання про матеріали та інструменти: про папір та картон, пластилін та глину, текстильні та природні

матеріали, про засоби праці (ножиці, шаблон, олівець, пензлик, лекала, кутник, лінійка та ін). Зокрема, про властивості цих матеріалів, використання в побуті та в промисловості; про сировину, з якої вони виготовляються. Для забезпечення усвідомленості виконання практичних завдань змістом трудового навчання передбачено надання учням знань про способи діяльності. У програмі з трудового навчання це позначено як трудові операції. Стосовно роботи з папером то це: розривання, складання, наклеювання, склеювання, розмічання, відрізування, надрізування, вирізування, прорізування тощо. Стосовно роботи з глиною та пластиліном – відрізування, розкочування, зліплювання, приліплювання, скачування та ін.

На уроках праці учні одержують знання про об'єкти діяльності – це різні за формою і розміром геометричні фігури та вироби з них: аплікації, закладки, іграшки, овочі, фрукти, ялинкові прикраси, витинанки, одnodетальні та багатодетальні вироби – плоскі та об'ємні, композиції, вишивки, м'які іграшки тощо. В процесі виготовлення виробів школярі вивчають і засвоюють різні прийоми розмічання та обробки паперу і картону, пластиліну та глини, природного та текстильного матеріалу, тобто навчаються трудовим діям, оволодівають практичними вміннями.

У процесі виконання практичних завдань, використовуючи різні матеріали на уроках трудового навчання, є можливість вчителю забезпечити виховання у молодших школярів любові до праці, наполегливості, охайності, організованості естетичного смаку, вміння завершувати розпочату роботу, тощо. Під час здійснення учнями практичної трудової діяльності є також і достатні можливості для корекції порушених рухових та інтелектуальних функцій учнів.

В дослідженнях, присвячених вивченню практичної діяльності дітей з ППР (Т. Головіна, І. Грошенков, К. Щербакова, Н. Павлова, Н. Гіренко, М. Козленко, І. Омелянович, Б. Пінський, О. Хохліна та ін.), переконливо доведено, що у таких школярів є специфічні порушення просторових уявлень, просторового орієнтування, дрібної моторики та різних умінь інтелектуального характеру.

На уроках трудового навчання, в процесі виготовлення плоских і об'ємних предметів з паперу і картону, пластиліну, природного матеріалу є можливість забезпечити коригування порушень у дітей просторового аналізу та просторового орієнтування. Так, наприклад, при складанні аплікації, коли необхідно у відповідності зі зразком чи візерунком розмістити деталі на аркуші паперу, діти називають певне просторове положення предмета чи окремих деталей (вгорі, внизу, справа, зліва, вище, нижче, посередині та ін.), та форму, розмір, тобто вчать просторовому орієнтуванню на аркуші паперу.

Корекція інтелектуальних порушень здійснюється в процесі виконання учнями різних вправ на класифікацію за величиною (одного кольору): відібрати окремо великі і маленькі квадратики, кружечки, трикутнички, смужки паперу тощо; за формою: відібрати окремо квадратики і кружечки, квадратики і трикутники (одного кольору), кружечки і трикутники; кружечки, трикутники і квадратики; за кольором: – відібрати окремо спочатку однакові геометричні фігурки (квадратики – червоні, сині, зелені, чорні, жовті), а потім різні геометричні фігурки та різні кольори. Такі вправи проводяться у розділі «Робота з папером та картоном», коли школярі виготовляють аплікацію із геометричних фігур.

Практична робота на уроках трудового навчання дає можливість розвивати у дітей уміння застосовувати знання, одержані ними на уроках математики, образотворчого мистецтва. Оскільки, наприклад, навчання прийомам розмічання паперу і картону, вирізування геометричних фігур вимагають уміння користуватися лінійкою, кутником, впізнавати геометричні фігури у різних положеннях, на різних виробках, аплікаціях, а також розрізняти величини, місця розташування та уміння робити математичні обчислення. Щодо навчання учнів застосовувати знання з образотворчого мистецтва, то це відбувається в процесі вправ на диференціювання кольорів та їх відтінків, під час виготовлення різних геометричних та предметних аплікацій, при розпізнаванні форми предметів та орієнтуванні на площині аркуша паперу, особливо при користуванні олівцем під час обведення шаблонів. Доцільно пропонувати

практичні завдання на викладання різних композицій із смужок паперу, паличок за даними зразками (Г. Мерсіянова).

На уроках трудового навчання для виконання практичних завдань учням пропонується наочна опора – зразки виробів (наприклад, з паперу і картону та інших матеріалів), їх малюнки, графічні зображення, а також предметні технологічні та інструкційні карти, – яка дозволяє учням орієнтуватися у способі виготовлення предмету діяльності. Учні повторюють за запитаннями, потім учні колективно вчаться аналізувати предмет діяльності за запитаннями вчителя, і нарешті, школярі роблять самостійний аналіз спочатку простого об'єкта, а згодом складнішого. При цьому, в процесі аналізу зразка необхідно спочатку сказати учням назву виробу (аплікація, закладка, іграшка тощо), з якого матеріалу він зроблений (пластилін, папір, тканина, нитки), які має частини, деталі, їх величину та кількість, форму, колір, потім спосіб виготовлення (вирізування, наклеювання, викладання, складання, тощо), та які потрібно мати матеріали (пластилін, папір тощо), інструменти (ножиці, голка, лінійка), пристрої тощо. Отже, в процесі такого орієнтування, коли учні навчаються аналізувати предмет діяльності, одночасно відбувається і корекція їх розумової діяльності.

Поряд із формуванням в учнів знань та практичних умінь виконувати різні вироби з паперу та картону, на уроках трудового навчання є можливість здійснювати одне із важливих завдань – корекцію мовленнєвої діяльності школярів. Як відомо, ці школярі характеризуються бідністю словникового запасу взагалі і, зокрема, недостатністю вживання в процесі мовлення спеціальних слів-термінів, які позначають назви предметів, матеріалів, інструментів та способів діяльності (трудові операції). Саме повна або навіть часткова відсутність цих мовленнєвих означень обумовлює значні труднощі, які мають учні під час виконання практичних завдань за словесною інструкцією вчителя, а також при потребі скласти словесний звіт про виконану роботу, коли потрібно назвати спосіб і послідовність операцій, які вони будуть виконувати.

Розширення та збагачення словникового запасу, розвиток мовленнєвої діяльності дітей із ППР повинно відбуватися на кожному уроці трудового навчання. Починаючи з початкового класу, учні під час виготовлення виробів насамперед одержують знання про їх назви. Тобто, відбувається збагачення словника за рахунок назв виробів виготовлених з різних матеріалів. Це назви предметів діяльності – різні аплікації, іграшкові вироби (плоскі та об’ємні), витинанки, ялинкові прикраси тощо, які учні спочатку мають запам’ятати з усного повідомлення вчителя, а пізніше, коли навчаються читати і писати, – збагачення словника назвами предметів відбувається і за допомогою читання підписів, їх запису, знаходження у тексті тощо.

Практична робота учнів на уроках трудового навчання – виготовлення аплікацій з паперу, виробів із пластиліну, природного та текстильного матеріалу має велике виховне і корекційне значення, оскільки сприяє розвитку пізнавальних здібностей, естетичних смаків та цілеспрямованості діяльності дітей з порушенням інтелекту.

Вирізування різних фігур із паперу, виліплювання із глини, пластиліну, виготовлення виробів із природних матеріалів збагачує уявлення школярів про форму предметів, їх деталі, а трудовий процес щодо вирізування, наклеювання, плетіння з ниток, робота з пластиліном, голкою, ножицями сприяє розвитку моторики, дрібних рухів, координації рухових дій (одночасна робота обох рук).

На основі проведених досліджень встановлено, що діти з ППР, як правило, мають значні порушення моторики (Н. Гіренко, М. Козленко та ін.), і це спричиняє значні труднощі при засвоєнні школярами рухових дій. Недоліки моторики, такі як порушення координації рухів, невміння дозувати та координувати їх силу, дотримуватися потрібного темпу та ритму, велика кількості зайвих рухів – негативно впливають і на процес роботи ручними інструментами, які використовуються під час виготовлення різних виробів.

Особливості рухової сфери цих учнів проявляються при вирізуванні ножицями фігур із паперу (невміння координувати рухи правої та лівої руки), при обведенні олівцем шаблону, при роботі з лінійкою, пензликом. У зв’язку з

цим застосовуються спеціальні тренувальні вправи з розвитку деяких рухових навичок, які входять до складу формуючої навички на кожному етапі навчання. Тренувальні вправи виконують пропедевтичну функцію з виховання у школярів готовності до оволодіння різними інструментальними діями. Як зазначає Г. Мерсіянова, спеціальні тренувальні вправи з вирізування, обведення шаблонів та робота з лінійкою, тощо пропонуються програмою з трудового навчання і запроваджуються у такій послідовності: щодо роботи з ножицями, то спочатку учні ріжуть папір взагалі, при цьому оволодівають умінням правильно тримати ножиці, дотримуючись правил безпечної праці, потім ріжуть папір по наміченій лінії, за цим виконують вправи, спрямовані на відрізування смужок заданого розміру, далі вчать вирізувати геометричні фігури – квадратики, прямокутники, трикутнички по намічених контурах, потім – кружечки, овали (вирізання різних овочів, фруктів, які мають круглу та овальну форму) і, нарешті, вирішують витинанки – найважчий вид роботи з ножицями. При цьому учні вчать координувати рухи лівої та правої рук. Важливо привчати учнів правильно здійснювати операцію різання, тобто, коли різання ножицями відбувається по прямій лінії, то дивитися потрібно на їх кінчики, а коли – по овалу, заокругленню, то – на середину і при цьому повертати папір пальцями лівої руки. Запровадження таких вправ забезпечить корекційне спрямування навчання під час роботи учнів із папером та картоном.

Зміст програми з трудового навчання включає елементи графічної грамоти. А саме, передбачено, що в процесі виготовлення виробів з паперу, картону, пластиліну, тканини, природних матеріалів та інших видів робіт учні мають користуватися різними графічними позначеннями, що вказують на спосіб та послідовність дій (робочі та допоміжні лінії, цифрове, буквене та знакове позначення). Зміст елементів графічної грамоти та методику вивчення розкрито в підручниках з трудового навчання для спеціальних закладів загальної середньої освіти. Так, допоміжні лінії позначають розмітку виробу, деталі, їх називають – розміточні лінії, позначення розмірів здійснюється розмірними лініями, лінії згину, напряду згину, складання, скручування позначені у вигляді невеликих

стрілочок (монтажні лінії) та ін. Робочими лініями передбачено дії з використанням інструментів: відрізування, прорізування паперу ножицями, проколи, нанесення клею з лицьового та зворотнього боку тощо. Цифри, букви та різні знаки позначають послідовність виконання трудових операцій, прийомів, а також місця з'єднання деталей та частин виробу.

До графічної грамоти належить і зображення видів розмітки: 1) на око за допомогою нитки чи тонкого дроту (під час роботи з пластиліном, глиною, починаючи з 1 класу), олівця, ножиць (під час роботи з папером, тканиною тощо); 2) згинанням – коли потрібно швидко знайти середину деталі, заготовки; 3) за шаблоном – якщо останній виступає зразком майбутнього виробу, деталі, предмета; 4) за трафаретом – розмітка різних геометричних форм, квітів, рослин як аплікацій на папері, тканині; 5) за допомогою лінійки; 6) за допомогою кутника як початок відрахунку на папері.

Виготовлення виробів із пластиліну, паперу, природного матеріалу під час трудового навчання в 1-4 класах дають можливість ознайомити учнів з необхідним обсягом графічних зображень та умовних позначень (В. Бондар, Г. Мерсіянова, О. Хохліна). Одержані знання і вміння школярі застосовують в процесі професійно-трудового навчання при конструюванні виробів із тканини, металу, деревини, паперу тощо. Тобто, опанування учнями графічною грамотою на уроках праці є підготовчим етапом до побудови креслень та ескізів на різні деталі виробів та виконання практичних завдань за інструкційними картами, рисунками в процесі професійно-трудового навчання в 5-10 класах.

Навчання елементам графічної грамоти сприяє вихованню в учнів звички до самоконтролю під час виконання практичних завдань. Крім того, введення елементів графічної грамоти доповнює зміст корекційно-розвивальної роботи на уроках трудового навчання, спрямованого на здійснення розумового розвитку дитини.

Особливо продуктивними для здійснення корекції розумового розвитку є практичні завдання на складання цілого із частин. Основний його зміст полягає в конструюванні на площині окремого зображення чи сюжетного малюнка з

окремих частин в процесі роботи з папером, а також виробу з окремих деталей, які представлені в інструкційних картках, що вміщені у підручниках з трудового навчання, коли йдеться про виготовлення виробів з паперу, пластиліну, природних матеріалів та інших видів діяльності.

Робота з глиною та пластиліном сприяє розвитку в учнів спостережливості, почуття форми, сенсомоторному розвитку взагалі, а на початковому етапі навчання – підготовки руки до письма. Систематичне заняття ліпкою сприяє зокрема розвитку дрібної моторики – рука дитини набирає сили, стає більш вправною. Дитина починає краще тримати олівець, ручку і набуває потрібних рухів для письма. Ліпка може використовуватися і як засіб закріплення образу букви. При цьому доцільно повторювати її назву, щоб образ букви не відривався від її значення.

Розвитку дрібної моторики сприяє послідовність виконання робіт з пластиліну чи глини, яка пропонується змістом трудового навчання. Трудові операції з пластиліном – розкочування кульок між долонями та на підкладній дошці сприяють розвитку рухових дій. Змістом навчання передбачена така послідовність: спочатку дитина навчається робити кульки та предмети з них у поєднанні з паличками (вишні, намисто, сніговик), а потім предмети, які мають кулевидно-сплюснуту (яблуко, помідор) форму, після цього виготовляються предмети, що мають кругло-втягнуту форму: огірок, морква, груша та ін. Зазначені об'єкти виготовлення виконуються головним чином шляхом скочування між долонями. При цьому здійснюється корекція рухових дій кисті руки та координація рухових дій, коли одночасно задіяна робота обох рук. При ліпленні посуду (чашки, блюдечка, тарілки), а також ліплення пташок, тварин – дія при виконанні робочих операцій переноситься з долонь на пальці. Тут уже відбувається корекція дрібної моторики.

На уроках ліплення увага дитини спрямовується на розпізнання форми, пропорції, розміщення частин. Діти вчаться бачити і порівнювати за умови залучення їх до активного спостереження. Наприклад, перед тим як ліпити яблуко чи грушку, потрібно розглянути разом із дітьми ці предмети, порівняти

одне з одним, дати їх в руки кожному учневі. Під час ліплення вони вчаться із частин складати ціле, знаходити місце кожної частини, а також вчаться бачити і порівнювати форму, колір, величину. Все це сприяє розвитку і корекції просторового уявлення у дітей.

Значне місце щодо корекції порушень психофізичного розвитку учнів з ППР можна відвести роботі з папером. Це стосується таких видів практичної діяльності як аплікація, в процесі виготовлення якої учні знайомляться із кольором, формою окремих деталей, величинами (великий, менший, маленький) та місцем розташування, складають із окремих частин предмет. Викладання аплікації з готових форм сприяє розвитку спостережливості, уваги та умінь контролювати власну діяльність, а наклеювання деталей на смужку паперу, тобто робота з клеєм – вихованню охайності. Викладання всього візерунка до наклеювання здійснюється з метою навчання учнів перевіряти правильність виконання поставленого перед ними завдання, порівнювати результати своєї роботи з еталоном, зразком. Це і є початок формування одного з показників діяльності учнів – самоконтролю.

Оволодіння прийомами роботи ножицями сприятиме розвитку дрібних і тонких рухів кисті руки. Вирізаючи предмет чи окремі деталі дитина має уявити контурні накреслення його частин і осмислити прийоми вирізування, що пов'язано з розвитком спостережливості, зорового контролю та синхронності дій обох рук. Останнє, звичайно потребує значних зусиль учнів і спеціальної уваги вчителя. Робота з ножицями, коли здійснюється вирізування з паперу деталей, чи предметів заокругленої форми, буде сприяти розвитку координації рухів рук, оскільки тут задіяна діяльність обох рук – права рука тримаючи ножиці здійснює різання з подачі лівої руки (повертання паперу, спрямовування лінії різання на ножиці), в той час як під час різання паперу по прямій лінії - ліва рука лише тримає об'єкт різання. Отже, робота з ножицями на уроках трудового навчання, в розділі програми «Робота з папером» спрямована на корекцію рухової сфери цих дітей.

Це ж стосується і роботи з олівцем, коли учнів навчають обводити шаблони різних предметів та їх деталей для вирізування. Відомо, що для цієї категорії учнів навіть правильне тримання олівця не завжди вдається. Вони або дуже затискують його пальцями, або навпаки олівець тримають так, що він випадає в процесі роботи з ним. А під час обведення контуру предмета за шаблоном часом так натискують олівець, від чого рветься папір. Для корекції зазначеного розвивають в учнів відчуття сили стискування, тримання олівця. Перед обведенням шаблону звернути увагу їх на правильне тримання олівця та запропонувати кілька вправ: проведення лінії, щоб з'ясувати силу натиску, зробити крапочки на зазначеній лінії, намалювати кружечки. При цьому вчитель допомагає учневі відчутти силу натиску словесним коментуванням (« не натискуй олівець на папір», « проведи лінію легким торканням олівця») та безпосереднім показом (проведення лінії рукою дитини).

Корекція просторового уявлення відбувається в процесі роботи з лінійкою, коли учні визначають довжину побудови коробочок з паперу та тонкого картону, відкладають зазначену кількість сантиметрів.

Для збагачення словника учнів спеціальними термінами використовують різні вправи на запам'ятовування назв трудових операцій, назв предметів діяльності у такій послідовності: вчитель демонструє дію, а учні називають її; вчитель показує предмет, а учні відтворюють його назву; пропонуються по-черзі малюнки на яких зображено трудові операції, а діти називають їх (розрізування, вирізування, наклеювання тощо).

Робота з природним матеріалом дає можливість збагачувати уявлення учнів про навколишню дійсність, конкретизувати уявлення про властивості предметів, форму, колір, розмір, а також про використання їх в навчальній діяльності (аплікації, іграшки, сувеніри тощо). Різні види діяльності з природним матеріалом, як то здійснення класифікації за видами – квіти, листя, плоди та порівняння за формою, розміром, кольором сприяють розвитку мислення. Складання композицій із листя та інших матеріалів сприяє розвитку просторового орієнтування. Розвиток мовлення здійснюється на основі

збагачення словникового запасу назвами природних матеріалів, їх властивостей. Розвиток сприймання відбувається на основі вмінь розрізняти природні матеріали за зразком, малюнком, назвою («Покажи жолудь», «Покажи малюнок, де намальований жолудь», «Назви, що це»). Формування діяльності здійснюється на основі розвитку вміння аналізувати зразок виробу (назва предмета, його частин, матеріал, розмір, колір, розміщення). Розвиток зв'язного мовлення відбувається на основі навчання учнів давати відповіді на запитання

Досвід трудового навчання дітей з ППР свідчить, що учні із задоволенням виконують практичні роботи і з природного матеріалу, особливо коли результатом їх діяльності є предмет-іграшка.

Зміст розділу щодо текстильних матеріалів дає можливість здійсненню корекційно-розвивальної спрямованості навчання учнів. Насамперед, відбувається збагачення уявлень учнів про використання ниток у побуті (для шиття, вишивання, плетіння, виготовлення сувенірів), про їх властивості (колір, товщина) та засоби праці (голка, наперсток, гачки). Пізніше – те саме йдеться про тканину, про її властивості та призначення.

Розвиток мовлення, на цьому матеріалі, здійснюється на основі збагачення словника назвами – ознаками властивостей ниток та тканини, назвами виробів, які передбачені змістом програми з трудового навчання, та назвами трудових операцій. Крім того розвитку мовлення сприяють і розгорнуті відповіді учнів на вимогу вчителя щодо характеристики певного виробу за планом: «Що це? (сказати назву)», «З чого зроблено?» (із тканини чи ниток), «Яке призначення цього виробу?», «Де можна використати?» (іграшка, прикраса побуту чи одягу тощо) і нарешті про спосіб виготовлення «Як зроблений цей виріб?» (оздоблення вишивкою, вишиванням, складанням ниток, намотуванням ниток, зшиванням деталей тощо). Розвиток мовлення відбувається і коли учні складають словесний звіт про виконану роботу спочатку за запитаннями вчителя: «Що потрібно було мати (матеріали, інструменти) для виготовлення цього виробу?», «З чого починалось виконання цього виробу (чи виготовлення даного предмету)?», «Що робилось далі?», «Що вийшло після завершення роботи?».

Згодом учні за такою ж схемою самостійно складають словесні звіти про виготовлення виробу чи виконання якогось практичного завдання.

Розвиток дрібної моторики відбувається, коли учні виконують такі вправи: намотування ниток на картонку, плетіння кіски, зав'язування вузлика, а також в процесі роботи з голкою - шиття на тонкому картоні (виготовлення закладки), вишивання на тканині, пришивання гудзиків.

На цьому ж матеріалі, в процесі виконання різних вишивок ручним способом, здійснюється і розвиток просторового орієнтування. Оскільки учні мають додержуватися зазначених розмірів, які визначаються на око, та напрямку стібків, а також визначається місце розташування оздоблень на виробі. Є можливість і для розвитку в учнів естетичного смаку, коли дитина стає перед вибором оздоблення вишивкою виробів, які виготовлені нею та які пропонує вчитель для ознайомлення.

Розвиток мислення відбувається на основі формування умінь аналізувати вироби за формою, частинами, величиною, способом виконання, визначати спосіб виконання практичних завдань за назвою, малюнком зразком.

Отже, кожний розділ змісту трудового навчання містить матеріал, який уможлиблює здійснення корекційно-розвивальної роботи – перш за все формування в учнів усвідомленої трудової діяльності. Опанування учнями трудової діяльності відбувається в процесі розв'язання ними практичних завдань, які передбачають не лише оволодіння знаннями, вміннями та навичками, але і одержання певного продукту праці (виробу). Разом з тим предметний зміст завдання, його розв'язання передбачає аналіз, планування, організацію діяльності, практичне виконання та самоконтроль, що є структурними компонентами становлення діяльності.

Таким чином, на основі змісту трудового навчання та спеціальних вправ здійснюється корекція психофізичних особливостей школярів з ППР, розвиток важливих складових навчальної діяльності – умінь класифікувати, аналізувати, узагальнювати, застосовувати знання, формування загальнотрудових умінь (орієнтування у виконанні практичних завдань, планування послідовності їх

виконання та здійснення самоконтролю), та корекція моторики, мовлення, мислення, просторового орієнтування.

Підсумовуючи викладене в цьому розділі, можна зробити наступні висновки:

1. Здійснення ретельного аналізу існуючого програмного забезпечення та науково-методичного інструментарію дає підстави дійти висновку про те, що проблема трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку залишається однією з найактуальніших у теорії та практиці спеціальної педагогіки. Вивчення літератури демонструє широке коло досліджень, у яких розглянуто питання трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Про значущість і важливість розв'язання зазначеної проблеми щодо осіб з психофізичними особливостями розвитку свідчить пильна увага до неї останнім часом вітчизняних вчених, які переконливо доводять, що саме трудове навчання є основою особистісного зростання дитини та її підготовки до самостійної життєдіяльності у сучасних соціально-економічних умовах.

2. У спеціальній педагогіці представлена також значна кількість досліджень, у яких розглянуто різні аспекти проблеми трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. У більшості з них йдеться переважно про соціальну, соціально-психологічну та соціально-трудова адаптацію дітей, представлено напрями підвищення їх адаптаційних можливостей, наголошено на важливості вирішення питань професійно-трудова підготовки та професійного становлення учнів.

3. Аналіз спеціальної педагогічної літератури свідчить про достатній ступінь усвідомлення важливості та значущості забезпечення ефективної трудової підготовки учнів з комплексними порушеннями (набуття ними трудового та соціально-побутового досвіду, необхідності повноцінного включення у життя суспільства); подолання труднощів, яких вони при цьому зазнають; основних напрямів їх трудового навчання; впливу певних факторів на

цей процес; визначено необхідність перегляду та удосконалення державної політики стосовно таких дітей.

4. Втім, у теорії та практиці спеціальної педагогіки проблема системного педагогічного забезпечення трудового навчання школярів залишається недостатньо розробленою. Забезпечення методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту у спеціальному закладі загальної середньої освіти з урахуванням її сутності, показників прояву і корекційно-розвивальних ефектів на кожному етапі навчання ще не було предметом вивчення. Не підлягало вивченню й питання добору відповідних педагогічних засобів впливу.

5. Теоретичний аналіз науково-методичної літератури продемонстрував особливу значущість зазначеної проблеми для спеціальної загальноосвітньої школи, яка є головним інститутом соціалізації та трудової підготовки учнів. Втім, практична робота щодо трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у спеціальній школі ще не набула послідовного систематичного і цілісного характеру. Невизначеність теоретико-методологічних засад та концептуальних підходів до теорії і практики трудового навчання дітей з ППР у спеціальному закладі загальної середньої освіти, відсутність цілісної системи навчання, яка передбачала б узгодженість та наступність змісту трудової підготовки на початковому (1-4 кл.), загальнотрудовому (5-8 кл.) та професійно-трудовому (9-10 кл.) етапах навчання, відсутність чіткої організації та невизначеність умов реалізації освітнього процесу потребують чіткої систематизації на основі побудови моделі трудового навчання. Відтак, пошук адекватних педагогічних засобів реалізації трудової підготовки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку потребує вивчення її особливостей на кожному етапі навчання.

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Концептуальні підходи до системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

Нові демократичні зміни у шкільній освіті, що передбачають запровадження Концепції Нової української школи, розвиток різних форм освіти як важливого чинника забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, зумовлюють сучасні тенденції та зміну підходів до системи трудового навчання учнів з особливими освітніми потребами. У Концепції Нової української школи наголошено на тому, що кожна дитина, незалежно від її здібностей, має право на успіх у житті, на максимальне розкриття власних здібностей, яке може запропонувати якісна освіта. Тому забезпечення оптимальних умов навчання, виховання та розвитку школярів з особливими освітніми потребами є важливим завданням сьогодення [183].

Провідним у Концепції Нової української школи є компетентнісний підхід, спрямований на оновлення змісту освіти, заснованого на формуванні необхідних життєвих компетентностей (Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, І. Зимня, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парамонова, О. Пошетун, О. Савченко, А. Хуторський та інші). Компетентнісний підхід визначає спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані компетентності учнів: ключові, предметні та життєва.

У структурі навчання посилюється роль і значення засвоєння різних способів діяльності, підвищення їх технологічності, створення умов для адекватної соціальної та життєвої практики. Формування компетентностей дітей, тобто їх здатності мобілізувати знання у реальній життєвій ситуації, – найактуальніша проблема Нової української школи.

Зміна освітньої стратегії зумовлює необхідність забезпечення технологічної освіти учнів з метою їхньої підготовки до самостійного життя, успішного самовизначення, подальшого працевлаштування. Постають питання розроблення теоретико-методологічних засад технологічної освіти як функціональної основи для успішної соціалізації учнів з порушеннями інтелектуального розвитку; необхідність розроблення та апробації методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту щодо забезпечення трудової підготовки у спеціальному закладі загальної середньої освіти відповідно до етапів навчання; цілісної поетапної технології трудового навчання учнів 1-10 класів спеціального закладу загальної середньої освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку; забезпечення формування трудової компетентності учнів в умовах спеціального закладу загальної середньої освіти як безперервного і послідовного процесу особистісного зростання – набуття трудових умінь та навичок, соціальних якостей, розвиток позитивних індивідуальних можливостей в результаті проходження усіх етапів трудової підготовки; визначення напрямів оптимізації трудового навчання учнів в контексті реформ НУШ.

Окреслені проблеми можливо вирішити шляхом обґрунтування та розроблення концепції безперервної технологічної освіти учнів з порушеннями інтелектуального розвитку як основи їхнього особистісного зростання; та впровадженням в практику методичної системи трудового навчання школярів з ППР – складного, багатокomпонентного утворення, що цілісно віддзеркалює освітній процес і вибудовується в результаті узгодженого поєднання його елементів: цілей навчання, змісту, методів, засобів і форм організації, технологій, що утворюють єдину цілісну функціональну структуру, орієнтовану на досягнення означеної мети.

Трудове навчання вбачаємо як необхідну умову особистісного становлення дитини з комплексними порушеннями розвитку та її підготовки до самостійної життєдіяльності у соціумі.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях акцентується увага на важливості здобуття учнями з особливостями психофізичного розвитку освітнього рівня трудової підготовки шляхом спеціально організованого трудового навчання в комплексі з корекційно-розвивальною роботою, завдяки якій закладаються основи їхньої соціальної самостійності (І. Бех, В. Бондар, А. Висоцька, А. Долженко, Г. Дульнев, В. Засенко, В. Карвяліс, Г. Мерсіянова, С. Миронова, С. Мирський, В. Синьов, М. Супрун, І. Татянчикова, К. Турчинська, Н. Павлова, Б. Пінський, О. Хохліна та ін.).

Науковцями та практиками наголошується на важливості сформованості всіх складових трудової компетентності, зокрема, техніко-технологічних знань про об'єкти праці, матеріали, знаряддя; трудових дій і операцій та послідовність їх виконання; ціннісно-мотиваційної складової трудової діяльності як цілеспрямованого процесу поетапного виконання трудового завдання (аналіз, планування, організація, контроль).

Трудова компетентність набуває актуальності в ракурсі особистісної характеристика школяра, що визначає його здатність і готовність працювати, виконувати необхідні предметно-перетворювальні дії, вміння взаємодіяти з дорослим, ставити мету, планувати і досягати очікуваних результатів праці (І. Бех, В. Бондар, С. Богданова, С. Дятленко, О. Коберник, В. Ковальчук, К. Рейда, М. Супрун, А. Терещук, М. Тименко, Д. Тхоржевський, С. Ящук, О. Хохліна та ін.).

Формування трудової компетентності в учнів з ППР має реалізовуватись на основі компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного та корекційно-розвивального підходів, що є важливою концептуальною основою та визначає сучасну методологію оновлення змісту трудового навчання школярів.

З огляду на зазначене вище, окреслимо концепцію безперервної технологічної освіти учнів із порушенням інтелектуального розвитку, розробленої та апробованої на основі експериментального дослідження у спеціальних навчальних закладах, яка ґрунтується на використанні інноваційних педагогічних засобів, що сприяє розвитку трудової діяльності школярів даної

категорії, їхній успішній соціально-трудовій адаптації та інтеграції у суспільство.

Зауважимо, що концепцію трудового навчання ми розглядаємо саме в контексті безперервної технологічної освіти. Отже, **концепція трудового навчання** школярів із порушеннями інтелекту передбачає:

- **теоретичні положення**, які розкривають процес трудового навчання як соціально-, культурно- та компетентнісно-орієнтований процес, заснований на культурних традиціях народу, формування уявлень про роль праці та моделювання трудової діяльності, як взаємозв'язок суб'єктних підсистем – зовнішньої (педагоги, батьки як компетентні наставники та носії трудових знань та зразку трудової поведінки) і внутрішньої (діти як суб'єкти трудового навчання);

- **провідні ідеї:**

- корекційно-розвивального трудового навчання як ціннісно-мотиваційного особистісного простору становлення «Я» і набуття трудового досвіду;

- засвоєння і набуття дітьми системи загальнотрудових знань, умінь та навичок, осмислення цінності праці та людей праці, активності особистості в процесі засвоєння трудового досвіду та технологій як цілеспрямованого процесу, усвідомлення традицій українського декоративно-ужиткового мистецтва, які склались в історії та культурі нашого народу як засобу формування трудового досвіду;

- моделювання простору трудових відносин, співробітництва в системі учень – учень, учень – учитель, учень – дорослий;

- урахування психофізичних особливостей у процесі трудового навчання дітей;

- значущості провідної ролі праці в умовах родинного та шкільного виховання дітей;

- **закономірності процесу трудового навчання дітей шкільного віку:**

– *універсальні* (єдність і взаємозв'язок технологічної освіти, трудового навчання та політехнічного розвитку школярів; обумовленість процесу трудового навчання комплексом факторів, охоплюючи економічні зміни, науково-технічний прогрес, соціальну структуру суспільства, духовну і матеріальну культуру її членів; відповідність мети і засобів трудової підготовки та ін.);

– *специфічні* (взаємообумовленість зовнішньої і внутрішньої системи суб'єктних відносин, професійна компетентність дорослих і трудова підготовленість дітей, поетапність засвоєння і формування трудових знань, умінь та навичок дитини та ін.);

- ***педагогічні умови трудового навчання***, зокрема:

- науково-методичне забезпечення процесу трудового навчання, що сприяє становленню професійної компетентності педагогів у питаннях трудової підготовки учнів, орієнтації батьків на трудове виховання дитини в заданих позиціях;

- диференціація змісту, засобів, форм, методів і прийомів загальнотрудової підготовки та професійно-трудової орієнтації;

- моделювання трудового освітнього простору в системі трудової взаємодії;

- взаємопов'язаність суб'єктних підсистем – зовнішньої (педагоги, батьки, як носії трудового досвіду та знань) і внутрішньої (діти як суб'єкти трудового навчання);

- інтеграція цінностей культури і традицій художньо-трудової діяльності у навчально-виховний процес тощо.

У основу розроблення концепції трудового навчання покладено комплекс теоретичних та методологічних положень, які дають можливість вибудувати стратегію розв'язання окреслених завдань.

Концепція трудового навчання ґрунтується на методологічному, теоретичному та дидактико-методичному концептах, які дають змогу виробити цілісні й переконливі уявлення про методичну систему безперервної

технологічної освіти учнів з ППР як про процес і результат спеціально організованого корекційно-розвивального трудового навчання учнів на усіх етапах трудової підготовки у спеціальному навчальному закладі, технологічним забезпеченням якого є застосування педагогічної технології, що забезпечує зміст, структуру і педагогічне керування процесом трудової підготовки учнів, здатних до успішної предметно-практичної та соціально-побутової діяльності в сучасних умовах ринку праці.

Методологічний концепт відображає взаємозв'язок фундаментальних наукових підходів до трудового навчання учнів в умовах спеціального закладу загальної середньої освіти, а саме: діяльнісного, особистісно орієнтованого, компетентнісного, корекційно-розвивального.

Теоретичний концепт трудового навчання обґрунтовано на основі провідних теоретичних положень, ідей, принципів дидактики та методики трудового навчання, педагогічних умов, які покладено в основу наукового пояснення експериментальної методичної системи трудового навчання учнів з комплексними порушеннями розвитку. З огляду на зазначене викладено розуміння трудової компетентності учня як складного інтегративного утворення; доведено доцільність формування основ трудової компетентності школярів на різних етапах шкільного навчання, з'ясовано її структуру в контексті загальної технологічної освіти; визначено специфічні принципи відбору та реалізації змісту технологічної освіти учнів з комплексними порушеннями розвитку у спеціально організованому освітньому просторі.

Дидактико-методичний концепт трудового навчання передбачає розроблення та апробацію методичної системи трудового навчання учнів 1-10 класів з порушеннями інтелектуального розвитку. За результатами дослідження методичну систему охарактеризовано як кероване, відкрите, багатокomпонентне утворення, яке цілісно віддзеркалює навчальний процес і складається з узгодженого поєднання його елементів.

Методична система навчання відповідно до наукового трактування науковців (В. Биков, М. Коваль, Н. Котелянець А. Пишкало А. Стрюк) – це

сукупність ієрархічно пов'язаних компонентів: цілей навчання, змісту, методів, засобів і форм організації навчання, технологій, що утворюють єдину цілісну функціональну структуру, орієнтовану на досягнення цілей навчання. Функціонування методичної системи підпорядковано закономірностям, що пов'язані з внутрішньою будовою самої системи, коли зміна однієї чи декількох її компонентів призведе до зміни всієї системи.

У структурі методичної системи трудового навчання передбачено *цільовий, методологічний, організаційно-педагогічний, змістово-процесуальний, результативний* блоки. При цьому цільовий блок обґрунтовано провідними тенденціями розвитку сучасної освіти, що зумовило формулювання мети й завдань; методологічний забезпечено філософським, загальнопедагогічним, дидактико-методичним рівнями; організаційно-педагогічний містить педагогічні умови для забезпечення ефективного процесу корекційно спрямованого трудового навчання учнів в умовах спеціального закладу – сукупність взаємопов'язаних заходів, необхідних для створення цілеспрямованого освітнього процесу у навчальному закладі з метою трудової підготовки учнів до предметно-практичної та професійно-трудової діяльності в умовах ринкової економіки. Змістово-процесуальний блок є важливою основою експериментальної моделі, що реалізовано в навчальних програмах, підручниках, навчально-методичних посібниках на основі реалізації цілісної поетапної педагогічної технології трудового навчання із застосуванням системи загальнопедагогічних і спеціальних методів навчальної взаємодії вчителя та учнів. Результативним блоком передбачено комплексне оцінювання динаміки формування трудової компетентності учнів.

Провідна *ідея* дослідження полягає у розкритті методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту як необхідного складника успішного корекційно-розвивального трудового навчання у спеціальному освітньому просторі, визначенні умов та технологічного забезпечення освітнього процесу з трудового навчання на основі особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, корекційно-розвивального підходів.

Результатом досягнень учнів у процесі трудового навчання є трудова компетентність, як інтегративне утворення, яке охоплює сформованість техніко-технологічних знань, загальнотрудових умінь та навичок, мотивацію до трудової діяльності учня. Трудова компетентність розглядається як здатність особистості перетворювати суспільний досвід в особистий, використовувати предметно-практичні знання в практичній життєдіяльності, як необхідна умова її особистісного становлення та підготовки до самостійної професійно-трудової діяльності у соціумі.

Трудове навчання учнів з порушеннями інтелекту здійснюється на різних етапах підготовки у спеціальному закладі загальної середньої освіти: на початковому, основному, професійно-трудовому, в процесі проходження яких відбувається засвоєння значущих для життєдіяльності та подальшого працевлаштування трудових знань, способів предметно-практичних дій та особистісного зростання школярів – набуття певних соціальних якостей та розвиток індивідуальних можливостей. Забезпечення реалізації методичної системи трудового навчання учнів водночас базується на врахуванні як методичних основ (змісту предмета та корекційно-розвивального впливу на кожному етапі трудової підготовки), так і організаційно-педагогічних (вимог до спеціальної організації педагогічного процесу трудового навчання – змісту, методики, організаційних форм).

Відповідно до предмета визначено мету та показники результативності трудового навчання, здійснено добір відповідних методичних, змістових та організаційних засобів. Загальну основу такої роботи складає забезпечення методичної системи трудового навчання учнів, в умовах якої відбувається формування трудової компетентності школяра, його соціальне зростання в умовах виконання та засвоєння свідомої цілеспрямованої трудової діяльності.

Отже, забезпечення трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку є можливим завдяки реалізації спеціально розробленої цілісної методичної системи трудового навчання, яка охоплює мету, зміст, методи, засоби і форми організації трудового навчання, технологічне її

забезпечення, що утворюють єдину цілісну функціональну структуру, орієнтовану на досягнення мети навчання, забезпечення позитивного прогнозу соціального розвитку школярів, залучення їх до основних сфер трудової діяльності.

3.2. Модель методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

У параграфі презентовано розроблену та теоретично обґрунтовану методичну систему трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, яку представлено у вигляді моделі; визначено педагогічні умови та принципи трудового навчання учнів з ППР, репрезентовано компоненти трудової компетентності..

У процесі дослідження з'ясовано, що трудова компетентність – це важлива складова у формуванні в учнів з особливими освітніми потребами життєвої компетентності відповідно до Концепції Нової Української школи. Вона є частиною людської культури загалом й одним з важливих чинників трудової підготовленості до праці учнів з особливими освітніми потребами, що зумовлено технологізацією галузей діяльності людини.

Доведено, що навчання учнів відбувається в інформаційно і технологічно насиченому світі, тому вони повинні засвоїти основи трудової компетентності, щоб підготуватися до успішної предметно-перетворювальної діяльності, у якій виявляються знання, уміння й творчі здібності особистості. Перетворювальна діяльність спостерігається в усіх галузях людського життя – промисловості, сільському господарстві, сфері обслуговування, дозвіллі й управлінні.

Трудова компетентність – це предметна компетентність особи, яка формується на уроках трудового навчання у школі і визначається як здатність учнів застосовувати предметно-практичні знання, трудові уміння і навички, техніко-технологічні прийоми та операції у практичній життєдіяльності.

Формування основ трудової компетентності – це тривалий безперервний процес, який відбувається у освітньому просторі. Ця компетентність є універсальною, тому для оволодіння нею потрібно вчитися, працювати й творити із шкільного віку.

Трудову компетентність представляють взаємопов'язані структурні компоненти.

Емоційно-ціннісний компонент передбачає комплекс ціннісних орієнтацій, мотивів, комунікативних умінь і морально-вольових якостей особистості, що потрібні для предметно-перетворювальної діяльності.

Когнітивний компонент – об'єднує сукупність наукових і технологічних знань особистості про способи і методи перетворювальної діяльності; знання про об'єкти вивчення (уявлення, поняття, явища тощо, в т. ч. про правила, засоби перетворення об'єкта, про вимоги до результату; про складові та послідовність виконання завдання як одиниці навчальної діяльності та ін.). Змістовий компонент конкретизується відповідно до змісту навчання на кожному його етапі.

Операційно-діяльнісний компонент – практико-дієвий, виявляється в здатності особистості на основі набутих знань, умінь і навичок конкретних трудових техніко-технологічних операцій діяти в практичній життєдіяльності для досягнення поставлених цілей.

Для реалізації освітніх предметно-практичних можливостей учнів з порушеннями інтелектуального розвитку розроблено методичну систему трудового навчання у спеціальному освітньому просторі – відкрите, цілісне, кероване, багатокomпонентне утворення, яке комплексно віддзеркалює навчальний процес і функціонує в узгодженому поєднанні його елементів (рис. 1).

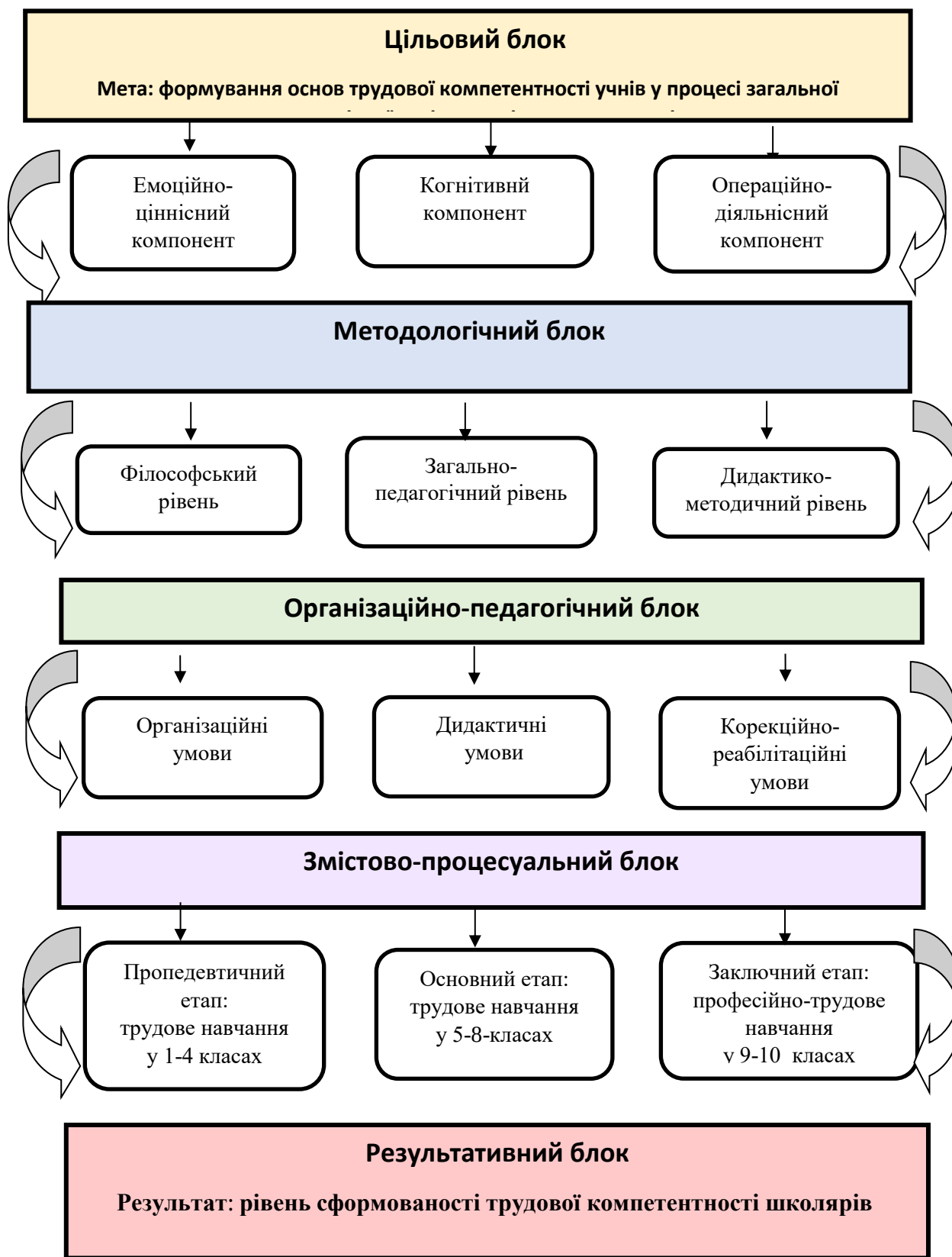

Рис 3.1. Модель методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Модель методичної системи представлено цільовим, методологічним, організаційно-педагогічним, змістово-процесуальним, результативним блоками,

які інтегровано через навчально-методичне забезпечення (програми, посібники, підручники), цілісну педагогічну технологію трудового навчання, що охоплює пропедевтичний, загальнотрудовий та професійно-трудова етапи підготовки учнів на основі особистісно орієнтованої взаємодії «вчитель-учень-батьки», що забезпечує їхню ефективність.

Цільовий блок експериментальної системи ґрунтується на основних тенденціях розвитку загальної та технологічної освіти і передбачає визначення мети формування основ трудової підготовки школяра; завдань комплексного формування складників технологічної освіти учнів з комплексними порушеннями.

Методологічний блок охоплює основні підходи системи, що представлено наступними рівнями: філософським (положенням філософії освіти про визначальну роль трудової діяльності в розвитку суспільства й особистості, згідно з якою сучасну людину слід розглядати активним суб'єктом перетворювальної діяльності, про єдність теорії й практики, про визначальну роль практики в процесі пізнання; ученням про діалектичну єдність і закономірності зв'язку процесів навчання, виховання й розвитку з основними елементами соціального життя; гуманістичною спрямованістю сучасної освіти, її зорієнтованістю на гармонійний розвиток особистості; компетентнісним, особистісно орієнтованим підходами); загальнопедагогічним (гуманістичними, особистісно орієнтованими та розвивальними концепціями, системою педагогічних принципів); дидактико-методичним (діяльнісним, компетентнісним і структурно-функціональним підходами, ідеями та принципами дидактики й методики корекційно-розвивального трудового навчання, підґрунтям якого є наукові теорії та документи, що регламентують створення корекційно-розвивального методичного ресурсу спеціальної технологічної освіти).

Організаційно-педагогічний блок представлено спеціальною організацією трудової діяльності учнів на усіх етапах трудової підготовки: забезпеченням сучасного технічного оснащення навчального середовища, створенням

оптимальних умов реалізації трудового процесу в кабінетах трудового навчання та майстернях, що підготовлені вчителем трудового навчання, організацією дієвої системи «педагог-учень-батьки», залученням та просвітою батьків з питань трудового навчання та виховання дітей.

Змістово-процесуальний блок передбачає забезпечення процесу трудової підготовки учнів на різних етапах шкільного навчання програмним забезпеченням (багатокомпонентним, варіативним, компетентнісно орієнтованим), навчальними матеріалами, навчально-методичними посібниками, підручниками, посібниками щодо критеріїв оцінювання трудового навчання учнів на різних етапах підготовки, методичними рекомендаціями для педагогів та батьків щодо оптимізації трудового процесу в освітньому просторі.

Технологічне забезпечення репрезентовано впродовж етапів практичної реалізації змісту технологічної освіти завдяки системі методів і прийомів навчальної взаємодії вчителя та учнів, а також через реалізацію цілісної педагогічної технології трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

У процесі моделювання результативно-оцінювального блоку експериментальної системи враховано контекст спеціального загальноосвітнього навчального закладу, тому вибір способів і засобів оцінювання трудового навчання школяра передбачає застосування реальних можливостей гуманної й психологічно комфортної діагностики, що відбувається в умовах природного перебігу навчального процесу.

Для виявлення основних діагностичних параметрів технологічної підготовленості особистості використано розроблену нами структуру, складниками якої є когнітивний, операційно-діяльнісний та емоційно-ціннісний компоненти. Ці структурні одиниці та обґрунтована мета – формування трудової компетентності школяра – дали змогу підібрати до кожного із структурних складників один узагальнювальний критерій для достатньо повного уявлення про сформованість кожного компонента. Когнітивний дає змогу оцінити рівень сформованості предметних технологічних знань. Операційно-діяльнісний –

виявити рівень сформованості предметних технологічних умінь та навичок. Емоційно-ціннісний допомагає розкрити існуючий на момент визначення рівень особистісних надбань, що склалися в систему цінностей й особистих якостей учнів. У дослідженні визначено також рівні сформованості трудової компетентності школяра: низький, середній, достатній.

Отже, взаємозв'язок і взаємозумовленість змістових блоків формування загальнотрудової компетентності учнів засвідчують цілісність досліджуваного феномена. Вияв операційно-діяльнісного компонента зумовлено ознаками когнітивного, зокрема сформованістю знань, потрібних для організації діяльності. Водночас процес творчої діяльності, у якій формується та виявляється операційно-діяльнісний компонент, активізує розумову діяльність учнів з порушеннями інтелекту. Ступінь зацікавленості та емоційного ставлення до діяльності визначає її продуктивність і міцність засвоєння знань.

3.3. Методологічні основи методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

Реалізація поставлених у методичній системі завдань ґрунтується на визначених методологічних засадах. У контексті нашого дослідження методологічний блок представлено **філософським, загальнопедагогічним, дидактико-методичним рівнями.**

Філософський рівень методології нашого дослідження пов'язано з положеннями про визначальну роль трудової діяльності в розвитку суспільства й особистості, згідно з якою сучасну людину слід розглядати як активний суб'єкт перетворювальної діяльності, про єдність теорії і практики, про провідну роль практики в процесі пізнання; з ученням про діалектичну єдність і закономірності зв'язку процесів навчання, виховання й розвитку з основними елементами соціального життя; з гуманістичним характером сучасної освіти, її орієнтованістю на гармонійний розвиток особистості. Фундаментальними для дослідження є ідеї, відображені в працях і практичній діяльності філософів,

педагогів і психологів (В. Вернадського, М. Кагана, О. Леонтьєва, А. Макаренка, С. Рубінштейна, К. Ушинського та ін.)

Підґрунтям філософської методології нашої системи обрано *культурологічний, аксіологічний, особистісно орієнтований і системний підходи.*

Основою культурологічного підходу є аксіологія – учення про цінності. Людина розвивається в процесі освоєння культури як системи цінностей і водночас стає творцем нових елементів культури, тобто відбувається становлення індивіда як творчої особистості. Культурологічний підхід посідає чільне місце в дослідженні проблем гуманітарного знання, а в галузі педагогічних наук ґрунтується на положеннях А. Дістервега про культуровідповідність виховання.

Проблему культурологічного підходу в освіті в різних її аспектах вивчало багато науковців. Сучасні дослідження в цій галузі є розвитком ідей культурно-історичної теорії (Л. Виготський, О. Лурія, О. Леонтьєв та ін.). З-поміж досліджень, котрі стосуються власне культурологічного підходу в освіті, передусім слід назвати праці В. Гури, А. Погодіної, І. Балхарової, Є. Фортунатової, І. Колмогорової та ін. Учені розробили основні концептуальні положення культурологічного підходу, принципи розбудови освітнього процесу в контексті цього підходу в умовах навчання за різними профілями.

Важливим чинником культурологічного підходу є єдність загальнолюдського, національного й особистісно культурного. У працях В. Рагозіна зазначено, що освічена людина – це не тільки фахівець, а й особистість, культурна й підготовлена до життя, до змін способу життя, до зміни уявлень, світоглядів, світовідчуття особистість; освічена людина культурна в тому сенсі, що приймає й розуміє інші культурні погляди та цінує їх з позиції не тільки власної незалежності, але й чужої.

У сучасній науці культуру розглядають з погляду результатів людської діяльності, усього того, що створено розумом і руками людини, а також з позиції самої діяльності, у якій людина є суб'єктом. Культура охоплює все, що створює

суб'єкт, освоюючи навколишній світ. Культуру можна уявити як сукупність багатогранних проявів людської діяльності. Технологічна культура віддзеркалює спосіб освоєння світу людиною.

З огляду на сказане, можна стверджувати, що технологія є однією з форм культури, поза якою, як і поза людським буттям, вона не можлива. Перетворювальна діяльність людини є частиною загальної культури, її технологічним змістом, тому метою технологічної освіти в спеціальних загальноосвітніх закладах є розвиток технологічної культури учнів як елементу їхньої загальної культури для забезпечення інтегрованості особистості в систему національної та світової культур.

Системний підхід вважають напрямом методології спеціально-наукового пізнання і практики, який передбачає дослідження об'єктів як систем, їх вивчення з погляду зовнішніх та внутрішніх системних властивостей і зв'язків, що зумовлюють цілісність цього об'єкта, його внутрішню організацію та функціонування. Застосування цього підходу під час дослідження педагогічних об'єктів ґрунтується на системності як важливій якості об'єктивної дійсності.

Специфічними ознаками будь-якої системи є зв'язок, цілісність і зумовлена ними стійка структура. Структура – це взаємозв'язок або відношення між елементами системи, сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей, незважаючи на зовнішні й внутрішні зміни. Вона віддзеркалює те, що залишається відносно незмінним, стійким у супереч різних перетворенням системи.

Цілісність передбачає сформованість уявлення про повноту охоплення явищ і водночас інтеграції структурних рівнів, ієрархічної організації процесів і явищ, які існують у кожен момент у філософському й науковому пізнанні.

Згідно з цим підходом методична система трудового навчання школярів з ППР постає як підсистема технологічної освіти. Водночас вона є органічною та самодостатньою цілісністю, що складається із закономірно розташованих і взаємопов'язаних частин. Системна спрямованість дослідження забезпечується

низкою відомих синергетичних принципів: структурності, ієрархічності, цілісності, взаємозв'язку із середовищем тощо.

Аксіологічний підхід органічно поєднано з гуманістичною педагогікою, яка розглядає людину як найвищу цінність суспільства та самоціль суспільного розвитку. З огляду на це аксіологію, яка є більш загальною до гуманістичної проблематики, можна розглядати як основу нової філософії освіти і відповідно методології сучасної педагогіки. Аксіологічні основи розвитку освіти описали у своїх працях І. Бех, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, С. Ніколаєнко, О. Сухомлинська, В. Ткаченко та інші. Ціннісну спрямованість педагогічного процесу в сучасних закладах освіти представлено в дослідженнях С. Гончаренка, Ю. Мальованого, Є. Ямбурга та інших. У межах аксіологічного підходу особистість розглядають як найвищу цінність суспільства й самоціль суспільного розвитку, що є невіддільним складником гуманістичної педагогіки. У центрі аксіологічного мислення перебуває концепція про цілісну єдність усіх підсистем Всесвіту, які перебувають у складних відносинах взаємозалежності та взаємодії. У зв'язку з цим аксіологію можна розглядати як основу нової філософії освіти і відповідно – методології сучасної педагогіки.

Категорію цінності застосовують до світу людини й суспільства. Цінності не первинні, вони похідні від співвідношення світу і людини, підтверджуючи важливість того, що створила людина в процесі історії. У суспільстві будь-які події мають таке або таке значення, будь-яке явище виконує ту або ту роль, однак до цінностей належать тільки позитивно значущі явища та події, пов'язані із соціальним прогресом.

Сутність аксіологічного підходу (І. Бех, М. Боришевський, Г. Ващенко, І. Зазюн, О. Сухомлинський та ін.) розкрито в системі аксіологічних принципів, з-поміж яких: рівноправність різних поглядів у межах єдиної гуманістичної системи цінностей, рівнозначність традицій і творчості, екзистенціальна рівність людей, діалог замість взаємозаперечення тощо.

В основі нашого дослідження є *особистісно орієнтований підхід*, який пов'язано з визнанням важливості формування не індивідуально-відчуженого, а

особистісно-значущого досвіду трудової діяльності школярів та доказом того, що в навчанні «... відбувається не просто інтеріоризація дитиною заданих педагогічних впливів, а «зустріч» заданого і суб'єктного досвіду, своєрідне окультурювання останнього, його збагачення, приріст, перетворення, що є «вектором» індивідуального розвитку» . При цьому важливе значення надається персоналізації, самоідентифікації, прагненню до самоактуалізації та іншим внутрішнім механізмам саморозвитку особистості.

Зазначимо, що проблема особистості є однією з фундаментальних у сучасному гуманітарному знанні й виступає предметом таких наук, як філософія, соціологія, історія, психологія, педагогіка, етика та ін. Провідним з-поміж різних підходів до розуміння сутності цього поняття є філософсько-соціологічний підхід, який ґрунтується на загальному й цілісному розумінні людини та особистості.

Вихідними положеннями особистісно орієнтованого навчання (І. Бех, І. Якиманська) є:

- пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності дитини як активного носія суб'єктного досвіду, що складається задовго до впливу спеціально організованого навчання в школі;
- освіта – це єдність двох взаємопов'язаних складників: навчання й учіння;
- у проектуванні освітнього процесу слід передбачати можливість відтворювати учіння як індивідуальну діяльність з трансформації (перетворення) соціально значущих нормативів (зразків) засвоєння, заданих у навчанні;
- у процесі конструювання й реалізації освітнього процесу потрібна особлива робота з виявлення досвіду кожного учня, його соціалізація; контроль за способами навчальної роботи;
- співпраця учня й учителя, спрямована на обмін різного за змістом досвіду; спеціальна організація діяльності, колективно розподіленої між усіма учасниками освітнього процесу;

- розвиток учня як особистості (його соціалізація) відбувається не тільки під час оволодіння нормативною діяльністю, а й у процесі постійного збагачення, перетворення суб'єктного досвіду як важливого джерела особистого розвитку;

- основним результатом навчання є формування пізнавальних здібностей на основі оволодіння відповідними знаннями.

Відповідно до теорії *особистісно орієнтованого навчання* в центрі освітнього процесу знаходиться учень з його потребами, інтересами, здібностями, психофізичними можливостями. Виходячи з того, що учні не тільки готуються до майбутнього життя і діяльності, але шкільні роки їх життя повинні бути різноманітними і повноцінними, при побудові змісту навчання враховується вікова періодизація психофізіологічного розвитку дітей, психічних новоутворень, а також послідовна зміна провідних видів діяльності: ігрової, навчальної, навчально-трудової і трудової діяльності.

Загальнопедагогічним підґрунтям системи формування трудової компетентності школярів є гуманістичні, особистісно орієнтовані та розвивальні концепції, які, на наш погляд, найбільше відповідають суті технологічної освіти.

Як відомо, гуманістична педагогіка ставить у центр особистість, тому гуманістичну освіту спрямовано на виховання гуманної особистості. З огляду на це сама сутність технологічної освіти визначається особистісною спрямованістю, оскільки об'єктом технологічного навчання є трудова діяльність.

Сутність гуманізації технологічної освіти полягає в спрямованості змісту освіти на розвиток людини, забезпечення її різноманітних потреб, можливості самореалізації в культурно-освітньому просторі.

Особистісна зорієнтованість шкільної технологічної освіти полягає також у врахуванні характеру та динаміки накопичення індивідуального технологічного досвіду учнів, починаючи з дошкільного віку і впродовж усього навчання у спеціальному закладі загальної середньої освіти, урахуванні індивідуальних особливостей учнів.

Усі задані показники різняться за віковими, а ще більше – за індивідуальними ознаками, тому в межах одного класу зазвичай спостерігаються досить різні рівні розвитку трудової діяльності. З огляду на це, учитель виконує досить складне завдання – організовує навчальний процес так, щоб залучити кожного учня до повноцінної художньо-творчої діяльності, а також забезпечити подальший розвиток складника його технологічної та загальної культури.

Створена нами модель ґрунтується на теоріях поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізін) та розвивального навчання (Л. Занков, В. Давидов, Д. Ельконін); на сучасних дидактико-методичних підходах до проблем змісту освіти (С. Гончаренко, В. Краєвський, І. Лернер, О. Савченко, М. Скаткін) й організації процесу навчання (Ю. Бабанський, В. Онищук) тощо.

Важливим складником методології загальнопедагогічного рівня є система принципів, значущими з-поміж яких є єдність освітньої, корекційно-розвивальної та виховної функцій навчання, науковість його змісту і методів, систематичність, послідовність і наступність, наочність і доступність, природо- і культуровідповідність, урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, принципи суб'єктності навчання з опорою на життєвий досвід дитини.

У розробленні та обґрунтуванні конкретно-наукових методологічних основ ураховано найважливіші положення таких концепцій: формування та розвитку особистості в процесі діяльності (Б. Ананьєв, Л. Божович, О. Леонтьєв, Б. Ломов та ін.); навчальної (П. Гальперін, В. Давидов, Н. Салміна, Н. Талізін, Д. Ельконін, Л. Занков); трудової та технологічної (П. Атутов, Є. Клімов, В. Поляков, В. Симоненко); проектної (А. Добряков, Г. Ільїн, Н. Матяш, В. Моляко, В. Рубцов, В. Слободчиков); діяльності, змісту освіти (В. Краєвський, В. Ледньов, І. Лернер, М. Скаткін, І. Якиманська, С. Гончаренко) і процесу навчання (І. Зимня, А. Маркова, Г. Цукерман, І. Якиманська, Ю. Бабанський, В. Онищук та ін.).

Для забезпечення цілісного моделювання експериментальної системи трудового навчання учнів з ППР оптимальним дидактико-методичним підґрунтям є діяльнісний, компетентнісний і структурно-функціональний підходи, а також

комплекс наукових теорій і принципів, що забезпечують корекційно-розвивальну спрямованість технологічної освіти в цілому.

Діяльнісний підхід до навчання вважають одним з фундаментальних для будь-якого освітнього процесу. Сучасні погляди на визначення його сутності й функцій ґрунтуються на дослідженнях психолого-педагогічної теорії діяльності, розробленої О. Леонтьєвим та його послідовниками. Згідно з цією теорією розуміння діяльності пов'язано з творчим перетворенням людиною дійсності, у якому виявляються сутнісні сили особистості, відбувається її утвердження та розвиток. Саме діяльність особистості постає передумовою, методом, формою, засобом, результатом формування її технологічної освіти.

На нашу думку, у процесі розроблення методичних основ навчання учнів передусім слід ураховувати фундаментальні положення філософії та психології про діяльність як визначальний фактор розвитку особистості. «Діяльність є специфічно людською формою активного ставлення до світу, зміст якої становить доцільна зміна й перетворення цього світу на основі освоєння й розвитку наявних форм культури».

Дослідники розглядають навчальну діяльність насамперед як пізнавальну, яка формується за закономірностями пізнання (Л. Виготський, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв). Діяльнісний підхід передбачає пошук та опис тих способів дій, які дають змогу розкрити зміст поняття в досліджуваному навчальному матеріалі й повноцінно засвоїти відповідні знання. При цьому засвоєння знань відбувається в процесі розв'язання навчальних завдань, що дозволяє закріпити відомі дії й оволодіти новими, які опосередковують становлення загальних здібностей і способів поведінки учня [5], тобто на уроках трудового навчання знання учень здобуває в процесі власної діяльності.

У нашому дослідженні діяльнісний підхід означає напрям пошуку найбільш ефективних шляхів формування досвіду трудової діяльності школярів та полягає в розробленні відповідного змісту навчання, створенні та відборі найбільш ефективних форм, засобів і методів діяльності суб'єктів процесу трудового навчання. Підготувати учнів до праці можливо лише при залученні їх

в аналогічну або адекватну діяльність, зокрема, – трудову. При цьому структура діяльності має вигляд алгоритму: мета – мотив – спосіб – результат. Педагогічно доцільною є лише вмотивована діяльність. Різноманітність мотивів передбачає їх послідовний розвиток в процесі навчально-трудої діяльності. Використовуючи теорію поетапного формування розумових та практичних дій, дії учнів починаються з повної орієнтувальної основи і завершуються самостійним проектуванням об'єкту праці.

Потребу реалізації *компетентнісного підходу* в навчанні учнів зумовлено процесом реформування освіти на нових концептуальних засадах, пов'язаних з цілями, які сформулювало суспільство перед освітою на сучасному етапі розвитку.

Реалізація компетентнісного підходу дозволяє відповісти на запитання, який результат освіти потрібний особистості й важливий для сучасного суспільства. На сьогодні формування компетентності учня є однією з актуальних проблем освіти й може розглядатися як вихід з проблемної ситуації, спричиненої суперечністю між потребою забезпечити якість освіти та неможливістю розв'язати цю проблему традиційним шляхом.

Теоретичні положення, які розкривають сутність понять «компетентність», «компетенція», визначають структуру компетентності, класифікацію компетентностей, їхню ієрархію, питання упровадження компетентнісного підходу в освіту розроблено в працях науковців, з-поміж яких Т. Байбара, Н. Бібік, І. Єрмаков, І. Зимня, В. Краєвський, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.

На думку О. Пометун, «Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної життєвої компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі

навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності і поведінкові моделі особистості».

Урахування *компетентнісного підходу* передбачає опанування вміння вирішувати проблеми, пов'язані з педагогічними ситуаціями, які створюються в процесі трудового навчання, а не засвоєння учнями суми трудових знань, умінь та навичок. Учень повинен усвідомити постановку самого завдання, оцінити новий досвід, контролювати ефективність власних дій. Знання, навички та вміння стають не метою, а засобом розвитку особистості учня, формування його компетентності. А педагог не тільки контролює вивчення і відтворення учнем з особливостями психофізичного розвитку певних техніко-технологічних знань і відповідних трудових умінь, а допомагає і підтримує його у процесі засвоєння і застосування нових знань на практиці з урахуванням його особистих здібностей та природних нахилів. Результатом здобуття є трудова компетентність, яка передбачає здатність учнів застосовувати предметно-практичні знання, трудові вміння і навички, техніко-технологічні прийоми та операції у практичній життєдіяльності, а також охоплює особистісну характеристику, ставлення до учня до предмета діяльності.

Компетентнісний підхід у навчанні вимагає, щоб сучасні навчальні засоби виконували не тільки інформаційну, а й мотиваційну та розвивальну функції. Особливої уваги потребує мотиваційний компонент розвитку трудової діяльності. Одним з ефективних засобів впливу на формування ключових компетентностей школярів є використання на уроках трудового навчання системи пізнавальних завдань, які потребують виконання розумових дій: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації. Для цього важливо також добирати до уроків різні за формою пізнавальні завдання, виконання яких потребує пошукової діяльності учнів, застосування здобутих знань у нових навчальних ситуаціях. Одним із прикладів формування та розвитку компетентностей в учнів є проектна технологія, яка сприяє розвитку ініціативи, самостійності, стимулює процес саморозвитку й самореалізації учнів з ПІР. Під час використання проектної технології формуються такі компетентності:

соціальні (навички роботи в групі); інформаційні (уміння самостійно здобувати інформацію); комунікативні (удосконалення спілкування в групі); компетентності саморозвитку та самоосвіти.

Структурно-функціональний підхід є теоретико-методологічним напрямом, що виявляється в межах системи та безпосередньо стосується проблем установа структури й визначення функціональних зв'язків між елементами цієї системи. Започаткований і розвинений у соціології (Е. Дюркгейм, Е. Еванс, Д. Істон, Т. Парсонс та ін.), цей підхід поширено також у галузі педагогічних наук.

Фундаментальним положенням структурно-функціонального підходу є поняття функції кожної системної одиниці щодо системи загалом. Відповідно до теорії структурно-функціонального підходу будь-яка системна одиниця організації зобов'язана бути функціональною, тобто робити свій внесок у діяльність з досягнення організаційних цілей, а значить, сприяти адаптації системи загалом: підвищувати її стійкість, ефективність взаємодії з іншими організаціями (адаптивна частина функції), здійснювати регуляцію внутрішніх зв'язків і поведінки окремих частин системи (регулятивна частина функції).

Ключовим теоретико-методологічним напрямом в межах системи є *корекційно-розвивальний підхід*, коли головною метою навчання є розвиток індивідуальності учнів, активізація їхніх компенсаторно-адаптаційних процесів, формування їхнього творчого потенціалу на основі реалізації корекційно-розвивальної роботи, що передбачає спеціальне організаційне, змістове, методичне забезпечення навчально-виховного процесу у спеціальних та загальноосвітніх закладах освіти та сприяє процесу соціалізації учнів (В. Бондар, Г. Дульнєв, В. Засенко, І. Дмитрієва, Г. Мерсіянова, С. Миронова, С. Мирський, Б. Пінський, В. Синьов, М. Супрун, І. Татьянчикова, К. Турчинська, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін.). Забезпечення особистісного становлення учнів з ППР відбувається на основі максимального врахування їхніх індивідуальних психофізичних можливостей, що охоплює когнітивну, мовленнєву, сенсомоторну, емоційно-вольову сфери розвитку (І. Бех, В. Бондар, Г. Блеч,

Л. Вавіна, А. Висоцька, Т. Дегтяренко, В. Засенко, І. Єременко, В. Кобильченко, А. Колупаєва, С. Кульбіда, С. Максименко, Л. Прохоренко, Т. Сак, В. Синьов, Т. Скрипник, М. Супрун, О. Чеботарьова, М. Шеремет, М. Ярмаченко та ін.).

Аналіз розкритих теоретичних засад, дає змогу стверджувати, що структура методичної системи трудового навчання учнів з ППР віддзеркалює традиційну будову педагогічних систем, цілісно відтворює основні елементи навчального процесу: мету і завдання навчання (цільовий блок), його концептуальні основи (методологічний блок), організацію та педагогічні умови реалізації (організаційно-педагогічний блок), зміст, технологію і діяльнісно-організаційні складники навчального процесу (змістово-процесуальний блок) та його ефективність (результативно-оцінювальний блок).

Важливими для формування авторської методичної системи є нормативні документи:

- Концепція Нової української школи;
- Державні стандарт початкової освіти;
- Державний стандарт базової середньої освіти;
- навчальні програми з трудового навчання,
- Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку;
- Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5-10 класів з порушеннями інтелектуального розвитку; тощо.

3.4. Основні принципи реалізації методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

В межах обґрунтованої методичної системи окреслено принципи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

- Принцип пріоритетного розвитку особистості, яка є спроможною до соціально-побутової та трудової діяльності, підготовлена до самостійного життєзабезпечення та інтеграції у суспільство. Цей принцип передбачає стимулювання трудової активності, прагнення до самостійності, з урахуванням

фізичного стану дітей з порушеннями інтелекту. Адже процес трудового навчання має бути побудований у такий спосіб, щоб кожен учень мав можливість розвивати особистісні якості, взаємодіяти з іншими людьми у процесі трудової та побутової діяльності.

- Принцип комплексного впливу, який передбачає залучення фахівців закладу та родини учня до освітньо-виховного процесу, що значною мірою стимулюватиме пізнавально-трудова діяльність школяра, підтримуватиме його художньо-творчу активність в умовах шкільного навчання та в родині, сприятиме подоланню труднощів, які виникають в процесі соціально-трудова діяльності дитини, полегшить перенесення сформованих трудових вмінь у повсякденну життєдіяльність та сприятиме їхньому закріпленню.

- Принципи індивідуального та диференційованого підходу вказують на необхідність вибору методів, прийомів, форм і засобів організації трудового навчання відповідно до рівня сформованості трудових знань, умінь та навичок в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Для дотримання означені принципів необхідно визначити рівень сформованості трудових знань, умінь та навичок, який враховується у багатоаспектному змісті корекційно-розвивальної роботи.

- Принцип діяльного підходу передбачає отримання трудових знань та вмінь у процесі організованої трудової діяльності, під час якої створюються умови, які мотивують до пошуку вирішення трудових завдань, спонукають до використання учнем різних способів та засобів трудової діяльності, формують навички трудової взаємодії в колективі. Трудове навчання повинно бути максимально практично зорієнтованим на основі інтеріоризації соціального-побутового та предметно-практичного досвіду.

- Принципи систематичності, послідовності та наступності передбачають неперервність, регулярність, планомірність процесу трудового навчання, в якому реалізуються освітні, виховні та корекційно-розвивальні завдання щодо формування трудової діяльності, професійно-трудова спрямованості, самовизначення та самоорганізації у початковій та старшій ланках школи.

- Принцип доступності та наочності передбачає урахування особливостей психофізичного розвитку дитини, стану сенсомоторної, мовленнєвої, когнітивної, особистісної сфер. Він забезпечується шляхом використання широкого спектру наочної підтримки, інструктивних карток, мультимедійних та технічних засобів, що особливо у початковій ланці школи допомагає засвоєнню трудових знань, закріпленню трудових умінь та навичок у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

- Принцип варіативності забезпечує доцільний та гнучкий вибір змісту, форм та методів навчання, ступінь їх адаптації у освітньо-трудовому процесі, що розширює можливості педагогічної творчості, сприяє можливості диференціації та корекційно-розвивальній спрямованості змісту; посиленню мотивації, змінюючи роль педагога з інформаційно-контролюючої на консультативно-координаційну.

- Принцип корекційно-реабілітаційної спрямованості забезпечує оптимізацію рухової активності дітей, зміцнення психічного здоров'я, відновлення рухових, психічних, сенсомоторних, мовленнєвих функцій організму. Корекційно-реабілітаційна робота спрямовується на створення сприятливих умов для найбільш повної реалізації трудової діяльності на основі психофізичних можливостей розвитку учнів, що дає змогу впливати на психофізичний розвиток дитини із порушенням інтелекту і зумовлює позитивні зміни у керуванні процесу становлення трудової діяльності на усіх етапах шкільного навчання.

3.5. Педагогічні умови трудового навчання учнів з ППР

Одним із завдань нашого дослідження було визначення тих педагогічних умов забезпечення трудового навчання учнів з ППР, за яких його реалізація найефективніше забезпечила б здійснення вимог Державного стандарту початкової та Базової середньої освіти, зокрема освітньої галузі «Технології». Для цього на попередніх етапах дослідження було здійснено теоретичний аналіз науково-педагогічної, психологічної, проаналізовано нормативні документи і

досвід реалізації трудового навчання, проведено анкетування вчителів та вивчення інноваційних технологій навчання цієї категорії дітей.

У результаті дослідження було виділено наступний взаємопов'язаний ряд умов: **організаційні, дидактичні та корекційно-реабілітаційні**, дотримання яких може сприяти ефективній реалізації трудового навчання учнів з ППР на основі врахування їхніх психофізичних особливостей та пізнавальних можливостей, забезпечуватимуть чітку організацію освітнього процесу в умовах спеціального закладу освіти.

Організаційні.

Призначення кваліфікованого вчителя трудового навчання. Для трудового навчання учнів з важливим є вчитель, який має спеціальну освіту, обізнаний з психофізичними особливостями дітей з ППР, сучасною методикою їх навчання. Саме він навчає, спостерігає та окреслює навчальні досягнення, суттєві труднощі, перспектив особистісного розвитку учнів, які заносяться до індивідуальної програми розвитку дітей, надає свої рекомендації.

Таблиця 3.1

Педагогічні умови трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку		
Організаційні	Дидактичні	Корекційно- реабілітаційні
Призначення кваліфікованого вчителя трудового навчання	Забезпечення доступності змісту навчального матеріалу можливостям учнів	Вивчення психофізичних можливостей учня
Забезпечення навчального середовища	Застосування адекватних методів, прийомів, видів роботи	Корекційно-реабілітаційний супровід
Дотримання правил техніки безпеки	Своєрідність структури уроку	Психологічна допомога учневі та його батькам
Сучасне технологічне оснащення	Емоційне насичення занять	Попередження фізичного та розумового перевантаження учня
Залучення батьків, їх педагогічна просвіта	Забезпечення зворотного зв'язку в системі «вчитель-учень-вчитель»	Використання допоміжних засобів та пристосувань

Для організації навчального середовища має бути спеціально облаштовані класи та майстерні зі спеціальними меблями і технічним приладдям для учнів

Дотримання правил техніки безпеки є важливою умовою безпечної організації трудової діяльності у класі чи майстерні. Учні повинні бути обізнані з правилами поведінки у приміщенні, знати основні прийоми техніки безпеки з інструментами та засобами праці.

Сучасне технологічне оснащення передбачає наявність сучасних технічних засобів навчання, матеріалів, інформаційно-комунікаційного супроводу освітнього процесу.

Залучення батьків, їх педагогічна просвіта. Особливо важливим компонентом цього блоку є співпраця з батьками. Обопільна робота фахівців та батьків учня спрямована на встановлення партнерських стосунків для спільного вирішення завдань навчально-виховної та корекційно-реабілітаційної програми розвитку учня, відслідковування динаміки його розвитку, досягнень та виявлення труднощів, розробки рекомендацій для дитини та її батьків. Співпраця батьків і педагога, вироблення корекційно-розвивальної стратегії трудового навчання, обмін досвід сприятиме ефективній організації навчання.

Отже, дотримання цих організаційних умов сприятиме чіткій організації трудового навчання, створюватиме підґрунтя для ефективного розвитку дитини, успішності навчання, усунення вторинних порушень учня за участю команди фахівців та його батьків.

Дидактичні.

Важливим є забезпечення доступності змісту навчального матеріалу та його доцільне структурування.

Навчальний матеріал з трудового навчання, його зміст і вимоги до навчальних досягнень мають відповідати психофізичним можливостям школярів. Наприклад, зміст повинен дозуватися на тематично завершені порції, які підкріплюватимуться практичними вправами на розвиток недостатньо розвинутих психомоторних функцій. Повинна бути створена гнучка система адаптації змісту навчальних програм до психофізичних можливостей кожного

учня з ППР, визначення доступного змісту предмету, який, поряд з опануванням знань, умінь і навичок, забезпечуватиме корекцію та розвиток розумових та фізичних здібностей особистості.

Вибір адекватних методів, прийомів, видів роботи є наступною дидактичною умовою здійснення трудового навчання. Вчитель в процесі трудового чи професійно-трудоного навчання має відібрати такі оптимальні методи, прийоми, форми і засоби навчання, які враховують індивідуальні психофізичні особливості і пізнавальні можливості учня з ППР. Що стосується правильного темпу і способу засвоєння знань, то він має відповідати індивідуальним можливостям дитини. При цьому потрібно виявляти систематично якість і міцність засвоєних знань, що підтверджує правильність вибору темпу роботи.

Своєрідність структури уроку трудового навчання дітей з ППР, особливо у початковій ланці спеціальної школи забезпечується на основі реалізації наступних етапів:

- психологічної підготовки до уроку (1-2 хв.);
- основного етапу з використанням зорових опор (20-25 хв.);
- фізкультхвилинки (1-2 хв.);
- заключного етапу (5-6 хв.)
- рефлексії (3 хв).

Наступною дидактичною умовою є емоційне забарвлення уроків, яке передбачає використання на уроці різноманітних засобів, які сприяють гармонізації психоемоційного стану учнів, підвищенню їх мотивації. Підбір цих засобів залежить від психофізичного стану учнів. Включення у навчальний процес музики і рухів, малювання, аплікації, ліплення, співів сприятиме компенсації розладів сенсомоторного розвитку і формуванню пізнавальної діяльності, активізуватиме інтелектуальну діяльність.

Не менш важливою умовою індивідуального навчання є забезпечення зворотного зв'язку в системі «вчитель-учень-батьки». Цей зв'язок можливий в результаті застосування різного дидактичного матеріалу, творчих видів роботи,

завдань з логічним навантаженням, бесід з учнем, виконання різноманітних вправ. Насамперед у дитини необхідно сформувати самоконтроль власних дій.

Отже, реалізація вчителем дидактичного блоку умов є важливою складовою корекційно-розвивального трудового навчання, що забезпечує ефективне засвоєння навчального матеріалу, стійку підтримку пізнавальної активності учнів.

Корекційно-реабілітаційні умови передбачають:

- комплексне врахування соматичних, психофізичних показників розвитку кожного учня;
- корекційно-реабілітаційний супровід;
- психолого-педагогічна допомога учневі;
- попередження фізичного та розумового перевантаження;
- використання допоміжних засобів та пристосувань.

Зокрема, врахування саме в комплексі психофізичних показників розвитку кожного учня створює підґрунтя для корекційного і розвивального впливу педагогічного середовища, що є визначальним фактором саморозвитку.

Заезпечення корекційно-реабілітаційного супроводу учнів на основі використання додаткових пристосувань, корекційно-розвивальних вправ під час трудового навчання сприятиме поліпшенню їхнього стану розвитку.

Психолого-педагогічна допомога учневі забезпечуватиметься на основі виявлених проблем та негативних станів психічного розвитку із залученням фахівців закладу.

Наступною важливою умовою є захист учнів від фізичного і розумового перевантаження. Для цього необхідно дотримуватися встановленого командою фахівців обсягу доступного навантаження, часу, необхідного дитині для переключення на новий вид діяльності, для підготовки відповіді. Ознаками явного перевантаження є погіршення самопочуття дитини, головні болі, швидка втомлюваність, значне зниження концентрації уваги. За таких симптомів навчальний матеріал доцільніше подавати лише після необхідного фізичного та розумового відпочинку.

Використання допоміжних засобів та пристосувань (спеціальних ортопедичних пристосувань, технічних засобів з метою поліпшення виконання трудових дій та операцій.

Під час проведення цієї роботи особливо важливе значення має емоційно-позитивна взаємодія учнів з педагогом. Позитивні емоції, відчуття досягнення певних успіхів сприяють інтенсифікації та реалізації власних сил школярів.

Отже, реалізація організаційних, дидактичних, корекційно-реабілітаційних педагогічних умов трудового навчання, які передбачають гнучку систему адаптації змісту навчальних програм до психофізичних можливостей кожного учня, варіативність різноманітних методів, прийомів, видів індивідуальної роботи, спрямована на забезпечення ефективності спеціальної організації формування трудової діяльності і створення сприятливого ґрунту для очікуваного позитивного навчально-корекційного результату. Зміст умов обумовлений результатами теоретичного аналізу проблем організації трудового навчання, вивчення практики навчання дітей з ППР, власних передбачень щодо використання інноваційних методик.

3.6. Критерії та показники оцінювання трудової компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

Проблеми отримання об'єктивної та якісної інформації про результати навчання, розроблення критеріїв оцінювання досягнень учнів та інструментарію, який забезпечує їхню достовірність, розглянуто в психологічних і педагогічних дослідженнях багатьох учених, з-поміж яких В. Бондарь, Г. Блеч, І. Гладченко, В. Кобильченко, Г. Мерсіянова, І. Омельченко, О. Орлов, Л. Прохоренко, Т. Сак, С. Трикоз, Н. Кузьміна, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін.

Зазначимо, що обґрунтовані нами методологічні підходи, покладені в основу системи трудового навчання учнів спеціальної школи, суттєво впливають на розв'язання проблеми оцінювання ефективності навчального процесу, тобто оцінювання впливу навчання на розвиток особистості учнів та формування у них компонентів трудової діяльності. При цьому особистісно-діяльнісний підхід за

своєю суттю, з одного боку, є стратегічною основою системи вивчення особистості школяра, який виявляє себе через діяльність, а з іншого – комплексним засобом вимірювання та інтерпретації отриманих результатів.

З огляду на це потрібно пам'ятати, що Л. Виготський співвідносив процеси навчання й розвитку учнів й зокрема вказував, що контроль та оцінювання досягнутих результатів повинні охоплювати всі складники, що характеризують розвиток дитини – пізнавальну сферу, особистісні відносини й систему практичних і розумових дій, що забезпечують можливості розумової й практичної діяльності.

Водночас ми вважаємо, що встановлення стану сформованості трудової компетентності учнів повинно відповідати загальним вимогам щодо психолого-педагогічного вивчення учнів.

До них належать загальнонавчальні вміння, з-поміж яких уміння знаходити основну навчальну дію в загальній системі дій і розуміти її конкретну значущість; відтворювати й застосовувати за зразком, алгоритмом у сформовані знання, уміння і навички; планувати майбутню дію, представляти й уміти обирати пропоновані засоби та способи виконання; передбачати можливі результати майбутньої дії, а також їхні характеристики; виконувати план завдяки раніше визначеним засобам і способам; знаходити об'єкт дії, правильно оцінювати його властивості та якості, визначати способи взаємодії з ним; контролювати й доводити правильність виконання дії, її проміжних і кінцевих результатів, співвідносити їх з відповідним планом; виявляти допущені помилки й неточності; установлювати об'єктивну і суб'єктивну, індивідуальну й соціальну значущість виконаної дії, оцінювати її результат.

У низці наукових досліджень проаналізовано ефективність навчання з позиції визначення мети. З когнітивного погляду цю проблему розглянуто в працях В. Агапова, В. Беспалька, О. Лебедєва, В. Симонова, В. Максимової, Г. Корольової, Б. Блума, В. Герлах, Дж. Гілфорда, М. Мерілла та ін. За такого підходу до оцінювання результатів навчання ми звернули увагу на два напрями:

- 1) відповідність результатів навчальної діяльності певному стандарту;

2) особистісний успіх учнів у процесі засвоєння знань і вмінь, розвиток психічних процесів, формування ціннісних орієнтацій, особистісних якостей. У цьому разі під досягненнями учня розуміється його просування в процесі навчальної діяльності: як процес (зростання колишнього рівня до нового рівня оволодіння чим-небудь) і як результат (відповідність досягнутого учнями рівня оволодіння чим-небудь певному освітньому стандарту)».

Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо проблеми оцінювання ефективності процесу навчання, вибору інструментарію й системності його застосування засвідчує, що традиційний підхід, за якого досягнення учнів розглядають як зростання обсягу засвоєння знань, умінь і навичок слід уважати не виправданим, морально застарілим. Однак в особистісно орієнтованій парадигмі освіти важливі не тільки знання як кінцевий результат, а й сам процес оволодіння ними, тобто потрібно враховувати способи засвоєння і способи оброблення знань. При цьому вчитель обов'язково зважає на осмислення діяльності, самооцінку і самоаналіз учня, використовує різнорівневі завдання – для кожного учня, складні, але посильні, які викликають почуття задоволення від власного зростання.

Окрім того, розширення діапазону оцінки не дає незалежного результату, оскільки це дозволяє лише вдосконалити інструмент виміру. Для розв'язання цієї проблеми пропонується створити систему оцінювання рівня досягнень кожного учня, здобутих в процесі навчання. Компонентами цієї системи є:

1. Рівень сформованості знань, умінь і навичок, які відповідають освітньому стандарту і віддзеркалюють досвід особистості в когнітивній і в практичній сферах.
2. Рівень сформованого досвіду творчої діяльності.
3. Рівень особистісно-соціальних надбань, завдяки яким окреслено систему цінностей.
4. Рівень системи перспектив у когнітивній, практичній та інших сферах.

Ця система є досить розгорнутою для оцінювання досягнень школярів у процесі навчання, однак створення системи для оцінювання ефективності

навчання молодших школярів освітньої галузі «Технології» вимагає врахування вікових особливостей учнів початкових класів та специфіки освітньої галузі.

У сучасних програмах для шкіл України вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів подано стандартизовано. Наприклад, за Типовою освітньою програмою 2022 р. вимоги до учня, що закінчує початкову школу, сформульовано так: учень має уявлення про: конструювання рухомих моделей з картону і паперу; виготовлення штучних квітів об'ємної форми; колаж; виготовлення виробів з пластиліну; бісероплетіння; плетіння виробів; оздоблення виробів технікою вишивання; об'ємну аплікацію з тканини та гудзиків; виготовлення об'ємних фігур з дроту; декоративне панно; декорування виробів; одяг і взуття; техніку пап'є-маше; професії; знає:способи виготовлення рухомих моделей з паперу і картону; що таке сюжетна витинанка; що таке оригамі; способи кріплення елементів виробу; властивості штучних матеріалів; послідовність виготовлення простих виробів з пластику, поролону, синтепону та вати; основні прийоми роботи та послідовність виготовлення виробів технікою плетіння; як витягувати нитки з основи; як пришивати гудзики; як згинати та закручувати дріт на циліндричну основу; способи з'єднання деталей об'ємних форм; послідовність виготовлення виробів технікою пап'є-маше; уміє: обирати та виготовляти вироби відомими техніками; виготовляти вироби технікою витинанки; доповнити оригамі додатковими елементами та оздобити за власним задумом; виготовляти вироби об'ємної форми; виготовляти сюжетні композиції – колажі; виготовляти із пластиліну об'ємні фігури і творчо доповнювати їх; виготовляти об'ємні вироби з бісеру; виготовляти вироби із сучасних штучних матеріалів; виготовляти вироби технікою плетіння; виконувати шов уперед голкою та шов назад голкою; виготовляти об'ємні аплікації на тканині з використанням гудзиків; виготовляти об'ємні вироби з дроту; виготовляти декоративні вироби; виготовляти вироби технікою пап'є-маше; проаналізувати, узагальнити і представити результати екскурсії; володіє: початковими навичками виготовлення паперових моделей з рухомими деталями; початковими навичками створення об'ємних фігур технікою оригамі з елементами творчості;

навичками створення колективних композицій з виготовлення виробів; початковими навичками оздоблення виробів технікою вишивки; навичками виготовлення найпростішої м'якої іграшки; початковими навичками виготовлення декоративного панно за власним задумом; навичками створення й декорування моделей одягу та взуття з паперу й картону; навичками виготовлення декоративних виробів технікою пап'є-маше; розкриває: послідовність виготовлення виробів технікою витинанки; послідовність виготовлення об'ємних фігур технікою оригамі; послідовність дій під час виготовлення штучних квітів об'ємної форми; специфіку комбінування різноманітних матеріалів для створення композицій – колажів; послідовність виготовлення виробів об'ємної форми з пластиліну за власним задумом; послідовність дій під час виготовлення об'ємних виробів технікою бісероплетіння; послідовність виготовлення виробів технікою вишивки; послідовність виготовлення об'ємних виробів з дроту; називає: способи плетіння зі стрічок, товстих ниток, шнурів; основні прийоми роботи в техніці вишивки; техніки та матеріали для декорування виробів; зміст, засоби та результати праці людини в різних сферах професійної діяльності.

Водночас зазначимо, що у психолого-педагогічних дослідженнях уже зібрано значний досвід оцінювання досягнень учнів у трудовому навчанні та навчанні «Технології». Для трудового навчання окреслено такі характеристики досягнень учнів: навченість (знання, уміння й навички, що характеризують досягнутий рівень здібностей); здатність до навчання (швидкість і легкість засвоєння знань, умінь і навичок, що віддзеркалюють динаміку розвитку здібностей); інтереси (вибіркове ставлення учнів до діяльності, їхня мотиваційна сфера); сенсомоторні властивості (їх якісні прояви в технічній праці).

Проблему відбору критеріїв та показників ефективності навчання школярів «Технології» розглянуто в працях П. Атутова, В. Кальней, В. Симоненко, Н. Матяш, М. Завзятих, С. Шишова та ін. Наприклад, вивчаючи проблему в контексті відповідності технологічної освіти сформульованим цілям,

В. Симоненко, Н. Матяш, М. Завзятих вважають основним критерієм її ефективності сформованість в учнів основ технологічної культури.

Окрім того, важливим критерієм також є сформованість готовності учнів до творчої перетворювальної діяльності, яка виявляється в наявності в них відповідного обсягу технологічних знань, умінь і навичок. Сформованість професійного самовизначення учнів вважають критерієм, під яким розуміють процес і результат розвитку особистості як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Для молодшого шкільного віку – це формування інтересу до проблеми вибору професії та мрії про неї.

Автори також пропонують систему основних показників за кожним критерієм ефективності навчання для різних вікових рівнів у їхньому взаємозв'язку. Визначено такі критерії технологічної культури молодшого школяра: 1) моральні якості особистості; 2) ставлення школяра до процесу і результату праці; 3) вольові якості; 4) спрямованість на співпрацю в колективі; 5) технологічні знання; 6) екологічні знання; 7) економічні знання; 8) графічні знання; 9) уміння застосовувати знання на практиці у відомій і новій ситуації; 10) уміння планувати діяльність; 11) уміння виконувати графічні й технологічні операції; 12) розвиток навичок самоконтролю .

Для визначення рівнів сформованості технологічної культури особистості вчені спиралися на вироблені якості, знання та вміння. У дослідженні вона виокремила три рівні сформованості технологічної культури: високий, середній і низький рівні .

За твердженням науковців галузі технологічної освіти (О. Коберник, В. Сидоренко, М. Піддячий, А. Тарара, А. Терещук, В. Туташинський, Т. Мачача та ін.), слід розмежовувати такі критерії оцінювання сформованості технологічної культури: рівень знань, здатність до творчості, здатність планувати роботу, володіння різними способами обробки матеріалів, енергії та інформації, уміння аналізувати результати своєї роботи, уміння викладати ідею, здатність до дискусії.

Формування трудової діяльності учнів з ППР вимагає конкретизації її змісту відповідно до періоду навчання. Уважаємо, що до змістовних компонентів трудової компетентності належать такі: когнітивний, операційно-діяльнісний та емоційно-ціннісний (І. Бех, В. Бондар, І. Дмирієва, В. Засенко, Г. Мерсіянова, С. Миронова, В. Синьов, М. Супрун, О. Романенко, І. Татьянчикова, О. Хохліна, А. Шевцов). З огляду на вікові та психологічні особливості учнів спеціальної школи, визначимо зміст кожного компонента.

Основними показниками когнітивного компонента трудової компетентності є такі:

- знання про основні джерела та способи отримання інформації;
- знання про способи оброблення інформації (аналіз, порівняння, узагальнення);
- знання правил підготовки робочого місця до будь-якого виду діяльності;
- знання про призначення інструментів, приладдя та способи роботи з ними;
- знання властивостей матеріалів, які використовуються в практичній роботі;
- графічні знання (правила читання й побудови креслення, малюнка, ескізу);
- знання прийомів виконання технологічних операцій і та їхньої послідовності;
- економічні (знання про вибір оптимальних технологічних способів, раціональне використання матеріалів, інструментів і часу);
- екологічні (організація діяльності та розуміння її наслідків для навколишньої природи, використання непридатного матеріалу);
- естетичні (оформлення виробу – колір, форма, розміри та ін.);
- етичні (знання про права, обов'язки та взаємини в процесі діяльності);
- аналітичні (знання про джерела і способи отримання інформації, її оброблення – аналіз, порівняння, класифікація, узагальнення та ін.).

Емоційно-ціннісний компонент трудової компетентності характеризується такими ознаками: наявністю інтересу й мотивів виконання перетворювальної діяльності; умінням регулювати свою діяльність; розвитком моральних якостей; ставленням до процесу та результату діяльності; прагненням до співпраці.

Операційно-діяльнісний компонент передбачає сформованість таких умінь: визначати мету майбутньої діяльності; знаходити й обробляти потрібну інформацію; вибрати найкращий варіант з низки альтернативних; планувати майбутню діяльність; підготувати робоче місце; застосовувати на практиці технологічні, графічні, економічні, екологічні, етичні, естетичні та інші знання у відомій і новій ситуації; доцільно використовувати робоче приладдя та матеріали; співпрацювати в колективі; здійснювати самоконтроль і самооцінку своєї діяльності.

Взаємозв'язок і взаємозумовленість змістових блоків трудової компетентності засвідчують цілісність досліджуваного феномена. Вияв операційно-діялісного компонента зумовлено ознаками когнітивного, зокрема сформованістю знань, потрібних для організації діяльності. Водночас процес творчої діяльності, у якій формується та виявляється операційно-діялісний компонент, активізує розумову діяльність учнів. Ступінь зацікавленості та емоційного ставлення до діяльності визначає її продуктивність і міцність засвоєння знань.

У процесі роботи на уроках трудового навчання ці змістові компоненти засвоюються найбільш повно в доступній для учнів формі. Практична реалізація практико-орієнтованого підходу ґрунтується на творчому дотриманні правил, у яких віддзеркалено теоретичні висновки й досвід роботи кращих шкільних колективів, зокрема: уміти практично доводити потребу в наукових знаннях; спиратися на пізнавальні та соціальні інтереси учнів; ознайомлювати школярів з новими сучасними технологіями, виробничими відносинами, прогресивними методами праці й навчати застосовувати їх у діяльності; пов'язувати проектне навчання з перспективами свого розвитку, своєї сім'ї, селища, міста, країни; поєднувати розумову й практичну діяльність школярів; заохочувати дітей

удосконалювати, покращувати, змінювати; спонукати учнів до самостійної роботи для здобуття знань з різних галузей науки, техніки, мистецтва; використовувати методи і форми навчання, що вимагають активності та усвідомленості; застосовувати якісне оцінювання діяльності; залучати до практичної роботи батьків молодших школярів; змінити роль вчителя – він стає консультантом і помічником, що підтримує дитину в освітній та практичній діяльності.

З огляду на теоретичний аналіз структурних компонентів трудової компетентності та основних напрямів діяльності з її формування в початкових та старших класах розроблено критерії за кожним з компонентів. Зокрема розвиток **емоційно-ціннісного критерію** визначено за такими показниками:

- 1) моральні якості особистості;
- 2) ставлення школяра до процесу й результату праці;
- 3) розвиток вольових якостей;
- 4) спрямованість на співпрацю в колективі.

Емоційно-ціннісний критерій невіддільно пов'язано з когнітивним критерієм, оскільки обидва належать до керівної частини діяльності. Когнітивний критерій передбачає наявність обсягу наукових та технологічних знань і є результатом пізнавальної та практичної діяльності школярів. Для успішного виконання будь-якої діяльності потрібні знання двох видів: знання про навколишню дійсність (об'єкт діяльності) і знання про способи виконання діяльності та окремих дій (технологічні знання).

Когнітивний критерій засвідчує сформованість таких знань:

- 1) технологічних; 2) екологічних; 3) економічних; 4) графічних.

Операційно-діяльнісний критерій ґрунтується на комплексі умінь і навичок, характеризує реалізацію цієї стратегії.

У процесі аналізу сформованості ознак **операційно-діяльнісного критерію** трудової компетентності враховують такі показники:

- 1) уміння застосовувати знання на практиці у відомій і новій ситуації;
- 2) уміння планувати діяльність;

- 3) уміння виконувати графічні й технологічні операції;
- 4) розвиток навичок самоконтролю [198].

Сформульовані показники критеріїв не вичерпують усього різноманіття якісних характеристик сформованості трудової компетентності в процесі трудового навчання, однак у контексті проблематики нашого дослідження вони є найбільш значущими.

Вибір викладених нами критеріїв сформованості зумовлено змістом трудової компетентності особистості, її структурою, а також відповідністю до запропонованої нами моделі.

Джерелом виокремлення і добору якостей, знань і вмінь трудової компетентності є праці педагогів-дефектологів, спеціальних психологів: , І. Абакумова, В. Бондар, Г. Мерсіянова, Л. Прохоренко, Т. Сак, К. Тороп, К. Рейда, О. Хохліна, О.Чеботарьової). Окрім того враховано аналіз практичної роботи в різних ланках спеціальної школи.

Деякі автори указують на доцільність емпіричного виявлення різних рівнів з подальшою фіксацією одного з них як мінімально важливого. Інший шлях означає зорієнтованість на нормативні вимоги, підґрунтям для яких є теоретично розроблена модель, або вимоги програм.

При цьому кожен пропонує свій перелік різних вимог, які повинен задовольняти суб'єкт (учень) або об'єкт (ті або ті вміння й навички).

Уважаємо, що змістовими компонентами трудової компетентності є емоційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний.

На підставі теоретичного аналізу структурних компонентів трудової компетентності особистості та основних напрямів діяльності з її формування в початкових та старших класах спеціальної школи, нами розроблено критерії до кожного з компонентів. Сформованість окреслених параметрів технологічної підготовки оцінювали за трьома послідовними, взаємопов'язаними рівнями: початковим, середнім, достатнім. Підґрунтям цього підходу обрано загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з порушеннями

інтелектуального розвитку у початкових та 5-10 класах, за якими діагностують початковий, середній, достатній рівні навчальних досягнень.

Підсумовуючи викладене в розділі, зазначимо:

1. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади та визначено концептуальні підходи до теорії і практики трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у спеціальному закладі загальної середньої освіти, які ґрунтуються на положеннях особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та корекційно-розвивального підходів. Трудове навчання розглянуто як необхідну умову особистісного становлення дитини з комплексними порушеннями розвитку та її підготовки до самостійної життєдіяльності у соціумі. Встановлено, що загальна основа цього процесу полягає у максимально можливому психосоціальному розвитку учня в умовах виконання та засвоєння цілеспрямованої трудової діяльності, розвитку його самостійності. Досягнення ефективності трудової підготовки учнів з порушеннями інтелекту у спеціальному закладі загальної середньої освіти відбувається шляхом застосування спеціально організованого педагогічного процесу трудового навчання – системи взаємопов'язаних його ланок, що відповідають меті та предмету цілеспрямованого впливу.

2. Окреслено принципи та педагогічні умови трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту. До основних принципів трудового навчання та забезпечення технологічної складової його реалізації віднесено такі: принцип пріоритетного розвитку особистості, яка є спроможною до соціально-побутової та трудової діяльності; принцип комплексного впливу, який передбачає залучення фахівців закладу та родини учня до освітнього процесу, принцип індивідуального та диференційованого підходу вказують на необхідність вибору методів, прийомів, форм і засобів організації трудового навчання відповідно до рівня сформованості трудових знань, умінь та навичок; принцип діяльнісного підходу передбачає отримання трудових знань та вмінь у процесі організованої трудової діяльності; принципи систематичності, послідовності та наступності

передбачають неперервність, регулярність, планованість процесу трудового навчання; принцип доступності та наочності передбачає урахування особливостей психофізичного розвитку дитини та забезпечується шляхом використання широкого спектру наочної підтримки, інструктивних карток, мультимедійних та технічних засобів; принцип варіативності забезпечує доцільний та гнучкий вибір змісту, форм та методів навчання, принцип корекційно-реабілітаційної спрямованості забезпечує оптимізацію рухової активності дітей, зміцнення психічного здоров'я, відновлення рухових, психічних, сенсомоторних, мовленнєвих функцій організму.

3. Окреслено педагогічні умови, від яких залежить ефективність реалізації трудового навчання учнів, зокрема: *організаційні*, що передбачають забезпечення навчального середовища, сучасного технологічного оснащення, активного залучення батьків; *дидактичні*, що включають добір доступного змісту навчального матеріалу та його доцільне структурування в індивідуальній програмі, вибір адекватних можливостям учня методів, прийомів, засобів і видів роботи для систематичного трудового навчання; *корекційно-реабілітаційні*, що передбачають корекційно-реабілітаційний супровід навчання дитини на основі її психофізичних можливостей, психологічну допомогу учневі та його батькам, різні форми викладу навчальної інформації з метою захисту учнів від фізичного та розумового перевантаження.

4. Розроблено модель методичної системи трудового навчання школярів з порушеннями інтелектуального розвитку у спеціальному закладі загальної середньої освіти – складне, багатокomпонентне утворення, що цілісно віддзеркалює освітній процес і вибудовується в результаті узгодженого поєднання його елементів: цілей навчання, змісту, методів, засобів і форм організації, технологій, що утворюють єдину цілісну функціональну структуру, орієнтовану на досягнення означеної мети. Функціонування методичної системи підпорядковано закономірностям, що пов'язані з внутрішньою будовою самої системи, у структурі якої передбачено *цільовий, методологічний, організаційно-педагогічний, змістово-процесуальний, результативний* блоки. З огляду на

основні тенденції розвитку загальної та технологічної освіти методологічну основу системи склали наступні рівні: філософський (положення філософії освіти, теорії технологічної освіти особистості; компетентнісний та особистісно-орієнтований підходи тощо); загальнопедагогічний (гуманістичні, особистісно орієнтовані та розвивальні концепції, система педагогічних принципів); дидактико-методичний (діяльнісний, компетентнісний і структурно-функціональний підходи, а також комплекс наукових теорій і принципів, що забезпечують функціонування технологічної освіти). Встановлено, що ефективність та повнота реалізації методичної системи трудового навчання учнів залежить від урахування педагогічних основ її забезпечення: змісту етапів трудового навчання, показників розвитку та очікуваних результатів на кожному з них; особливостей розвитку дітей, предмета впливу; добору адекватних зазначеному процесові педагогічних засобів – змісту, методики, організаційних форм.

РОЗДІЛ 4

ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

4.1. Зміст технологічного забезпечення методичної системи трудового навчання

Обґрунтування методики формувального етапу дослідження

В основу розроблення методики формувального експерименту покладено розуміння сутності трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, його етапності; виявлених особливостей сформованості трудової компетентності учнів за визначеними показниками і відповідно до цього, розроблення цілісної педагогічної технології трудового навчання школярів, добір основних педагогічних засобів впливу.

У дослідженні виходимо з того, що забезпечення реалізації методичної системи трудового навчання учнів з ППР у спеціальному закладі загальної середньої освіти, підготовка їх до практичної життєдіяльності, опанування основ професійних знань, передбачає цілеспрямований і планомірний вплив педагогів на формування трудової компетентності учнів, створення сприятливих педагогічних умов для розвитку дітей протягом усіх років шкільного навчання. Метою такого впливу є соціальне зростання учнів на основі формування у них трудової компетентності, адекватного усвідомлення та використання у життєдіяльності своїх можливостей; становлення особистісних якостей та особистості загалом.

Експериментальна робота з організації методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту відбувалась поетапно:

– на першому етапі (2022 – 2023рр.) здійснено інформаційний пошук з проблеми трудової підготовки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в теорії та практиці спеціального навчання, а також програмно-методичного забезпечення трудової підготовки учнів з порушеннями інтелекту;

формулювання проблеми дослідження і розробки концептуальних підходів щодо побудови методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту, що дозволило визначити проблему, конкретизувати об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження;

– *на другому етапі (2023 – 2024 рр.)* проведено констатувальний етап експерименту, в ході якого визначено особливості стану сформованості трудової компетентності учнів з порушеннями інтелекту, розроблялася програма дослідження та індивідуальні карти обстеження. На констатувальному етапі експерименту взяло участь 270 дітей, по 90 дітей на кожному етапі трудового навчання;

– *на третьому етапі (2024-2025 рр.) – формувальному*, здійснювалися моделювання освітнього процесу в системі трудової підготовки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку; конкретизація технологічного забезпечення та умов трудового навчання з використанням ефективних засобів корекційного впливу; узагальнення та аналіз результатів впровадження методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в практику навчання спеціальних закладів освіти, з метою оцінки її ефективності.

На четвертому (2025 р.), заключному, проведено теоретичний аналіз, узагальнення результатів експериментального дослідження.

На основі проведеного дослідження обґрунтовано методику формувального етапу дослідження, висвітлено структуру та зміст технологічного забезпечення методичної системи трудового навчання учнів, проаналізовано результати її впровадження у педагогічний процес спеціальної школи.

В основу розроблення методики формувального експерименту покладено розуміння сутності трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту, його етапності; виявлених особливостей сформованості трудової компетентності учнів за визначеними показниками і відповідно до цього, розроблення цілісної педагогічної технології трудового навчання школярів, добір основних педагогічних засобів впливу.

За основу подальшого дослідження було взято розуміння того факту, що педагогічна робота з метою підвищення ефективності трудового навчання учнів у спеціальному закладі загальної середньої освіти має бути здійснена послідовно, з урахуванням особливостей розвитку учнів відповідно до основних її етапів, з використанням спеціально розробленої **технології трудового навчання**. Забезпечення школярів передбачало поетапність такої роботи на основі змісту навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, що спеціально розроблений, а також з урахуванням корекційно-розвивального впливу трудового навчання (В. Бондар, Г. Мерсіянова, О. Хохліна) на кожному етапі трудової підготовки.

Формування трудової компетентності в учнів з ППР має бути реалізованим на основі особистісно-орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, корекційно-розвивального підходів, що є важливою концептуальною основою та визначає сучасну методологію оновлення змісту трудового навчання школярів. Важливим концептуальним аспектом реалізації трудового навчання є реалізація педагогічної технології, яка передбачає сформованість компонентів трудової діяльності особистості та успішне засвоєння техніко-технологічних знань, умінь, навичок, здатності використовувати знання у повсякденній життєдіяльності.

Педагогічну технологію трудового навчання, яка ґрунтується на використанні інноваційних педагогічних засобів, розроблено та апробовано у процесі експериментального дослідження у спеціальних закладах загальної середньої освіти, що сприяє розвитку трудової діяльності школярів даної категорії та їхній успішній соціально-трудої адаптації, інтеграції у суспільство.

Педагогічна технологія трудового навчання передбачає певну структуру та складається з таких компонентів:

- інтегративної моделі трудового навчання школярів з порушеннями інтелектуального розвитку;
- алгоритму формування трудових навичок та вмінь;

- програмно-методичного забезпечення трудового навчання на основі варіативно-модульного підходу;
- забезпечення корекційно-розвивального впливу через реалізацію освітніх та корекційно-розвивальних програм;
- методичних рекомендацій для педагогів та батьків щодо підвищення ефективності формування трудової компетентності у процесі трудового навчання у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Розроблена педагогічна технологія передбачає забезпечення ефективного формування трудової компетентності школярів з порушеннями інтелекту. Урахування індивідуальних психофізичних можливостей учнів забезпечує оптимальну динаміку розвитку трудової діяльності; зміст навчання передбачає варіативність його використання як у початковій школі (на основі можливості перерозподілу навчального матеріалу відповідно потреб, нахилів та психофізичних можливостей молодших школярів), так і у старшій ланці спеціальної школи на основі розроблення та впровадження інтегрованих курсів та варіативних модулів, що забезпечує розвиток творчості, самостійності, стимулює мотивацію до трудової діяльності. Дотримання алгоритму поетапного формування трудових дій та операцій як основи розвитку техніко-операційних умінь та навичок розглядається з точки зору урахування психофізичних функціональних можливостей дітей з порушеннями інтелекту. Виконання алгоритму формування трудових умінь є важливою умовою досягнення кінцевих результатів праці, вдосконалення процесів життєзабезпечення школярів.

Створення технології потребувало формулювання низки основоположних принципів.

- Принцип пріоритетного розвитку особистості, яка є спроможною до соціально-побутової та трудової діяльності, підготовлена до самостійного життєзабезпечення та інтеграції у суспільство. Цей принцип передбачає стимулювання трудової активності, прагнення до самостійності, з урахуванням фізичного стану дітей з порушеннями інтелектуального

розвитку. Адже процес трудового навчання має бути побудований у такий спосіб, щоб кожен учень мав можливість розвивати особистісні якості, взаємодіяти з іншими людьми у процесі трудової та побутової діяльності.

- Принцип комплексного впливу, який передбачає залучення фахівців закладу та родини учня до освітньо-виховного процесу, що значною мірою стимулюватиме пізнавально-трудова діяльність школяра, підтримуватиме його художньо-творчу активність в умовах шкільного навчання та в родині, сприятиме подоланню труднощів, які виникають в процесі соціально-трудова діяльності дитини, полегшить перенесення сформованих трудових вмінь у повсякденну життєдіяльність та сприятиме їхньому закріпленню.
- Принципи індивідуального та диференційованого підходу вказують на необхідність вибору методів, прийомів, форм і засобів організації трудового навчання відповідно до рівня сформованості трудових знань, умінь та навичок в учнів з порушеннями інтелекту. Для дотримання означені принципів необхідно визначити рівень сформованості трудових знань, умінь та навичок, який враховується у багатоаспектному змісті корекційно-розвивальної роботи.
- Принцип діяльного підходу передбачає отримання трудових знань та вмінь у процесі організованої трудової діяльності, під час якої створюються умови, які мотивують до пошуку вирішення трудових завдань, спонукають до використання учнем різних способів та засобів трудової діяльності, формують навички трудової взаємодії в колективі. Трудове навчання повинно бути максимально практично зорієнтованим на основі інтеріоризації соціального-побутового та предметно-практичного досвіду.
- Принципи систематичності, послідовності та наступності передбачають неперервність, регулярність, плановірність процесу трудового навчання, в якому реалізуються освітні, виховні та корекційно-розвивальні завдання щодо формування трудової діяльності, професійно-трудова

спрямованості, самовизначення та самоорганізації у початковій та старшій ланках школи.

- Принцип доступності та наочності передбачає урахування особливостей психофізичного розвитку дитини, стану сенсомоторної, мовленнєвої, когнітивної, особистісної сфер. Він забезпечується шляхом використання широкого спектру наочної підтримки, інструктивних карток, мультимедійних та технічних засобів, що особливо у початковій ланці школи допомагає засвоєнню трудових знань, закріпленню трудових умінь та навичок у дітей з порушеннями інтелекту.
- Принцип варіативності забезпечує доцільний та гнучкий вибір змісту, форм та методів навчання, ступінь їх адаптації у освітньо-трудовому процесі, що розширює можливості педагогічної творчості, сприяє можливості диференціації та корекційно-розвивальній спрямованості змісту; посиленню мотивації, змінюючи роль педагога з інформаційно-контролюючої на консультативно-координаційну.
- Принцип корекційно-реабілітаційної спрямованості забезпечує оптимізацію рухової активності дітей, зміцнення психічного здоров'я, відновлення рухових, психічних, сенсомоторних, мовленнєвих функцій організму. Корекційно-реабілітаційна робота спрямовується на створення сприятливих умов для найбільш повної реалізації трудової діяльності на основі психофізичних можливостей розвитку учнів, що дає змогу впливати на психофізичний розвиток дитини із порушенням інтелекту і зумовлює позитивні зміни у керуванні процесу становлення трудової діяльності на усіх етапах шкільного навчання.

Розроблена педагогічна технологія містить певну етапність формування трудової діяльності у контексті різних ланок трудового навчання (початкової, основної, заключної), де учні оволодівають усіма необхідними теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками щодо обробки різних видів матеріалів, опановують сучасні технології декоративно-ужиткового мистецтва, основ швейної, кухарської, столярної, взуттєвої справи, рослинництва,

квітникарства, опановують ручні та машинні техніки обробки матеріалів тощо. При вивченні навчально-практичного матеріалу учні засвоюють послідовність виконання трудових дій та операцій, виготовляють вироби, дотримуючись певних технологічних інструкцій виконання означених видів діяльності.

Реалізація педагогічної технології на початковому етапі трудового навчання (1-4 класи) має загальнотрудовий, загальнотехнічний, а також пропедевтичний характер щодо подальшого професійно-трудоного навчання в старшій школі. Основними змістовими лініями трудового навчання на означеному етапі є ручні техніки обробки матеріалів; опанування техніко-технологічними операціями (діями); вивчення широкого спектру технологій декоративно-ужиткового мистецтва; формування самообслуговування як складової трудової діяльності учнів, що реалізовується у педагогічно обґрунтованому, логічно впорядкованому і зафіксованому у навчальних програмах, підручниках і посібниках змісті навчання. На основі викладу інформації учні засвоюють знання і трудові дії (навички та вміння), необхідні для їхньої трудової підготовки.

На другому етапі навчання (5-8 класи) – основному – відбувається опанування учнями усіх необхідних теоретичних та практичних знань щодо обробки різних видів матеріалів (паперових, природних, пластичних, текстильних), ознайомлення з різними технологіями декоративно-ужиткового мистецтва, вирощування рослин, квітів, основ кухарської справи, побутової діяльності та ін. Основними змістовими лініями базового змісту є: основи матеріалознавства; технологія виготовлення виробів; основи техніки, технологій і проектування; технологія побутової діяльності. Важливою складовою технології є реалізації варіативних модулів, які передбачають навчання проектуванню виробів; вивчення конструкційних матеріалів та основ техніки і технологій. Модулі трудового навчання добираються педагогами відповідно психофізичних можливостей учнів, регіональних традицій та матеріально-технічного та кадрового складу навчального закладу. Це забезпечує розвиток творчості учнів, їхніх конструктивних здібностей, сприяє формуванню

самостійності та організованості. Зміст варіативних модулів має прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації уроків. На основному етапі трудового навчання учні набувають практичних вмінь і навичок у процесі виконання трудових завдань, удосконалюють навички аналізу, планування, самоконтролю та оцінювання трудової діяльності.

Третій етап навчання (9-10 клас) розрахований на закріплення набутих теоретичних знань і практичних вмінь на попередніх етапах навчання, роботу учнів в майстернях, спеціально облаштованих кабінетах, творчих лабораторіях, на присадибній ділянці, квітниках і клумбах, теплиці, в ході якої використовуються набуті знання та закріплюються практичні вміння і навички; а також відбувається проходження (за можливістю) виробничої практики на основі укладених угод з різними господарствами та професійно-технічними закладами. Викладання базового змісту та варіативних модулів на цьому етапі здійснюється педагогами на основі проектно-технологічної діяльності відповідно до матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального закладу, регіональних традицій. Системність, логічність і комплексність підходу до побудови курсу трудового навчання; диференційованість та корекційно-розвивальна спрямованість змісту у процесі модульного навчання сприяє посиленню мотивації; розвитку саморегуляції та самооцінювання учнів. Значна увагу приділяється професійно-трудова самовизначенню школярів, розширенню уявлень учнів про різні види професійної діяльності людини, підготовку підлітків до реального життя і здійснення допомоги в побудові їх індивідуальної освітньої траєкторії. Реалізація модуля «Крок до мети», який має структурні блоки («Подорож у світ професій», «Я у світі професій», «Мої життєві і професійні плани») сприятиме підвищенню зацікавленості дітей до проблем вибору професії, розвитку взаємодії і можливості трудитися в колективі, особистісному становленню школярів.

У межах цієї технології використовуються корекційно-розвивальні модульні програми з трудового навчання, такі як «Азбука творчості», «Арт-

корекція», «Квітковий калейдоскоп», «Арт-корекція засобами нетрадиційних видів занять», які сприяють активізації художньо-трудової діяльності, психомоторному, пізнавальному, мовленнєвому, естетичному розвитку; компенсаторних можливостей школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Важливим завданням, яке реалізується на усіх етапах шкільного навчання є формування трудової компетентності учнів з порушеннями інтелекту, яке відбувається поступово у процесі реалізації вищезначеної педагогічної технології, що є надзвичайно складним процесом, під час якого формуються необхідні для особистісного розвитку трудові знання, уміння та навички, які дають змогу учням реалізовувати на практиці трудову діяльність та отримувати професійні знання та вміння.

Створення проблемних ситуацій та моделювання шляхів вирішення трудових завдань; використання дидактичних ігор і вправ, використання традиційних та нетрадиційних видів занять, засобів, технік та матеріалів для творчості, захист творчих проектів у процесі самостійної та спільної трудової діяльності забезпечує формування емоціно-ціннісного розвитку школярів, ефективність організації трудового навчання у спеціальних закладах загальної середньої освіти, урізноманітнює форми організації трудової діяльності дітей.

Система експериментальної педагогічної роботи, відповідно до сутності кожного етапу трудового навчання, була представлена спеціально розробленими програмами, які передбачали використання доцільно дібраних педагогічних засобів – методики, змісту, організаційних форм. Експериментальну роботу було здійснено з урахуванням основних педагогічних принципів навчання і виховання, базовими серед яких є: корекційно-розвивальної спрямованості, систематичності та послідовності, доступності, індивідуального і диференційованого підходу; гуманізації, природовідповідності, опори на позитивне, цілісності процесу навчання, навчання в діяльності та спілкуванні, виховання в колективі та через колектив.

З метою педагогічного впливу було використано більшість методів трудового навчання: організації трудової діяльності, спілкування, досвіду організованої поведінки в майстерні (педагогічна вимога, привчання, створення пізнавальних ситуацій); стимулювання і мотивації діяльності (змагання, заохочення); формування професійного орієнтування (бесіда, заняття); контролю, самоконтролю і самооцінки діяльності (педагогічне спостереження, бесіда, опитування).

Змістовий компонент педагогічної роботи представлено за допомогою модулів, які було обумовлено напрямками корекційно-розвивальної роботи на кожному етапі навчання, відповідно до предмета корекційно-розвивального впливу, мети та завдань. Здійснення цілеспрямованого педагогічного впливу на учнів було передбачено на уроках переважно у фронтальній та груповій формі. Значну увагу було приділено індивідуальній роботі з учнями.

4.2. Методика трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту

Трансформаційні процеси ХХІ сторіччя, що відбуваються в економіці та соціальній сфері в Україні, обумовлюють реформування освіти у відповідності до світових тенденцій. Ключовою позицією є встановлення пріоритету творчого розвитку особистості, пізнавальної активності, ключових компетентностей над традиційним заучуванням теоретичних знань і практичних вмінь.

Відповідно до цього змінюються традиційні підходи до змісту освітньої галузі «Технології» у навчанні молодших школярів ПІР. Так, сучасний розвиток суспільства та виробництва потребує не лише навчати учнів запам'ятовувати і відтворювати техніко-технологічні знання та прийоми роботи інструментом, а й застосовувати такі знання та вміння на практиці – через розв'язання практичних завдань (виконання навчальних і творчих проєктів), формування відповідного практичного досвіду.

В основу наукового обґрунтування змісту освітньої галузі «Технології» для навчання школярів з ПІР покладено загальнодидактичні та спеціальні принципи навчання. Так до загальних віднесено принципи природовідповідності,

культуровідповідності, творчості, варіативності, інтегративності, системності, ергономічності, педагогічного проектування (І. Волощук, О. Коберник, Г. Левченко, Є. Кулик, Л. Оршанський, М. Піддячий, В. Сидоренко, В. Тименко та ін.). Спеціальними принципами реалізації трудового навчання школярів з інтелектуальними порушеннями є принципи корекційно-розвивальної спрямованості навчання; систематичності та послідовності; наочності; усвідомленості та активності; індивідуального та диференційованого підходу; міцності знань та умінь, розвиваючого навчання, які представлені в роботах О. Граборова, Г. Дульнева, І. Єременка, В. Синьова, О. Хохліної та ін.

Предметним наповненням освітньої галузі «Технології» є «Трудове навчання», яке може поєднуватися з іншими дисциплінами, такими, наприклад, як «Основи інформатики» тощо.

Методичні основи трудового навчання школярів з ППР ґрунтуються на наукових дослідженнях І. Беха, В. Бондаря, Г. Дульнева, В. Карвяліса, Г. Мерсіянової, С. Мирського, К. Турчинської, О. Хохліної, О. Чеботарьової, в яких доведено провідну роль трудового навчання як важливого засобу розумового, фізичного, морального, естетичного виховання та корекції психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелекту; а також провідних ідей в галузі методики трудового навчання (І. Волощук, О. Коберник, В. Мадзігон, Г. Левченко, М. Корець, Є. Кулик, Л. Оршанський, М. Піддячий, В. Сидоренко, В. Тименко, В. Титаренко, О. Торубара та ін.), які враховують інноваційні вимоги суспільства й особистості до освіти в цілому й технологічної освіти зокрема, обґрунтовують державні стандарти освітньої галузі «Технологія», зміст трудового навчання в початковій та основній школі, нову проектно-технологічну систему трудового навчання, інноваційні педагогічні та інформаційно-комунікативні технології трудового навчання.

Отже, трудове навчання означеної категорії учнів має на меті забезпечити підготовку школярів до трудової діяльності у різних сферах виробництва та домашньому господарюванні; дати загальні відомості про основи виробництва, сучасну техніку, технології, основні групи професій та вимоги професій до

людини; залучити учнів до технологічних робіт; сформувати навички розв'язання практичних завдань.

Методика трудового навчання учнів з ППР передбачає:

- визначення змісту трудового навчання;
- визначення і розробку методів і прийомів, які сприяють успішному засвоєнню знань та розвитку творчих здібностей учнів;
- удосконалення форм організації трудового навчання;
- дослідження процесу оволодіння учнями трудових знань, умінь і навичок, вивчення його результативності;
- виявлення оптимальних методів, засобів і форм трудового навчання та впровадження їх у практику;
- розробку засобів навчання (підручників, навчальних посібників, дидактичного матеріалу, наочних посібників, технічних засобів).

Отже, методичне забезпечення трудового навчання школярів з інтелектуальними порушеннями розроблено на основі Державного стандарту початкової освіти (Освітня галузь «Технології»); оновленого змісту трудового навчання учнів 1-4 класів, 5-10 класів для дітей з ППР; результатів психолого-педагогічних досліджень останніх десятиліть стосовно особливостей навчальної діяльності школярів та корекційно-розвивальних технологій їх навчання (Г. Дульнєв, Т. Дегтяренко, В. Карвяліс, Г. Мерсіянова, С. Мирський, С. Миронова, К. Турчинська, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін).

Трудове навчання в спеціальних закладах освіти – це складова загальної системи підготовки учнів до самостійної трудової та побутової діяльності; має пропедевтичну функцію щодо подальшого професійно-трудоного навчання; є важливим засобом формування життєвої компетентності школярів з метою ефективної соціалізації в умовах ринкової економіки.

Стосовно корекційно-розвивального впливу на розвиток учнів з інтелектуальними порушеннями, то трудовому навчанню відводиться провідна роль, оскільки воно містить відповідні для цього можливості. Це виявляється у наступних взаємопов'язаних аспектах:

- можливості активізації пізнавальної діяльності (за рахунок поєднання різних форм та видів трудової діяльності);
- можливості соціальної адаптації особистості (через формування практичних умінь і навичок та розвиток творчості);
- можливості гармонізації розвитку особистості (на основі урахування функціональних можливостей та природних здібностей).

Саме через предметно-практичну спрямованість змісту на цих уроках школярі діють у системі розгорнутих та зовні фіксованих вимог. Це дає змогу переходити від наочно-практичних дій через зовнішнє проговорювання до дій у внутрішньому плані, розвивати інтелектуальну діяльність та діяльність у цілому (І. Бех, В. Бондар, В. Карвяліс, Г. Мерсіянова С. Мирський, К. Турчинська, О. Хохліна, та ін.). Достатній рівень результативності роботи на уроках трудового навчання, трудова підготовка учнів до самостійної життєдіяльності є важливою умовою формування у них позитивного ставлення до праці, що є необхідним для ефективності корекційної роботи. Водночас дослідження В. Бондаря, Г. Дульнєва, В. Карвяліса, Г. Мерсіянової, Н. Павлової, О.Хохліної та ін. довели, що трудове навчання має важливе корекційне значення за умови спеціальної його організації.

Важливим є дотримання етапності формування техніко-технологічних знань, необхідності використання широкого спектру методів активізації трудової діяльності, зокрема, – репродуктивних, частково-пошукових, дослідницьких; запровадження варіативності змісту при використанні базового компонента трудової підготовки (Г. Левченко, В. Сидоренко, Г. Терещук, Д. Тхоржевський та ін); реалізації педагогічних умов розвитку творчих здібностей та психологічних аспектів творчої діяльності особистості (А. Антонов, І. Волощук, Р. Гуревич, Л. Денисенко, Д. Комський, А. Матюшкін, М. Скаткін та ін).

Психолого-педагогічні дослідження щодо корекційно-розвивального спрямування змісту трудового навчання в спеціальних закладах є підґрунтям методичних основ трудового навчання учнів з ППР (В. Бондар, А. Висоцька,

А. Корнієнко, І. Кущенко, Г. Мерсіянова, В. Товстоган, І. Татяничкова, К. Турчинська, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін.).

Методика трудового навчання школярів з ППР передбачає врахування психофізичних можливостей учнів, особливостей їхньої практичної діяльності, посилення корекційно-розвивальних засобів впливу на школяра зі стійкими порушеннями пізнавальної діяльності, розвиток пізнавальної, мовленнєвої, сенсомоторної діяльності. Також важливим методичним аспектом є посилення ціннісно-мотиваційного компоненту трудового навчання, що передбачає виховання самостійності, організованості, позитивного ставлення до праці та людей праці в цілому, що в цілому сприяє соціальній адаптації школярів за умов достатнього матеріально-технічного забезпечення спеціальних закладів відповідно до нових виробничих технологій.

Методикою трудового навчання учнів з ППР передбачено забезпечення особистісно орієнтованого навчання з урахуванням провідних принципів спеціальної педагогіки та психології – корекційно-розвивального, індивідуального та диференційованого навчання. Зокрема, йдеться про врахування в навчальному процесі особливостей пізнавальної діяльності означеної категорії учнів (спостережливості, уваги, мовлення, просторового орієнтування), інтелектуальної (орієнтування у завданні, попереднє планування, самоконтроль) та сенсомоторної сфер розвитку, психофізіологічних особливостей організму (м'язової витривалості, працездатності, адаптивності до трудових навантажень, швидкості реакцій та ін.).

При розробленні змістового компоненту трудового навчання було враховано сучасні інноваційні трудові технології, що сприятимуть реалізації корекційно-розвивальної роботи в процесі трудового навчання та забезпечують формування уявлень про предметно-перетворювальну діяльність людини, світ професій, шляхи отримання, зберігання інформації та способи її обробки; формування здатності до усвідомленого дотримання безпечних прийомів роботи з інструментами і матеріалами; формування практичних навичок та вмінь, необхідних для виконання трудових завдань (Г. Мерсіянова, О. Хохліна).

Ключовою позицією є підвищення мотивації до трудового процесу на основі ціннісного ставлення до праці, людей праці, природи, культури, та самого себе.

Також було враховано принцип неперервності технологічної освіти, який передбачає врахування змісту трудового виховання в дошкільних навчальних закладах та створює базу для успішного опанування учнями технологій в початковій та основній ланках спеціальної школи, забезпечує здобуття основ професійної освіти. Основними змістовими лініями трудового навчання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є: ручні техніки обробки матеріалів, техніко-технологічні операції, декоративно-ужиткове мистецтво, самообслуговування (рис. 5.1).

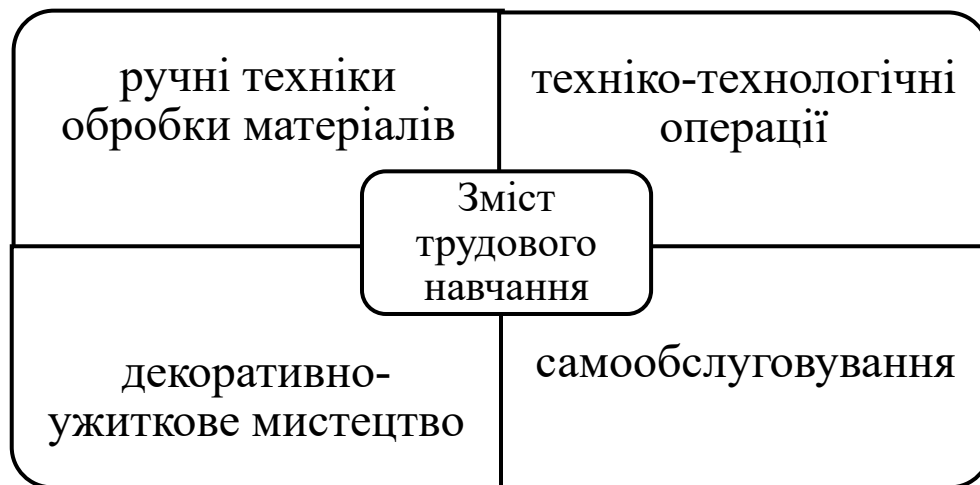

Рис. 4.1. Змістові лінії трудового навчання учнів з ППР

Методикою передбачено формування і розвиток у таких учнів технологічної, інформаційно-комунікаційної компетентностей для опанування ручних технік обробки різних матеріалів (природних, паперових, пластичних, текстильних, конструктивних); формування уміння користуватися технічною термінологією, графічною інформацією; виховання готовності до вирішення побутових завдань шляхом застосування алгоритмів виконання технологічних операцій у предметно-практичній діяльності.

Опанування визначених програмових трудових знань та вмінь в учнів досягається на основі сформованості життєвої компетентності через здатність

використовувати знання, вміння, техніко-технологічні операції у процесі власної предметно-практичної діяльності та повсякденному житті.

Отже, трудова підготовка учнів спрямована на досягнення таких показників її ефективності, які відповідали б вимогам повноцінної праці у сферах діяльності, пов'язаних з найбільш поширеними галузями народного господарства та доступних для опанування розумово відсталими школярами.

Важливим є положення про забезпечення корекційно-розвивальної спрямованості трудової діяльності учнів з ППР, яке здійснюється на основі розвитку різних сфер особистості: пізнавальної (розв'язування в процесі трудової діяльності пізнавальних задач в наочно-дійовому та наочно-образному плані; дотримання етапів діяльності (аналіз, планування та організація виготовлення виробу, самоконтроль); сенсомоторної (формування умінь визначати форму, розмір, колір, розташування деталей предметів та їх властивостей, предметів на основі зорової, тактильної, слухової чутливості; розвиток дрібної моторики; навичок вправно володіти інструментами під час виконання практичних завдань); мовленнєвої (опанування трудовою лексикою на основі використання техніко-технологічної термінології у процесі зв'язного мовлення, формування умінь давати вербальний звіт про власну діяльність); особистісної (формування позитивного ставлення до праці, готовності доводити виконання трудового завдання до завершення; усвідомленої навчально-практичної діяльності та ін).

Показником самостійності виконання практичних завдань є сформованість в учнів загальнотрудових умінь – орієнтування у способі виконання трудового завдання, планування власної практичної діяльності (визначення послідовності дій) та здійснення самоконтролю. Практика навчання таких учнів на основі інноваційного змісту та методики доводить, що вони здатні після спеціального навчання використовувати ручні техніки обробки матеріалів у побуті; реалізовувати техніко-технологічні операції, традиційні художні ремесла у процесі власної предметно-практичної діяльності; виготовляти вироби декоративно-ужиткового мистецтва; самообслуговувати себе у власному побуті.

Учні спеціальної школи навчаються виконувати роботи з різними видами матеріалів (пластиліном, глиною, солоним тістом; природними, текстильними матеріалами, папером), сільськогосподарські роботи; здійснюють конструювання за зразком, словесною інструкцією, описом. Засвоєння навичок самообслуговування відбувається у процесі дотримання під час уроків з трудового навчання санітарно-гігієнічних норм та вимог, правил організації робочого місця.

У процесі трудового навчання важливу роль відіграє професійна компетентність вчителя трудового навчання, який максимально застосовує свій творчий потенціал та значну увагу приділяє підтримці позитивної мотивації в учнів, усвідомленості ними техніко-технологічних знань, умінь та навичок, використовуючи спеціальні методи та прийоми роботи (В. Бондар, Г. Дульнєв, К. Турчинська, Г. Мерсіянова, О. Хохліна та ін.).

Реалізація спеціальних принципів та методів навчання учнів з ППР

Освітні та корекційно-розвивальні завдання навчання школярів визначають методи й форми їх вирішення, які підпорядковані дидактичним принципам – основним положенням, якими керуються в процесі підготовки молодого покоління до активної участі в житті суспільства, а в педагогічній практиці вони виконують орієнтувальну роль, що спрямовує діяльність учителів на досягнення мети та завдань навчання учнів.

У спеціальній педагогіці дидактичні принципи обґрунтовано та розглянуто в наукових працях О. Граборова, Г. Дульнєва, В. Воронкової, І. Єременка, Є. Ковальнової, Г. Мерсіянової, В. Синьова, О. Хохліної та ін. Зокрема, стосовно навчально-виховного процесу у спеціальному навчальному закладі для дітей з інтелектуальними порушеннями, йдеться про такі дидактичні принципи: корекційно-розвивальної спрямованість навчання; систематичності та послідовності навчання; зв'язку навчання із життям; принцип наочності; усвідомленості та активності; індивідуального та диференційованого підходу; міцності знань та умінь, науковості, доступності.

Навчання учнів з ППР у спеціальних закладах освіти має велике значення для їх подальшої соціально-трудової адаптації. Сприяє цьому і врахування на уроках трудового навчання *принципу корекційно-виховної спрямованості навчання*. Сутність корекції визначається поліпшенням стану психофізичного розвитку цих дітей шляхом використання спеціальних методичних прийомів у процесі їх навчання, що дозволяє забезпечити самостійність виконання учнями практичних завдань. Показниками самостійності є уміння орієнтуватися у вимогах до виконання практичних завдань, аналізувати умови, планувати власну діяльність, залучаючи для цього наявні знання, досвід та здійснювати самоконтроль у процесі діяльності (Г. Дульнев, І. Єременко, Г. Мерсіянова, С. Мирський, О. Хохліна та ін.). Виховна спрямованість навчання має забезпечуватися на основі формування у школярів моральних уявлень і понять та соціально-адекватної поведінки. При цьому має бути досить продумана організація та відповідний методичний рівень проведення уроків, якому сприятиме спеціальна підготовка вчителів щодо методики виховання дітей з інтелектуальними порушеннями у процесі трудового навчання, а також обладнання уроків. Розвивальна спрямованість навчання полягає в забезпеченні загального психічного та фізичного розвитку учнів.

Не зважаючи на досить елементарний рівень знань, пропонований школярам з інтелектуальними порушеннями у процесі трудового навчання щодо характеристик матеріалів, інструментів, також різних технологій виготовлення виробів, він має бути науковим і відповідати об'єктивним законам. Тобто формування знань здійснюється з урахуванням вимог *дидактичного принципу науковості*. При цьому принцип науковості у спеціальних навчальних закладах реалізують, ураховуючи вимоги принципу *доступності*, який передбачає навчання дітей з ППР на рівні їх реальних можливостей. Відомо, що навчальні можливості цих дітей досить різні, що пояснюється неоднорідністю та різним ступенем прояву комплексного порушення. Виходячи з цього, принцип доступності дає змогу визначити ступінь засвоєння учнями змісту та організації

навчання з метою підвищення рівня засвоєння школярами практичних знань та опанування практичних умінь.

Для учнів з ППР характерна фрагментарність, діти мають труднощі під час відтворення та застосування одержаних знань у практичній діяльності. Для того, щоб учні могли успішно користуватися одержаними знаннями, необхідно привести їх до визначеної логічної системи. У цьому й полягає сутність *реалізації принципу систематичності та послідовності*, що вимагає такого добору та організації навчального матеріалу, коли між його складовими частинами існує логічний зв'язок, коли наступний матеріал базується на попередньому, пройдений матеріал готує школярів до засвоєння нового. Враховуючи принцип систематичності та послідовності, переходити до вивчення нового матеріалу можна лише після того, як учні засвоять поточний матеріал, який є базовим для наступного.

Важливим є принцип зв'язку навчання із життям, який знаходить своє втілення на уроках трудового навчання. Це, насамперед, ознайомлення учнів із застосуванням виробів, матеріалів, інструментів у побуті людей, на виробництві.

Використання різних наочних засобів в процесі формування в учнів знань та практичних умінь здійснюється з урахуванням основних положень *принципу наочності*. Сутність цього принципу – збагачення учнів чуттєвим пізнавальним досвідом, що сприятиме більш доступному для цих учнів оволодінню абстрактними уявленнями. Поряд з цим, оскільки учні з ППР мають порушення процесів узагальнення та абстрагування, вони з великими труднощами виділяють головні ознаки предмета, мають недостатній словниковий запас для характеристики запропонованих об'єктів. Використання на уроках трудового навчання різних видів наочності сприятиме успішності виконання практичних завдань.

Одним із важливих завдань трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту є формування усвідомленого засвоєння ними навчального матеріалу. Цьому сприяє *принцип усвідомленості та активності*. Усвідомлене засвоєння учнями навчального матеріалу передбачає активність дітей у навчанні. Разом з

тим, для них характерна знижена пізнавальна активність. Активізації пізнавальної діяльності сприяють різні види запитань, завдань, які спрямовують учнів на самостійну, усвідомлену практичну діяльність на уроках праці, а також здійснення аналізу різних предметів, зразків, схем тощо, – тобто все те, що забезпечує створення образу кінцевого результату практичної діяльності.

Принцип індивідуального підходу є одним із важливих у спеціальній педагогіці. Сутність цього принципу полягає у врахуванні в навчальному процесі інтелектуальних можливостей кожного учня, особливостей емоційно-вольової сфери та розумової працездатності, з метою забезпечення відповідного розвитку, формування знань і практичних умінь, визначених змістом навчання дітей з ППР.

Методи, які використовуються на уроках трудового навчання

У педагогічній літературі найбільше розповсюдження має класифікація методів за видами джерел, з яких учні набувають знання, це словесні методи (розповідь, пояснення, бесіда), за яких джерелом знань є усне слово учителя; наочні методи (спостереження учнями натуральних об'єктів, процесів або їх зображень – таблиць, малюнків, моделей тощо), за яких джерелом знань є наочні засоби та практичні дії; а також практичні методи (виконання трудових завдань, спостереження предметів та явищ у процесі праці), за яких джерелом пізнання є практична робота учнів за видами їх діяльності. Існують і інші класифікації методів трудового навчання, які характеризують способом викладу навчального матеріалу та керівництва роботою учнів, а також методами самостійної роботи. До цього напрямку належать такі групи методів: репродуктивний (пояснювально-ілюстративний), частково-пошуковий, проблемний, дослідницький.

Однак, слід зазначити, що для трудового навчання учнів з ППР найбільш результативними є *методи навчання за видами джерел*, з яких учні набувають знання та уміння. Саме такі методи навчання визначені в роботах Г. Дульнєва, О. Граборова, І. Єременка, Є. Ковальнової, С. Мирського, Н. Павлової, К. Турчинської та ін.

Реалізація методів навчання у спеціальній школі обумовлена особливостями опанування учнями з ППР знань та оволодіння практичними уміннями.

У практиці трудового навчання з групи словесних методів використовують бесіду, розповідь, пояснення. Бесіду застосовують з метою активізації наявних знань учнів, їх практичного досвіду для засвоєння нових знань. Ефективність бесіди як методу навчання залежить від чітко продуманих вчителем запитань, які пропонують учням. Запитання мають бути прості за структурою, чітко сформульовані, зрозумілі для учнів, мають відповідати темі та меті уроку, пов'язуватися з раніше вивченим матеріалом. Оскільки відомо, що правильна і повна відповідь учня значною мірою залежить від того, наскільки вдало запитання сформульоване вчителем.

У школярів з ППР часто виникають труднощі стосовно формулювання відповідей на поставлені вчителем запитання. Враховуючи це, вчителю необхідно передбачити можливі труднощі учнів і підготувати додаткові, альтернативні запитання; запитання, які містять відповідь. Це можуть бути розгорнуті запитання, супроводжувані жестом для залучення уваги учнів до наочності, тощо. Не слід вживати запитання, складені з двох і більше речень, бо їх важко зрозуміти учням. Важливо в процесі бесіди вчасно виправляти неправильні відповіді учнів.

Бесіду як метод навчання можна використовувати на різних етапах уроку. Бесіда на початку уроку, вступна бесіда допомагає дітям відтворити наявні знання, встановити зв'язок із раніше вивченим матеріалом. Завдяки такій бесіді відтворюють знання учнів про предмети, матеріали, інструменти, технології обробки матеріалів та виготовлення виробів, а також пропонують нові відомості щодо матеріалів, інструментів та технології обробки матеріалів. При цьому вчитель обов'язково демонструє предмети, про які говоритиме учням, і ставить такі запитання: Діти, подивіться уважно і скажіть що це, як називається? З чого зроблено? Для чого можна використати, де використовують? Як виготовляли цей виріб? (тут важливо, щоб діти назвали послідовність виконання чи спосіб – наклеювання, вирізування тощо). Поточна бесіда може відбуватися під час

виконання учнями практичної роботи з метою надання учням додаткової інформації про технологічний процес, використання зробленого виробу, його оздоблення. У цьому випадку бесіда відбувається на матеріалі даного уроку, враховуючи те, що роблять учні, за допомогою таких запитань: Що ви робите? Де можна використати цей виріб? Як можна оздобити, чим можна оздобити? Учням повідомляється назва операції, способу діяльності чи предмета. Наприклад: «Це, діти, називається аплікація, або паперова закладка для зошита, книжки», «таке різання ножицями називається відрізування». Наприкінці уроку, після завершення учнями практичної роботи, зазвичай, проводять підсумкову бесіду, основна мета якої – залучити учнів до обговорення того, що виконували на даному уроці стосовно предмета діяльності, матеріалів, інструментів та технологічного процесу. Тобто учні мають дати відповіді на такі запитання: Що виконували на уроці? Що виготовлено на уроці? З якого матеріалу? Які інструменти використовували? (ножиці, голка, лінійка та інші залежно від року навчання та виду діяльності) Що вчилися робити, які трудові операції виконувати? (ліпити, конструювати, різати ножицями тощо).

Слід зазначити, що учні з ППР проявляють активність під час проведення бесіди, вони охоче відповідають на запитання вчителя, однак адекватність, правильність і повнота відповідей залежать від наявності в них відповідних знань, розуміння запитання, поставленого вчителем, та умінь відтворювати наявні знання. Метод бесіди має суттєве значення в процесі трудового навчання і для корекції інтелектуальних порушень у дітей, оскільки бесіда створює умови для навчання дітей аналізувати, порівнювати, робити узагальнення, сприяє розвитку діалогічного мовлення, пізнавальних інтересів, активності та уміння запитувати.

Метод усного викладу навчального матеріалу на уроках праці, який має описовий або розповідний характер і відзначений логічною послідовністю, в якому міститься інформація теоретичного або практичного характеру – це розповідь. Цей метод навчання на уроках праці використовують, враховуючи, що школярі з інтелектуальними порушеннями часом не можуть виділити головне з

розповіді вчителя, не запам'ятовують необхідної інформації. Тому учням надають інформацію про вироби, які вони будуть виготовляти, – в основному це назви виробів та їх деталей, призначення, форма, розмір, колір, кількість деталей та матеріали, з яких вони зроблені, їхні властивості, а також інформація про використання в побуті, у навчальній діяльності та в різних видах виробництва.

Розповідь учителя, як метод навчання, залежно від віку учнів та року трудового навчання, повинна бути короткою, зрозумілою для школярів, мати обмежену кількість нової інформації. У процесі розповіді доцільно використовувати навчальні таблиці, зразки виробів та об'єктів діяльності, малюнки й натуральні предмети – матеріали, інструменти, тощо.

Отже, розповідь має бути невеликою за обсягом, містити лише необхідну інформацію, мати мінімальну кількість нових відомостей, нові слова і терміни потрібно попередньо пояснити учням.

Пояснення, як метод словесного викладу матеріалу, на уроках трудового навчання у спеціальній школі має особливе значення. Учитель пояснює учням, як виконувати практичне завдання, організувати робоче місце, пояснює будову інструмента, властивості матеріалів. Також потребує пояснення використання технічної документації – технологічних карт, планів виготовлення виробу, схем, ескізів. Застосовують пояснення під час тлумачення нових слів, технічних термінів. При цьому вчителю слід ураховувати, що через наявні в учнів особливості мовленнєвого характеру (обмеженість словникового запасу, проблеми у застосуванні багатослівних речень та ін.) вони можуть не розуміти професійних термінів, складних інструкцій. Крім того, через порушення пізнавальної сфери школярі з ППР недостатньо розуміють сутність поняття, не диференціюють головні та другорядні ознаки, не використовують наявні знання під час вивчення нового матеріалу.

Щоб засвоєння такими учнями знань та практичних умінь на уроках трудового навчання було ефективним, необхідно використовувати різні матеріали: об'єкти, що вивчаються, у натуральному вигляді (інструменти, зразки виробів, матеріали), моделі, макети, а також малюнки та графічні зображення,

різні таблиці, технологічні картки; та демонструвати прийоми виконання практичного завдання. Все це – наочні методи навчання, оскільки вчитель не тільки пояснює, а й показує учням матеріали, інструменти, демонструє вироби тощо. Показ учителем прийомів трудових дій має забезпечити засвоєння учнями вмінь, необхідних для обробки матеріалів, конструювання різних виробів. Використовуючи графічні документи на уроках трудового навчання, потрібно враховувати доступність їх для учнів, відповідно до рівня їх підготовки, року навчання. На таблицях, плакатах та графічних зображеннях не повинно бути нічого зайвого, що може відволікати увагу учнів. Наочні посібники демонструють в міру потреби.

Ефективність застосування наочного методу на уроках трудового навчання у спеціальній школі значною мірою залежить від вміння вчителя керувати процесом сприймання учнями об'єктів трудових дій, зображень. Учням пропонують уважно роздивитися об'єкт сприймання, залежно від року навчання надають план розгляду, послідовність вивчення об'єкту, визначення матеріалу, кольору, форми, величини, кількості деталей тощо.

На уроці трудового навчання у спеціальній школі доцільно використовувати наочні засоби на всіх його етапах: під час повідомлення нових знань, закріплення, повторення. Наочність може бути й опорою під час здійснення учнями самостійної практичної діяльності. Користуючись наочними засобами навчання, необхідно враховувати визначені в наукових джерелах вимоги до наочних методів навчання: добирати тільки таку наочність, яка сприяє вирішенню завдань навчання; попередньо визначити місце й вид наочності, яка використовуватиметься на уроці, а також вид роботи з такою наочністю; доцільне обмеження кількості наочності на уроці, оскільки з кожним видом наочності необхідно проводити відповідну роботу; підібрану наочність необхідно демонструвати послідовно; необхідно добирати доступні засоби наочності, поступово готувати учнів до користування більш складними її видами; наявні наочні засоби для загальноосвітніх масових шкіл необхідно адаптувати до вимог програми та можливостей учнів з інтелектуальними

порушеннями; підготовлені учителем наочні посібники мають бути якісними і відповідати змісту програми з трудового навчання та тим вимогам, які ставляться перед такими посібниками щодо розміру, кольору, якості.

Для перевірки результатів сприймання учнями наочного матеріалу, розвитку спостережливості, пізнавальної активності учитель пропонує школярам відповідні запитання, завдання, які дадуть змогу з'ясувати рівень засвоєння знань та умінь.

Практичні методи навчання забезпечують формування в учнів умінь виконувати трудові завдання, прийоми роботи внаслідок багаторазового повторення цілеспрямованих дій, тобто внаслідок виконання вправ. Однак, слід зазначити, що знання учнів виступають теоретичною основою виконуваних дій. До вправ, як практичного методу навчання, ставлять такі вимоги: відповідати змісту програми залежно від року навчання; бути посильними для учнів; мати поступове ускладнення; буди доступними для здійснення учнями контролю своїх дій; сприяти усвідомленню власної практичної діяльності.

Правильність виконання трудових дій, операцій спочатку контролює вчитель, поступово до цього залучаються учні. Тому, пояснюючи спосіб виконання трудових завдань, вправ, прийомів, вчитель одночасно вказує учням на вимоги, на основі яких вони перевіряють правильність своїх дій.

Зазначені методи навчання, використовувані на уроках праці у спеціальній школі, спрямовані на забезпечення ефективності формування різних груп трудових умінь, які у своїй сукупності характеризують стан підготовленості учнів до опанування основ професійних знань та вмінь, що пропонують школярам згідно з обраною ними спеціальністю трудового навчання у старшій школі.

До трудових умінь, які свідчать про рівень підготовленості учнів до опанування певної робітничої професії, що традиційно вивчають у цій школі, можна віднести: уміння з вимірювання виробів та їх елементів; розуміти ескізи та технічні рисунки; уміння організовувати своє робоче місце; конструкторські уміння зі створення виробів; діагностичні – з визначення й попередження

можливих помилок; технологічні уміння (обробка різних матеріалів: паперу, тканини ін.), а також уміння з догляду за рослинами тощо; окремо зазначимо загальнотрудові уміння (орієнтування у способі виконання практичного завдання, планування послідовності дій та здійснення самоконтролю).

Для забезпечення методичного удосконалення процесу трудового навчання школярів з ППР та усвідомленості виконання ними практичних завдань необхідно навчити учнів, починаючи з початкових класів, користуватися різними видами інформації (словесною, графічною, предметною, малюнковою), і зокрема тими, що вміщені у підручниках з трудового навчання для учнів цих шкіл [379]. Слід зазначити, що вчитель має орієнтуватися на підручник для учнів, бо в ньому конкретизовано навчальну програму; показано, який зміст має бути вкладено до відповідних програмних розділів, тем; як потрібно трактувати ті чи інші питання програми; і орієнтує у методиці навчання учнів. Для учнів підручник є одним із джерел інформації про об'єкти праці, матеріали, інструменти та наочна опора при самостійному виконанні практичних завдань. Крім того, спеціально організована робота учнів із підручником передбачає розвиток таких мисленнєвих операцій, як аналіз, синтез, порівняння, абстрагування тощо. Разом з тим, робота з підручником протягом усіх років навчання є складним видом діяльності для учнів з комплексними порушеннями розвитку, оскільки це вимагає від них усвідомлення поставленого завдання, логічного осмислення тексту, встановлення причинно-наслідкової залежності, аналізу смислової структури тексту тощо.

Навчання школярів користуватися підручником із трудового навчання залежить від наявності в учнів знань та вмінь читати тексти, орієнтуватися на сторінці книжки, здійснювати самоконтроль тощо. Робота з підручником має розпочинатися із ознайомлення з ним учнів. Насамперед доцільно дати дитині підручник, щоб вона самостійно погортала сторінки, роздивилась малюнки. Потім вчитель звертає увагу дітей на те, що на даній сторінці є малюнки, написи. Далі пропонує учням роздивитись сторінку підручника і розказати, що на ній

намальовано. Вчитель має розказати учням, для чого існує підручник з трудового навчання, коли і як вони будуть ним користуватися.

Вчителю потрібно розказати дітям, з якою метою користуються підручником – за ним вчать виготовляти різні побутові предмети. Підручник з трудового навчання на кожній сторінці містить різні написи: заголовки, назви матеріалів, інструментів, трудових операцій, виробів та ін. Зважаючи на це, учнів знайомлять зі змістом кожної сторінки, де йдеться про назву розділу, назву операцій, назву виробу, матеріалу, інструмента, послідовність виконання завдання у малюнках тощо. Необхідно привчати школярів порівнювати виконану практичну роботу із малюнком у підручнику щодо форми деталей, їх кількості, кольору, розміру та ін., а також розуміти різні графічні позначення. У тексті підручника вміщено деяку інформацію щодо матеріалів, інструментів, машин та різних предметів, а також у підручниках містяться завдання та вправи. Учні повинні орієнтуватися й у графічній грамоті (позначення ліній, послідовності дій тощо), знати, що означає кожне позначення, й уміти розказати про це, назвати послідовність дій. Тобто підручник для учнів має бути словесною та наочною опорою в процесі виконання практичного завдання на уроках трудового навчання.

Отже, методи трудового навчання – це способи спільної діяльності вчителя та учнів, у процесі якої під керівництвом учителя досягається засвоєння учнями знань про матеріали та інструменти, формування у них трудових умінь і навичок про планування способу виготовлення різних виробів, а також виховання позитивного ставлення до праці, розвиток пізнавальних здібностей, самостійності та усвідомленості навчання, корекція психофізичних порушень. Успішність застосування методів у процесі трудового навчання значною мірою залежить від доречного вибору методичних прийомів (прийоми – це частини метода) щодо виділення головного, порівняння, узагальнення, а також від наявності різноманітного обладнання уроків (зразки, схеми, таблиці, матеріали та інструменти) відповідно до змісту та вимог програми.

На відміну від інших навчальних предметів, для трудового навчання характерним є те, що учні не лише засвоюють знання та набувають практичних умінь і навичок, а й виготовляють різні вироби; джерелами знань більшою мірою виступають матеріали, предмети (вироби), знаряддя праці та технологічні операції; уміння самостійно виконувати практичні роботи формується на основі розвитку загальнотрудових умінь і залежить від рівня їх усвідомлення. Засоби навчання – це те, що допомагає вчителю й учням: слово вчителя, підручники та навчальні посібники, наочні та дидактичні матеріали.

4.3. Основні методи та прийоми формування алгоритму загальнотрудових дій

Ефективність виконання школярами з ППР практичних завдань на уроках з трудового навчання можлива, коли вони засвоюють алгоритм загальнотрудових дій: аналіз об'єкта праці, планування його виготовлення, доцільну організацію процесу власної діяльності та самоконтроль (рис.4.2).

Навчання аналізувати предмети здійснюється на уроках на основі уявного розкладання предмету діяльності на частини, визначення послідовності дій. Школярі вчаться аналізувати предмет шляхом його обстеження та порівняння із еталонами у вигляді натуральних предметів, моделей, малюнків, схем тощо. Від результатів аналізу залежить, наскільки адекватним та повним буде образ майбутнього виробу чи об'єкта праці, наскільки в ньому відображатимуться найістотніші ознаки виробу.

Рис 4.2 Алгоритм формування загальнотрудових дій.

Учні з ППР навчаються аналізувати за умови спеціально організованої допомоги. При цьому необхідно враховувати, що їм простіше визначити в предметі частини, розмір, колір, важче – форму, матеріал, деталі. Навчати аналізувати слід починати з найпростіших об'єктів праці чи предметів з невеликою кількістю ознак, які поступово мають ускладнюватися за рахунок збільшення ознак та складових частин. Послідовність аналізу об'єкта праці повинна починатися із з'ясування назви предмета, його призначення, визначення матеріалу, розміру, кольору, форми, деталей, способів їх виготовлення та з'єднання, використання знарядь праці (інструментів). Навчання аналізу на початковому етапі має розпочинатися з використання реальних (натуральних) предметів. Готовий виріб школярі порівнюють зі зразком, малюнком тощо.

Доцільно використовувати мультимедійні засоби, які активізують інтерес до трудового навчання. Так, при навчанні аналізу об'єктів праці, у процесі яких школярі з'ясовують матеріали, з яких виготовляється виріб, їхній колір, форму, розмір тощо. Включення у навчальний процес цікавих презентацій виробів, музичного супроводу сприятиме розвитку пізнавальної активності школярів, розвитку навичок порівняння предметів, активізації інтелектуальної діяльності в цілому.

На основі аналізу предмета планується його виконання, тобто здійснюється навчання планування власної діяльності. При цьому визначається послідовність дій, у якій кожна наступна дія підготовлена попередньою. Отже, під час планування трудової діяльності визначаються необхідні операції, послідовність їх виконання та використання відповідних засобів праці, матеріалів, інструментів. Важливо використовувати наочні опори, інструкційні карти з використанням малюнків, схем, фото щодо етапів діяльності.

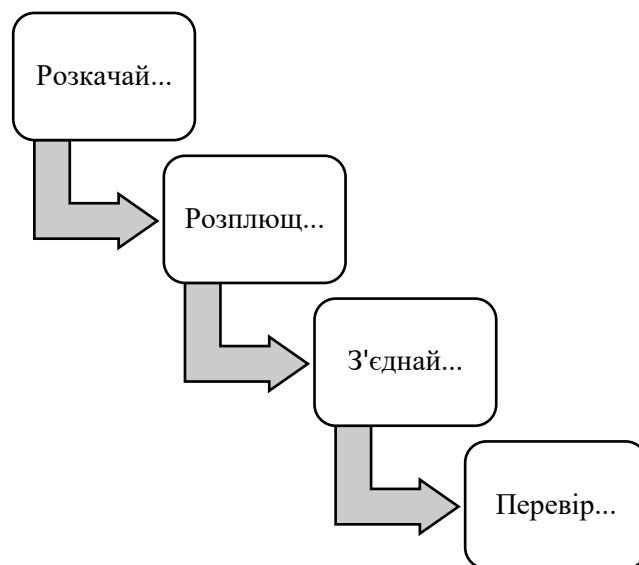

Рис. 4.3. Використання етапності виконання ліплення виробу.

Планування способу виконання завдання та послідовності дій у дітей з ППР викликає значні труднощі, тому слід використовувати зразки виробів, картки із зображеннями етапів роботи, трудових операцій для успішного виконання трудової діяльності. Розроблені предметно-інструкційні карти можуть бути різної міри деталізації. Вони являють собою предметні зразки (фото) виробу різних стадій готовності, що відповідають послідовності виконання трудових операцій, необхідних для його виготовлення. Наступними наочними опорами для складання плану може бути малюнкове та графічне зображення послідовності роботи з відповідними письмовими інструкціями, ескіз виробу. Вчитель трудового навчання спочатку демонструє, як планувати діяльність, потім ставить опорні запитання учням, після чого школярів навчають вербально описувати послідовність виконаного завдання.

Навчання учнів плануванню практичного завдання рекомендовано здійснювати з диференційованим добором дидактичних ігор та вправ відповідно пізнавальних можливостей учнів. Так, доцільними є такі завдання:

- розкласти у правильній послідовності малюнки (фото), що містять етапи технологічних операцій;
- назвати або показати відповідні операції (дії) на запитання педагога, зображені на малюнках;

- вставити картки пропущених операцій (малюнки) у вибудований педагогом ланцюжок етапності дій.

Організація трудової діяльності передбачає добір, підготовку та розташування необхідного для виготовлення виробу матеріалу, інструментів тощо, створення відповідних умов, організацію робочого місця. На основі розробленої технологічної послідовності трудових операцій учень розпочинає виготовляти виріб. Важливо домагатися, щоб виконання практичного завдання було доведено до завершення. У разі потреби обов'язково надається дозована індивідуальна допомога.

Для школярів з ППР важливим є стимулювання практичного виконання завдання, схвалення навіть незначних позитивних результатів та досягнень у роботі, створення ситуації успіху. Для активізації практичної діяльності потрібно не тільки демонструвати правильні рухи, трудові дії, їх послідовності, а й у складних випадках необхідно спільно виконувати трудові дії та операції. Вербальна допомога надається у вигляді повторення інструкції, з'ясування й пояснення її змісту та того, що викликає в роботі труднощі, у вигляді запитань різної міри узагальненості, підказки, вказівки.

Важливим етапом трудової діяльності є самоконтроль, здійснення якого забезпечує виконання трудових дій та операцій. У школярів з ППР спостерігається низький рівень сформованості самоконтролю. Вони не хочуть та не вміють співставляти результати своєї діяльності з еталоном, у них здебільшого відсутня потреба в акуратному й точному виконанні завдання. Відмінність виробу у таких учнів від зразка виявляється суттєвою. Окрім того, у них відсутня адекватна самооцінка результатів власної діяльності.

Отже, у процесі трудового навчання учнів важливо привчати постійно здійснювати поточний та підсумковий самоконтроль діяльності. Педагог навчає як опосередкованому (за допомогою контрольно-вимірювальних інструментів), так і безпосередньому самоконтролю, який здійснюється за допомогою зорового, кінестетичного аналізаторів. Для цього необхідно знайомити дітей зі способами контролю власної діяльності, в основі яких завжди має бути орієнтація на вимоги

щодо виконання практичної роботи, які визначаються в результаті аналізу завдання. При цьому діти мають користуватися інструкціями до виконання завдання, зразками виробу, предметно-інструкційною картою тощо. Вчитель навчає школярів звіряти із зразком як кінцевий результат праці, так і виконання кожної трудової операції, що дає змогу навчати їх помічати допущені помилки.

Засвоєння визначеного алгоритму формування трудових дій сприяє становленню у таких школярів трудової діяльності, яка за своєю структурою та характером наближається до будь-якої усвідомленої діяльності. Усвідомленню власної трудової діяльності школярів сприяє використання на уроках трудового навчання доцільних засобів навчання (наочних посібників, предметно-інструкційних карт, навчальних підручників).

Так, розроблений та впроваджений в практику роботи спеціальних закладів комплект підручників з трудового навчання для підготовчого, 1-4 класів розроблено відповідно сучасних інноваційних технологій трудового навчання, з урахуванням вікових та психофізичних можливостей дітей з інтелектуальними та комплексними порушеннями розвитку. Підручники розроблено на основі доступності викладу інформації, максимального унаочнення змісту; практичного спрямування матеріалу; використання диференційованих завдань відповідно до різного рівня розвитку школярів, наявності цікавого та доступного дидактичного матеріалу (загадок, віршиків, дидактичних ігор та вправ тощо).

Методичні основи трудового навчання школярів забезпечуються на основі застосування доцільних методів навчання – словесних (пояснення, розповідь, бесіда); наочних (демонстрації готових виробів, їх частин, розгорток, рисунків, технологічних карт, фотографій, таблиць, слайдів, кінофільмів, телепередач, відеозаписів, мультимедійних презентацій, показ прийомів роботи); та практичних методів (трудові вправи, досліди, самостійна розробка конструкцій, виконання практичних робіт).

На уроках трудового навчання в молодших класах спеціальної школи застосовується інструктаж. Інструктаж педагога передбачає використання методичних прийомів, спрямованих на пояснення мети, завдань, послідовності

виконання трудового завдання та окремих трудових операцій, які необхідно засвоїти учням. На уроках трудового навчання доцільно використовувати початковий, поточний, заключний інструктажі – за часом проведення; індивідуальний, груповий, фронтальний – за охопленням учнів; усний, письмовий, графічний – за формою викладу навчального матеріалу.

Перевірка та оцінювання стану засвоєння учнями змісту трудового навчання відбувається за розробленими критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелектуального розвитку для початкових та 5-10 класів спеціальної школи.

В процесі трудового навчання має здійснюватися професійна орієнтація школярів. Її мета у початкових класах полягає в тому, щоб сформувати в учнів позитивне ставлення до фізичної праці, повагу до людей праці. Молодші школярі мають одержати достатню та доступну інформацію про професії, якими опановують учні старших класів їхньої школи, а також знання про види діяльності дорослих, їх спеціальність відповідно до вивчення кожного розділу навчальної програми.

Отже, методична система трудового навчання школярів з ППР забезпечуються на основі компетентнісного, особистісно орієнтованого підходу, діяльнісного та корекційно-розвивального підходів до трудового навчання, обґрунтування корекційної методики, яка реалізується на основі добору доцільного змісту трудового навчання з урахуванням загальнодидактичних та спеціальних методів навчання, методичних прийомів, форм та засобів трудового навчання, урахуванням специфіки проведення інструктажів та оцінювання даної категорії учнів. Висвітлена та апробована в спеціальних навчальних закладах освіти методика трудового навчання сприятиме реалізації методичної системи трудового навчання учнів з ППР, забезпеченню ефективної соціалізації та інтеграції таких школярів у суспільство.

Рис. 4.4. Забезпечення методичної системи трудового навчання школярів з ППР у спеціальному закладі загальної середньої освіти.

У процесі навчання вчитель використовує сучасну модельну програму з трудового навчання, затверджену та схвалену комісією МОН до використання, адаптуючи зміст відповідно індивідуальним психофізичним можливостям кожного учня. Враховуючи матеріально-технічні можливості школи, регіональні виробничі та національні традиції, в процес трудового навчання можна вводити альтернативні розділи. Учитель самостійно розприділяє час на вивчення певного розділу, тем та практичних робіт, які викликають в учнів труднощі та потребують

додаткового часу; для проведення екскурсій та цікавих бесід з метою первинного ознайомлення з професіями.

Навчання учнів за програмою з трудового навчання передбачає систематичне повторення як теоретичного, так і практичного матеріалу з метою його закріплення. Рекомендується спрямовувати учня на обов'язкове застосування набутих знань (догляд за рослинами, санітарно-гігієнічні вимоги, правила безпеки праці та ін.) у його повсякденній життєдіяльності.

У процесі трудового навчання вчитель максимально застосовує свій творчий потенціал та значну увагу має приділяти підтримці позитивної мотивації в учнів, усвідомленості ними техніко-технологічних знань, умінь та навичок, формуванню життєвої компетентності школярів.

4.4. Професійно-трудове навчання учнів в сучасних умовах реформування освіти

Відповідно до Концепції Нової української школи, в якій визначаються завдання і цілі сучасної освіти школярів, пріоритетом є компетентнісний підхід до навчання, орієнтація на формування життєвої компетентності дитини з метою ефективної соціалізації в умовах ринкової економіки.

Процес соціалізації учнів з ППР передбачає успішну підготовку їх до самостійного життя, посиленої діяльності та участі в суспільному житті, їхнього самовизначення. Саме такі завдання постають перед спеціальними навчальними закладами, де навчаються, виховуються та опановують основи професій такі діти.

Сучасні наукові дослідження, присвячені формуванню позитивного ставлення до професійно-трудової діяльності; особливостям професійного орієнтування та розвитку професійних якостей, як основи успішної соціально-трудової адаптації школярів, забезпеченню корекційної спрямованості професійно-трудового навчання та інші, суттєво доповнюють науково-методичні засади професійно-трудового навчання школярів спеціальної школи (І. Абакумова, В. Бондар, А. Висоцька, А. Долженко, А. Корнієнко, І. Кущенко,

Г. Мерсіянова, К. Рейда, М. Супрун, І. Татьянчикова, В. Товстоган, О. Хохліна, О.Чеботарьова та ін.). Втім, у практичній роботі виникає низка проблем, які потребують вирішення: необхідність оновлення та розширення профілів професійно-трудового навчання учнів, розроблення змісту програмного матеріалу на основі введення сучасних виробничих технологій, необхідність активізації творчої діяльності школярів, підвищення рівня їхньої професійно-трудової компетентності. Таким чином, науково-теоретичні дослідження в галузі корекційної педагогіки та спеціальної психології та вивчення практичного досвіду формують основу для оновлення змісту професійно-трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, спрямованого на пріоритетний розвиток особистості та створення для цього відповідних умов навчання, які допоможуть надалі випускникам бути незалежними і самостійними в дорослому житті.

Отже, на основі експериментальних досліджень було оновлено зміст програмного забезпечення (модельні програми) для учнів 5-10 класів спеціальних навчальних закладів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, який розроблено авторським колективом науковців та педагогічних працівників м. Києва, Дніпра, Харкова, Кривого Рогу, Львова, Борислава та ін. Оновлений зміст передбачає наступні напрями професійно-трудового навчання: «Швейна справа», «Квітникарство», «Декоративно-ужиткове мистецтво», «Палітурно-офісна справа», «Взуттєва справа», «Штукатурно-малярна справа», «Столярна справа», «Сільськогосподарська справа», «Художня обробка деревини та металу», «Основи кухарської справи». Програми отримали гриф та рекомендовано МОН України до використання.

Підготовка школярів до самостійного виконання різних видів робіт з окреслених профілів відбувається у процесі формування в учнів доступних техніко-технологічних технічних знань з предмета; навчання сучасним технологіям обробки матеріалів; виховання у школярів відповідальності, сумлінності, наполегливості та ін.; розвитку загальнотрудових умінь (орієнтування у способі виконання практичного завдання, планування

послідовності дій та здійснення самоконтролю). До програм розроблено варіативні модулі, які передбачають розширення техніко-технологічних знань, умінь та навичок з різноманітних технологій декоративно-ужиткового мистецтва. Варіативні модулі обирає вчитель у залежності від матеріально-технічної бази, фахової підготовленості, регіональних традицій та рівня психофізичного розвитку учнів.

З метою забезпечення професійного самовизначення учнів розроблено та апробовано на практиці модуль «Крок до мети», що передбачає роботу зі старшокласниками за такими актуальними напрямками: «Подорож у світ професій», «Я у світі професій», «Мої життєві і професійні плани». Робота з даного напрямку сприятиме формуванню професійно-трудової компетентності школярів, їхній соціально-трудовій адаптації в суспільстві. Модуль може бути використаний вчителями трудового навчання з метою реалізації профорієнтації учнів, встановлення рівня готовності школярів до професійного вибору, що дозволить ефективніше вирішувати питання професійного самовизначення учнів старшої ланки школи.

Зміст модуля спрямований на розширення уявлень школярів про різні види професійної діяльності людини, підготовку підлітків до реального життя і сприятиме професійній орієнтації школярів. Програма модуля розрахована на 89 годин, охоплює учнів 10 класів і передбачає реалізацію змісту в обсязі 6 годин на тиждень. Курс побудований за принципом варіативності і реалізується за рахунок годин варіативної складової навчальних програм з трудового навчання.

Отже, професійно-трудове навчання школярів з ППР буде ефективним за умов використання сучасного програмно-методичного забезпечення освітнього процесу, урахування психофізичних можливостей учнів, посилення профорієнтаційного орієнтування у навчальних закладах. Впровадження в освітній процес оновленого програмного забезпечення з основних профілів навчання та реалізація варіативних модулів сприятиме соціально-трудовій адаптації учнів, формуванню професійно важливих якостей та життєвих

орієнтацій школярів, забезпеченню усвідомленої професійно-трудової діяльності.

4.5. Варіативність змісту модельних навчальних програм навчального предмету «Технології» для учнів 5-10 класів з порушеннями інтелектуального розвитку

Результати навчання технологічної освітньої галузі Державного стандарту можуть реалізовуватися через різні варіанти навчальних предметів та/або інтегрованих курсів.

У типовій освітній програмі для 5-10 (11) класів спеціальних закладів середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами (Наказ МОН України від 07.12.2021 №1317) базовим навчальним предметом технологічної освітньої галузі визначений *навчальний предмет «Технології»*. Цей предмет призначений цілісно охоплювати результати навчання, визначені Державним стандартом.

Можливі й інші варіанти реалізації вимог технологічної освітньої галузі Державного стандарту. Вони можуть реалізовуватися через *набір інтегрованих галузевих і міжгалузевих курсів*, які в сукупності повинні охоплювати опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом.

Перелік навчальних предметів та/або інтегрованих курсів для реалізації технологічної освітньої галузі на адаптаційному та предметному циклах навчання базової середньої освіти визначає заклад освіти з урахуванням освітніх потреб учнів.

Заклад освіти за потреби може розробляти свої навчальні програми, зокрема на основі модельних навчальних програм та затверджувати їх педагогічною радою закладу освіти.

На запит практики творчими колективами науковців та практиків розроблено значну кількість *Модельних навчальних програм з навчального*

предмета «Технології» (20 програм з різних профілів), кожна з яких має свої особливості змісту та напрям професійно-трудової підготовки учнів з ППР. Ці програми мають гриф Міністерства освіти і науки України та поступово впроваджуються в сучасний освітній процес Нової української школи.

Учителі мають можливість вибору модельної навчальної програми відповідно до освітніх потреб та можливостей учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, наявності матеріально-технічної бази та кваліфікованих педагогічних кадрів.

Усі модельні програми розроблено на основі базових позицій технологічної галузі, визначеної Державним стандартом, враховуючи рівень пізнавального розвитку учнів та умови професійно-трудової підготовки у спеціальних закладах загальної середньої освіти.

Кожна модельна навчальна програма для учнів з ППР спрямована на формування предметної та ключових компетентностей школярів та опирається на основні дидактичні підходи до корекційно спрямованого навчання:

Відповідність базовим позиціям Державного стандарту. Цілісно охоплює зміст, результати навчання та орієнтири для їх оцінювання з урахуванням особливостей навчально-пізнавальної діяльності учнів з ППР та специфіки корекційно-розвивального освітнього процесу.

Наявність дидактичної основи. Відображає модель трудової та професійно-трудової підготовки учнів з ППР за дидактичною системою навчання, яка передбачає загальні та спеціальні принципи навчання, логічний і взаємопов'язаний зв'язок її освітнього та корекційно-розвивального компонентів, що вказує шлях ефективного досягнення базових позицій Державного стандарту.

Академічна свобода вчителя й учнів. Надає належну академічну свободу вибору технологій обробки матеріалів, об'єктів проєктно-технологічної діяльності, тематики навчальних проєктів з урахуванням педагогічного досвіду вчителя й освітніх можливостей та потреб учнів з ППР, конкретних умов закладу освіти, місцевих особливостей навчання технологій.

Варіативність. Надає можливість вибору профілів професійно-трудової підготовки відповідно до освітніх потреб учнів та актуальних запитів від територіальної громади на види освітніх послуг чи продуктів (виробів, послуг, проєктів тощо) з використання багатоманітних засобів навчання, зокрема й цифрових, оптимальних форм і методів вивчення конкретної навчальної теми.

Гнучкість програми, особистісна орієнтованість. Враховує можливість реалізації індивідуальної тактики навчання учнів, їхніх інтересів, творчого потенціалу, залучення батьків, громади до освітнього процесу; надає можливість зіставляти власні освітні продукти з відповідними культурними аналогами.

Практична орієнтованість. Забезпечує обов'язкове виготовлення особистісно і соціально значущих виробів, виконання навчальних проєктів за алгоритмом проєктно-технологічної діяльності; створює умови для реалізації творчого потенціалу кожного учня.

Цифровізація технологічної освіти. Надає можливість реалізовувати змішане й дистанційне проєктно-технологічне навчання з використанням цифрових інструментів і засобів навчання; вносити корективи у календарно-тематичне планування у разі вимушеного дистанційного або змішаного навчання, адаптувати навчання до домашніх умов учнів.

Українознавча наповненість змісту. Спрямовується на формування патріотизму та поваги до народної культури. Передбачає створення виробів декоративно-ужиткового мистецтва та інших освітніх продуктів в етностилі, можливість систематично долучатися до народної культури, проживати історію розвитку ремесел і декоративно-ужиткового мистецтва.

Рефлексивність. Має в наявності достатній інструментарій для осмислення й оцінювання поступу в навчанні кожного учня, визначення рівня досягнення очікуваних результатів навчання.

Ознайомлюючись з модельною навчальною програмою, учитель повинен осмислити, уточнити, конкретизувати й перетворити її відповідно до проблем існуючої педагогічної дійсності, потреб та можливостей учнів, технологічних можливостей закладу освіти, потреб громадськості. На основі власної корекції

модельної програми (її конкретизації, спрощення або доповнення) *вчитель розробляє календарно-тематичний план*, визначає кількість навчальних годин для вивчення кожної теми та організовує освітній процес.

Можлива адаптація модельної програми до пізнавальних можливостей учнів з ППР, конкретних умов корекційно-розвивального навчання спеціального закладу загальної середньої освіти чи спеціального класу, визначення цілей навчання, критеріїв їх досягнення, оцінювання отриманих результатів навчання, що дає можливість вибудовувати індивідуальні освітні траєкторії учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

4.6. Особливості дистанційного формату організації трудового навчання з учнями із ППР

На сучасному етапі одним із головних завдань системи шкільної освіти дітей з особливими освітніми потребами є забезпечення вільного та відкритого доступу до отримання знань з урахуванням потреб, здібностей та інтересів. Удосконалення процесу навчання шляхом використання інноваційних технологій у різних сферах освітньої діяльності сприяє модернізації освіти в цілому та її переходу на якісно новий рівень.

Питання забезпечення безперервного освітнього процесу є особливо актуальним внаслідок значних змін, які відбулися як в житті суспільства, так і в освітній системі зокрема, внаслідок пандемії COVID-19 та повномасштабної війни в Україні. Це стало серйозним випробуванням для українського суспільства. Війна вплинула на усі сфери життя, в тому числі, – і на освіту.

У зв'язку з цим було запроваджено низку заходів задля забезпечення безперервності освітнього процесу усіх здобувачів, внаслідок чого більшість навчальних закладів, особливо в регіонах, де відбуваються бойові дії, перейшли на режим дистанційного навчання.

Дистанційне навчання – це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників

навчального процесу у спеціальному середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Слід зазначити, що дистанційну освіту визнано ЮНЕСКО як важливий напрям розвитку сучасної системи навчання. Розвиток освіти на основі принципів безперервності, доступності, особистісно-орієнтованої спрямованості формує концептуально нову модель – відкриту освіту. Відкритість освіти полягає у здатності забезпечити відкритий простір для розвитку особистості, для засвоєння нею необхідних знань про навколишній світ. Це розгорнутість освітньої системи до можливостей, інтересів і потреб, повсякденного життя особистості і суспільства, до співпраці учня і вчителя, соціуму і навчальних закладів.

Перевагами використання інформаційно-комунікаційних технологій для дистанційного навчання учнів з ППР є можливість подолання обмежень та розширення меж навчання та супроводу:

- подолання просторових обмежень – заміщення фізичної присутності учня у класі віртуальною;
- усунення часових обмежень – можливість навчання за гнучким графіком;
- розширення меж подачі інформації – навчальні ресурси можна отримувати з різних джерел;
- можливість навчання в індивідуальному темпі;
- залучення до участі у заходах різного формату тощо.

Однак потрібно пам'ятати, що он-лайн освіта дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі, з ППР, не може повністю замінити навчання учнів у класі при постійному супроводі вчителя, безпосередньому спілкуванні з педагогом та однолітками.

Дистанційне трудове навчання учнів з ППР може здійснюватися у двох режимах: синхронному (учитель і учні можуть перебувати в різних місцях, географічно віддалених, при цьому навчальний процес відбувається для усіх одночасно у веб-середовищі в режимі реального часу); чи асинхронному (суб'єкти навчального процесу взаємодіють в одному навчальному середовищі,

однак ця взаємодія відбувається асинхронно, у різні відрізки часу, освітній процес здійснюється за зручним для учнів графіком). Відмінністю між синхронним і асинхронним режимами є миттєві повідомлення та негайний зворотний зв'язок. Асинхронний режим не дає можливості такого типу взаємодії.

Слід зауважити, що категорія дітей із ППР не однорідна. Ступінь порушення варіює від легкого до тяжкого. Отже, пізнавальні, комунікативні, сенсомоторні можливості учнів сильно відрізняються, тому основними принципами є індивідуалізація та диференціація трудового навчання.

Дистанційне трудове навчання вимагає реалізації низки вимог організаційних та дидактичних вимог до педагогів, школярів, батьків дітей з особливими освітніми потребами.

У роботі з учнями із ППР найефективніше використовуються онлайн-уроки з трудового навчання та «Технології», та індивідуальні заняття, консультації дітей та їхніх батьків за допомогою платформи Zoom, що надає змогу спілкуватись та працювати в синхронному режимі; також у дистанційному форматі продуктивно використовуються базові сервіси Google, а саме: презентації, документи, відео-ресурси та ін.

Зазначені технології дають змогу в синхронному та асинхронному режимі працювати разом над спільним завданням. Інструментарій ІКТ дуже різноманітний і дає можливість творчому вчителю підібрати індивідуально майже кожному учневі завдання відповідно до його особливостей розвитку.

Однак слід урахувати також наступні аспекти навчання:

- необхідність навчально-методичного забезпечення освітнього процесу у форматі дистанційного навчання (наявність спеціальних демонстраційних і наочних посібників, комп'ютерних програм, засобів телекомунікації, обладнання для практичних завдань тощо);
- використання необхідної системи навчальних ресурсів для учнів, що сприяють повноцінному забезпеченню формування знань учнів із навчальних предметів;

- урахування певних психофізичних обмежень у дітей ППР і потреба постійного супроводу дітей та їхнього навчання під час уроків та при виконанні домашніх завдань;
- використання засобів активізації пізнавальної діяльності учнів;
- дотримання санітарно-гігієнічних та ергономічних умов організації дистанційного навчання (невідповідність шрифтів у навчальних матеріалах, перенавантаження на органи зору як для вчителів, так і для учнів, не урахування індивідуальних психофізичних можливостей дітей, перевантаження роботою за комп'ютером) та ін.

На запит сучасної практики навчання колективом відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було розроблено навчально-методичний посібник «Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями» (2020 р.), який пройшов усі етапи апробації, рецензування та отримав схвалення МОН до використання в освіті дітей з особливими освітніми потребами. Навчально-методичний ресурс представлено на сайті Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України та електронній бібліотеці НАПН України. У посібнику систематизовано рекомендації, навчально-методичні та дидактичні розробки для учасників освітнього процесу щодо забезпечення дистанційного навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах карантину. Посібник має певну структуру, а саме репрезентує наступні актуальні розділи:

I. Поради батькам щодо організації дистанційного навчання учнів.

II. Способи, прийоми залучення дітей до вивчення навчальних предметів в умовах дистанційного навчання.

III. Ігровий калейдоскоп: дидактичні ігри та вправи для роботи з дітьми в умовах дистанційного навчання.

IV. Психологічний супровід дітей та їхніх батьків в умовах дистанційного навчання.

Важливими для педагогів та батьків є питання організації та методичного супроводу навчання дітей у процесі дистанційного навчання.

У посібнику, який доцільно використовувати педагогами та батьками дітей з ППР, представлено для ознайомлення батькам покрокові інструкції та пам'ятки щодо адаптації та подачі навчального матеріалу, важливі корекційні прийоми, які необхідно використовувати в процесі вивчення різних навчальних предметів під час дистанційного навчання, особливості виконання домашніх завдань з дітьми, які мають різні інтелектуальні можливості. У навчально-методичному ресурсі подано покрокові рекомендації батькам від корекційних педагогів та практичних психологів щодо оптимального навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами в нових умовах навчання.

У посібнику представлено сучасні практики проведення цікавих ігор та дидактичних вправ, зазначено корисні онлайн-ресурси, які слід використовувати батькам та педагогам при дистанційному навчанні дітей.

Особлива увага у навчально-методичному ресурсі приділяється необхідним психолого-педагогічним умовам та правилам організації дистанційного навчання: психологічному налаштуванню учнів до нового розпорядку дня, максимальному урахуванню індивідуальних психофізичних можливостей дітей, вирішенню технічних питань щодо забезпечення навчання в домашньому освітньому просторі, використанню різних способів передачі інформації та ін.

Відтак, для доцільної організації роботи та попередження негативних наслідків навчання, батькам дітей та педагогам пропонуються наступні методичні поради організації та проведення занять, в тому числі, і при проведенні уроків трудового навчання, які представлено у 10-ти важливих алгоритмічних кроках.

Крок 1. Дотримання режиму дня (чергування інтелектуального навантаження з фізичним).

- Щоб допомогти дитині адаптуватись до нових умов навчання, необхідно створити оптимальний режим дня, який буде подібним до попереднього. Потрібно планувати день разом із дітьми.

➤ Розподіл навантаження дитини. Не потрібно виконувати все одразу. Інтелектуальні завдання необхідно чергувати з фізичними хвилинками, руховими іграми. Крім фізичних вправ, дитина може під час перерви зайнятися справами по дому (скласти іграшки, погодувати риб тощо) чи погратися.

Крок 2. Складання розкладу уроків, занять тощо

➤ Для того, щоб ефективно організувати навчальний процес вдома, потрібно включити навчання в режим дня учня. Необхідно оформити режим дня разом з дитиною у формі плакату (з фотографіями дій, піктограм та інших символів тощо) та прикріпити у кімнаті. Він допоможе дитині зрозуміти послідовність виконання дій та вивчення різних навчальних предметів.

➤ Необхідно навчати дітей плануванню. Для цього потрібно переглядати та проговорювати разом з дитиною візуальний режим дня та розклад уроків, зображений на плакаті.

➤ Важливо, щоб дитина знала, що вранці вона робить ранкову зарядку, вмивається, снідає, потім вивчає українську мову, а після обіду створює проект (робить поробку) і читає, тощо.

➤ Зазвичай найпродуктивнішим часом для навчання є ранок. Хоча, звісно, складаючи розклад, орієнтуються на особливості дитини. Бажано також складати план занять на наступний день звечора і дотримуватися щодня однакових часових рамок. Можна використовувати картки візуальної підтримки для створення візуального розкладу, на якому буде зазначено, що буде дитина робити спочатку, що потім.

Крок 3. Використання цікавих прийомів поетапного досягнення результату

➤ Якщо дитині, яка навчається в початковій школі, важко впоратися з певним обсягом роботи, запропонуйте їй намалювати на аркуші кола, які відповідають кількості необхідних завдань, і будуть по черзі розфарбовуватись чи закреслюватись. Виконано одне завдання – і закреслюється коло.

➤ Корисним є розроблення спеціальної системи заохочення. Це підтримує мотивацію до виконання завдань, діти пишаються своїми виконаними справами.

Крок 4. Організація робочого простору

➤ Для ефективного навчання необхідно забезпечити дитину комфортним та зручним робочим місцем. Адже навчання на дивані або лежачи в ліжку буде відволікати і шкодити здоров'ю дитини. Тому необхідно вибрати окремий куточок (навчальну зону) у будинку та обладнати його.

➤ Бажано усунути фактори, що можуть відволікати школяра. Середовище, що не відволікає увагу, дозволить їм навчатися ефективно та допоможе почуватися спокійніше. Тож під час виконання завдань дитиною необхідно забезпечити відсутність сторонніх шумів – вимкнути сповіщення мобільного телефону, телевізор та радіо.

➤ Організовуючи робоче місце для дитини, важливо враховувати стан її здоров'я, зорові, рухові, слухові, пізнавальні можливості. Необхідно допомогти їй (відповідно фізичних можливостей) зберігати правильну поставу при роботі за комп'ютером. Монітор комп'ютера має бути навпроти очей. Також слід забезпечити вимоги до освітлення робочого місця, повітряного середовища в приміщенні, ознайомити та дотримуватись правил техніки безпеки.

Крок 5. Попереднє ознайомлення з процесом дистанційного навчання

➤ Необхідно пояснити, як буде проходити заняття вдома, що учень буде бачити на комп'ютері, хто буде на зв'язку, кого він буде бачити та чути, коли ввімкнеться відео, для чого поруч будуть батьки і яку допомогу вони будуть надавати, як будуть працювати разом. Психологічне налаштування дитини на ефективну спільну роботу та взаємодію сприятиме ефективності навчання.

Крок 6. Організація навчання

➤ Необхідно чергувати онлайн-навчання з іншими видами навчальної діяльності: читання книг, створення проєктів, спостереження, експериментування, розвиваючі ігри, малювання, ліплення, конструювання тощо.

➤ Навчальний матеріал необхідно вивчати невеликими змістовими блоками, відповідно можливостей учня, що сприятиме кращому запам'ятовуванню та відтворенню інформації.

➤ Слід пам'ятати, що знання краще засвоюються в ігровій формі. Усі уміння та навички закріплюються за принципом «від простого до складного» (якщо дитина вільно виконує завдання, або навичка вже сформована і доведена до автоматизму, тоді ускладнюються завдання або формуються нові навички). Дитині потрібна допомога та підтримка дорослого, якщо у неї щось не виходить. Якщо вона постійно користується підказками (фізичною – рука в руку, жестовою, словесною), то можна поступово зменшувати кількість їх використання і надавати учневі більше самостійності в діях. Слід допомагати школяру, але не виконувати завдання замість нього.

Крок 7. Усунення бар'єрів та труднощів у навчанні

➤ Якщо учень зустрічається з психологічними труднощами під час роботи з новою формою викладу матеріалу, технічними труднощами при роботі з обладнанням, потрібно допомогти йому справитися з цим, надати йому психологічну підтримку та допомогу, у разі необхідності – звернутися до педагога за консультацією.

Крок 8. Підтримка інтересу до навчання

➤ Важливо мотивувати дитину до успіху. Мотивація може бути різною – зовнішньою (заохочення, як-то дозвіл погратися на комп'ютері, купити іграшку тощо) та внутрішньою – власне пізнавальний інтерес дитини (який підвищується від підтримання допитливості дитини, похвали за її досягнення тощо).

➤ Слід пам'ятати: заохочення та підтримка показують дитині, що дорослий пишається її роботою і її зусилля не залишаються непоміченими. Необхідно хвалити дітей за виконану роботу, за конкретну дію; звертати увагу на домашні завдання як навчальний інструмент до самостійності, а не покарання.

➤ Підтримувати інтерес дитини і мотивацію до вивчення і пізнання нового – це головна вимога для успішного опанування інформаційно-комунікаційними

технологіями та роботи в дистанційному режимі, для отримання якісної освіти учнями з різними інтелектуальними можливостями.

Крок 9. Дотримання здоров'язбережувального режиму під час дистанційного навчання. Урахування ризиків, які виникають при роботі з комп'ютером:

➤ Гіподинамія. Тривале сидіння перед комп'ютером в одному положенні призводить до того, що м'язи слабо розвиваються, дитина стає дратівливою, швидко стомлюється.

➤ Порухення зору. Постійна напруга зору веде до стомлення очних м'язів, а також негативно впливає на внутрішньоочні судини і сітківку ока.

➤ Навантаження на руки. Під час роботи за комп'ютером кисті рук постійно знаходяться в напрузі: вони здійснюють однотипні рухи, довгий час не змінюють позицію. В результаті виникає стійке стомлення м'язів рук, що призводить до болі в суглобах та ін.

➤ Навантаження на шию. Під час роботи за комп'ютером шийний відділ хребта також знаходиться в постійній напрузі, особливо якщо дитина сидить нерівно. В результаті погіршується кровопостачання мозку, може виникнути кисневе голодування, що проявляється в головних болях.

➤ Вплив на центральну нервову систему. Тривале використання комп'ютера може не тільки стати причиною підвищеної стомлюваності і навіть запаморочень, але й викликати інші порушення – сонливість, апатію, неувважність, нестриманість, зниження уваги тощо.

➤ Необхідно робити паузи під час навчання, перерви після кожного відео-уроку чи заняття, виконувати рекомендовані фахівцями вправи для очей, дихальну гімнастику, розвантажувальні фізичні вправи, фізкультхвилинки у процесі роботи за комп'ютером. Проводиться також гімнастика для зняття стомленості.

Пропонується комплекс вправ для очей:

1. Швидко покліпати очима, закрити очі та посидіти спокійно, повільно рахуючи до 5-ти. Вправу повторити 4-5 разів.

2. Міцно зажмурити очі, рахуючи до 3-х, відкрити очі та подивитися вдалечінь, рахуючи до 5-ти. Вправу повторити 4-5 разів.

3. Витягнути праву руку вперед і стежити очима, не повертаючи голови, за повільними рухами вказівного пальця витягнутої руки вліво і вправо, вгору і вниз. Вправу повторити 4-5 разів.

4. Подивитися на вказівний палець витягнутої руки на рахунок до 4-х, потім перенести погляд вдалечінь на рахунок до 6-ти. Вправу повторити 4-5 разів.

5. Проводити по 3-4 кругових рухи очима в праву сторону, стільки ж у ліву. Розслабити очні м'язи, подивитися вдалечінь – рахуючи до 6-ти. Вправу повторити 1-2 рази.

Слід пам'ятати, що вчителі та фахівці школи завжди готові поспілкуватися з батьками та їхніми дітьми в різний спосіб, надати консультацію чи практичну допомогу.

Крок 10. Позитивне оцінювання діяльності

Прагнення дитини до виконання завдань повинно оцінюватись позитивно та підкріплюватись словами дорослого. «Молодець», «У тебе все вийде», «Ти дуже старався», «Сьогодні тобі вдалося це зробити краще». Це впливає на підвищення самооцінки дитини, її віри у отримання позитивного кінцевого результату, ставлення до виконаної роботи з різних видів діяльності. Важливо пам'ятати, що оцінювати потрібно не дитину, а діяльність, яку вона здійснює або намагається здійснити при певній допомозі дорослого.

Основною умовою успіху в просуванні дитини з обмеженими інтелектуальними можливостями за освітньою програмою є батьківський супровід учня під час навчання. Практика показує, що найсприятливіші умови навчання школярів з ППР з використанням дистанційних освітніх технологій складаються тоді, коли батьки учнів є безпосередніми учасниками освітнього процесу, надійними партнерами вчителів. Необхідно пам'ятати та дотримуватись рекомендацій та покрокового алгоритму щодо організації дистанційного навчання. Уважне та турботливе ставлення педагогів та батьків до дитини,

забезпечення необхідних умов допоможе їй навчатися, розвиватися, долати можливі труднощі та бар'єри при дистанційному навчанні.

З цією метою в умовах дистанційного навчання батькам необхідно проводити систематичну роботу з дітьми щодо організації та забезпечення різних видів трудової діяльності дітей, зміст і форма реалізації яких можуть коригуватися залежно індивідуальних особливостей учнів.

Важливим є зміна трудової діяльності протягом тижня, залучення дітей з порушеннями інтелектуального розвитку до різних видів праці (самообслуговуючої, господарсько-побутової, художньо-трудової).

Підводячи підсумки вищесказаного, зазначимо, що дистанційне навчання є важливим напрямом навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, вкрай необхідним для розвитку сучасної освіти, а його впровадження потребує реалізації організаційно-педагогічних умов та дотримання представлених нормативно-правових та навчально-методичних рекомендацій, технологій та прийомів ефективної взаємодії усіх учасників процесу. Дистанційну форму здобуття освіти для дітей із комплексним та тяжкими інтелектуальними порушеннями розвитку слід розглядати лише на період дії надзвичайних обставин; оскільки вона не здатна замінити навчання учнів у класі, безпосередню роботу з учителем.

4.7. Реалізація варіативних модульних корекційно-розвивальних програм як важлива складова трудового навчання учнів

Важливим завданням спеціальної школи є забезпечення оптимальних умов для максимальної психофізичної корекції та реабілітації школярів з комплексними порушеннями розвитку, у яких поєднуються інтелектуальні та рухові порушення. Організація оптимальних умов для максимальної психофізичної корекції та реабілітації школярів з комплексними порушеннями розвитку є завданням усіх педагогів спеціального закладу освіти, які працюють з такими дітьми.

На початковому етапі шкільного навчання у більшості учнів виявляються значні труднощі в процесі формування образу дії, узагальнення досвіду взаємодії з дорослим, перенесення отриманих умінь в подібні умови. У них спостерігається підвищена емоційна збудливість, схильність до коливань настрою. Застосування актуалізованих знань у них відбувається занадто повільно. Однак такі діти здатні засвоїти досвід, подолати труднощі в умовах спеціального навчання за умови застосування корекційно-розвивальних технологій.

Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з порушеннями інтелекту спрямовані на розвиток пізнавальної, емоційно-вольової сфери, мовленнєвої, комунікативної, сенсомоторної діяльності, особистості дитини в цілому. Особливо ефективними у роботі з такими дітьми є арт-педагогічні технології навчання, які є ефективним засобом корекційно-розвивального впливу на особистісний розвиток дитини, формування у неї позитивного ставлення до світу на основі емоційно-чуттєвого досвіду, залучення до художньо-творчої діяльності, розвитку чуттєво-емоційної сфери, художньо-образного мислення, потреби і здатності до художньо-творчої самореалізації.

Дослідження в галузі художньої педагогіки доводять, що мистецтво розвиває особистість, розширює загальний і художній кругозір дитини з особливими освітніми потребами, реалізує пізнавальні інтереси дітей. Мистецтво, будучи своєрідною формою естетичного пізнання дійсності і відображення її в художніх образах, дозволяє дитині з проблемами в розвитку відчувати світ у всьому його багатстві і через художні види діяльності навчитися його перетворювати.

У даному параграфі висвітлено програму «Азбука творчості», впроваджену в практику роботи шкільних навчальних закладів», в якій представлено арт-педагогічні засоби психокорекції, що використовуються також на уроках трудового навчання як варіативний модуль. «Азбука творчості» – корекційно-розвивальна програма, спрямована, насамперед, на активізацію пізнавального, психоемоційного та особистісного розвитку дітей з комплексними порушеннями за допомогою художньої творчості. Програма, якою передбачено проведення

комплексу корекційно-розвивальних занять, сприяє естетичному розвитку молодших школярів, формуванню навичок спілкування, удосконаленню психомоторного розвитку за допомогою образотворчих, рухових засобів, створює підґрунтя для повноцінного становлення особистості молодших школярів та пристосування до навколишнього середовища. Запропонована програма сприяє розкриттю внутрішніх сил учнів, збагаченню сенсорного та рухового досвіду, підвищенню їхньої самооцінки, розвитку пізнавальної активності, подальшого розвитку компенсаторних можливостей дітей.

Заняття можуть проводитись вчителем трудового навчання, вчителем-дефектологом, арт-педагогом, психологом.

У роботі з учнями з ППР педагог зобов'язаний:

- усвідомлювати і пам'ятати про труднощі учнів в реалізації завдань;
- встановлювати напрями і завдання роботи під час проведення занять;
- підібрати ті техніки роботи, які конкретний учень зможе виконати та отримати результат;
- встановлювати з учнем доброзичливий контакт;
- регламентувати роботу учня, що дає змогу підвищити зосередження уваги.

Зміст програми визначається за такими змістовими лініями:

- малювання пластиліном;
- об'ємні вироби з пластиліну;
- паперові фантазії;
- робота з нитками;
- виготовлення пап'є-маше.

Такі види діяльності дають позитивні результати у процесі корекційно-розвивальних занять з дітьми з ППР. У дітей відбувається розвиток сприймання, пам'яті, уваги, образного мислення, що є надзвичайно важливим на початковому етапі шкільного навчання. У процесі арт-творчості у дітей з'являються позитивні емоції, налагоджується спілкування з дорослими, виникає інтерес до творчості.

Вказані види продуктивної діяльності сприяють розвитку психічних процесів, вдосконалюють і розвивають рухові функції, сприяють саморегуляції їхньої поведінки.

У процесі арт-творчості діти з порушення інтелектуального розвитку здобувають значний досвід чуттєвого пізнання навколишньої дійсності. Насамперед, вони засвоюють сенсорні еталони: кольору, форми, розміру, навчаються порівнювати предмети за цими ознаками, що є значним досягненням у їхньому розвитку.

Корисними для учнів є застосування системи арт-корекційних вправ з використанням ліплення, аплікацій, роботи з текстильними та природними матеріалами, які мають навчальний та корекційно-розвивальний зміст.

Ліплення для дітей з ППР має значне розвивальне значення. Воно сприяє розвитку сприймання, почуття форми, підготовці руки дитини до письма. Корекційно-розвивальні вправи з використанням ліплення покращують дрібну моторику руки дітей. Виготовлення навіть простих фігурок з пластиліну чи глини, солоного тіста потребує узгоджених рухів і актів сприймання, аналізу зразка за різними ознаками і відтворення цих ознак у виробі.

Отже, активно тренуються саме ті функції, які у дітей відстають і потребують інтенсивної корекції.

Крім того, робота з пластичним матеріалом розвиває дрібні рухи кисті руки, що має позитивний вплив не тільки на вдосконалення рухових функцій, які у дітей з комплексними порушеннями недосконалі, незграбні, а й на інші функції, зокрема мовлення.

Інтерес до виготовлення різних виробів із пластичного матеріалу посилюється організацією виставки творів учнів, проведенням тематичних свят. Важливо, щоб усі діти брали участь у таких заняттях, щоб кожен в міру своїх можливостей міг досягнути успіху. Завдання повинні відповідати індивідуальним психофізичним можливостям учнів. Наприклад, під час роботи над складним виробом чи цілою композицією знайдуться і прості, і більш

відповідальні завдання, їх можна розподілити так, щоб кожен учасник виконав свою справу добре і мав задоволення.

Зміст програмового матеріалу передбачає варіативність у виборі об'єктів творчості та технік його виконання. Ліплення можна вдало поєднати із виготовленням різних фігурок і композицій із природного матеріалу: гілок і коріння дерев, різного насіння, плодів моху. Це дає можливість організувати екскурсії в природу, з цікавою метою знайти для майбутніх виробів матеріал, а отже, змушує дітей бути уважними до навколишнього, цілеспрямовано працювати.

Для дітей із порушеннями дрібної моторики корекційну роботу слід починати з найпростіших прийомів ліплення – скачування паличок між долонями. Перед виконанням дітьми практичних завдань потрібно розглянути зразок предмета чи його зображення; визначити колір пластиліну, форму виробу чи окремих деталей, розмір, частини. Дітям потрібно нагадати прийоми ліплення та продемонструвати послідовність виконання практичного завдання, привчати користуватися наочною опорою.

Доцільним є використання віршиків, прислів'їв, загадок, які стимулюють мовлення, мислення, спонукають до роздумів, викликають бажання висловлювати власну думку.

Ефективність виконання корекційних завдань з дітьми з порушеннями інтелекту залежить від дотримання таких методичних умов:

- створення у дітей позитивного ставлення до продуктивних видів діяльності;
- надання дитині індивідуальної допомоги;
- постійна вербалізація дитиною своєї діяльності;
- використання наочних засобів (опор) для виконання практичної діяльності та її вербалізація.

Слід зазначити, що індивідуальні вправи розвивають зорове, тактильне і рухове сприймання, увагу, мовлення і мислення, сприяють позитивному ставленню школярів до занять, формують вміння слухати, розуміти і виконувати

завдання педагога. Особлива увага приділяється нормалізації м'язового тону, розвитку зорово-моторної координації, диференційованих рухів пальців рук, зорового контролю.

Також ефективним засобом поліпшення психофізичного розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є робота з папером. Так, виконання різних аплікацій сприятиме формуванню у школярів інтересу до створення різних виробів з паперу, розвитку відчуття форми, кольору та просторового орієнтування на площині аркуша паперу. У процесі творчості учні вчать викладати різні візерунки, наклеювати їх, добирати кольори, порівнювати фігури за кольором, величиною, формою. Викладання цілого візерунка до наклеювання, що пропонується педагогом, необхідне з метою перевірки правильності розуміння учнями поставленого перед ними завдання. При виконанні аплікацій слід привчати дітей до охайності, навчати користуватися клеєм, правильно розташовувати на робочому місці матеріали (папір) та інструменти (ножиці).

Цікавими та корисними для школярів є завдання на виконання предметних аплікацій із готових елементів за контурним зразком з попереднім його аналізом під керівництвом педагога. Такі завдання сприяють розвитку просторового мислення, зорово-моторної координації, пізнавальному розвитку в цілому.

Учням із достатнім рівнем розвитку дрібної моторики доцільно запропонувати сюжетно-тематичні аплікації «Квіти на лузі», «В саду», «На озері», «Зимова галявина», «На городі» тощо. Викликають позитивні емоції виконання предметних і сюжетно-тематичних аплікацій з використанням тканини, ниток, природних матеріалів (кори дерева, насіння рослин), круп, фольги. Можна запропонувати виготовити дітям колективне панно за сюжетом літературних творів, створити книжки-саморобки за сюжетами казок.

Виконання учнями виробів технікою пап'є-маше сприятиме розвитку творчої уяви, мислення; вихованню естетичного ставлення до навколишнього середовища. Проведення цікавих завдань формує цілісні образи предметів, розвиває просторову орієнтацію, дрібну моторику, художній смак. У процесі

цілеспрямованого виконання завдань формуються особистісні якості: старанність, охайність, наполегливість, вміння доводити завдання до кінця.

Рекомендовані фахівцями завдання та вправи, спрямовані на розвиток просторового орієнтування, можуть творчо використовуватись під час розв'язання інших видів діяльності.

Таким чином, технології арт-корекції, запропоновані у програмі «Азбука творчості», сприяють подоланню труднощів у навчанні дітей зі складною структурою порушення. Окреслені напрямки корекційно-розвивальної роботи, запропоновані види арт-діяльності сприятимуть полісенсорній взаємодії всіх збережених функцій у дітей з комплексними порушеннями розвитку, розкриттю їхніх індивідуальних можливостей, розширенню практичного досвіду в різних видах художньо-трудової діяльності.

Таким чином, реалізація методичної системи трудового навчання учнів з ППР забезпечується на основі використання інноваційних педагогічних засобів, програмно-методичного забезпечення змісту навчання, корекційно-розвивальним впливом через реалізацію освітніх та корекційно-розвивальних програм, методичних рекомендацій для педагогів та батьків дітей з ППР.

4.8. Результати впровадження методичної системи в практику трудового навчання спеціальних закладів освіти

У ході формувального етапу дослідження було розроблено та експериментально апробовано методичну систему трудового навчання учнів з ППР в умовах спеціального закладу загальної середньої освіти. Зокрема було розроблено та впроваджено в практику трудового навчання спеціальних закладів освіти:

- педагогічну технологію, яка передбачала забезпечення ефективного формування трудової компетентності учнів на різних етапах навчання у спеціальних закладах;

- розроблено зміст трудового навчання на різних етапах трудової підготовки;
- розроблено варіативні модулі до програм з трудового навчання;
- створено спеціальні організаційні, дидактичні та корекційно-реабілітаційні умови трудового навчання;
- забезпечено організацію трудового навчання на основі принципів *пріоритетного розвитку особистості, комплексного впливу, індивідуального та диференційованого, діяльнісного підходу, систематичності, послідовності та наступності, доступності та наочності, варіативності та корекційно-розвивальної спрямованості* трудового навчання учнів з ППР на основі оптимізації пізнавальної активності учнів, зміцнення психічного здоров'я, відновлення рухових, психічних, сенсомоторних, мовленнєвих функцій організму;
- впроваджено методичні рекомендації щодо організації трудового навчання учнів для педагогів та батьків дітей з ППР;

Помітно активізувалася участь батьків у процесі трудового навчання та виховання дітей. Вони брали участь у розробці індивідуальних програм реабілітації, стали активними учасниками освітнього процесу.

Педагогами відмічено покращення всіх компонентів трудової компетентності учнів з ППР.

Одним з найважливіших показників ефективності трудового навчання є кінцеві результати роботи, порівняння рівня сформованості трудової компетентності учнів до і після експериментального навчання.

Формувальний експеримент тривав у процесі трудового навчання у спеціальних загальноосвітніх закладах міст Києва, Білої Церкви, Дніпра, Кривого Рогу, Львова, Брюховичів. В експерименті брали участь 240 учнів з порушеннями інтелекту. Цілеспрямовану роботу за експериментальною методичною системою було здійснено з учнями експериментальної групи в кількості 120 осіб.

Результати впровадження розробленої методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту показали значне підвищення в учнів експериментальної групи як загального рівня трудової компетентності, так і за окремими показниками на кожному етапі навчання (табл.4.1).

Таблиця 4.1

Результати визначення загального рівня успішності з трудового навчання учнів експериментальної групи на різних етапах навчання (у % від загальної кількості)

Рівень	Етапи трудового навчання					
	початковий		основний		професійно- трудоий	
	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.
Достатній	18,2	38,1	17,5	26,7	17,8	43,4
Середній	39,4	43,6	43,1	56,2	43,7	47,1
Низький	42,4	18,3	39,4	17,1	38,5	9,5

Так, на початковому (пропедевтичному) етапі навчання в експериментальній групі спостерігалось зменшення кількості учнів з низьким рівнем пізнавального, операційно-діяльнісного та емоційно-ціннісного компонентів трудової компетентності за рахунок позитивних змін корекційно-розвивального впливу на формування трудової діяльності учнів. Насамперед, це стосувалося розширення знань про способи обробки матеріалів; опанування різних техніко-технологічних операцій (дій); сформованості уявлень про широкий спектр технологій декоративно-ужиткового мистецтва; розширення і поглиблення предметно-практичного досвіду дітей; виявлено підвищення мотивації до трудової діяльності в цілому. На етапі початкового трудового навчання кількість учнів з достатнім рівнем успішності трудового навчання зросла (з 18,2% до 38,1%), а кількість учнів з низьким рівнем виявила тенденцію до значного зменшення (з 42,4% до 18,3%).

На основному етапі трудового навчання в експериментальній групі виявлено суттєве покращення даних за усіма показниками сформованості трудової компетентності – розширилися уявлення про різноманітні технологічні процеси обробки матеріалів, уявлення про технологічні дії та операції, об'єкти виробів, сформувалися трудові навички та вміння, особистісні якості учня та підвищилася мотивація до навчання, яка має сталий характер. Характерним для учнів стало усвідомлення значущості праці, зацікавленість та позитивне ставлення до результатів своєї діяльності, адекватне використання власних навчально-трудова можливостей. На цьому етапі кількість дітей з достатнім рівнем успішності трудової діяльності зросла майже вдвічі (з 17,5 % до 26,7,0%) на фоні зменшення кількості учнів з низьким рівнем (з 39,4% до 17,1,%). Отримані результати засвідчили, що експериментальне забезпечення трудового навчання процесу у спеціальному закладі освіти сприяє розвитку і реалізації індивідуальних особливостей і можливостей дітей, їх входженню в колектив однолітків.

На етапі професійно-трудова підготовки в експериментальній групі виявлено покращення успішності трудового навчання за всіма визначеними показниками. Школярі стали більш обґрунтовано підходити до професійної самореалізації, враховуючи не тільки вимоги, які було висунуто до них професією, а й свої можливості. Учні почали проявляти зацікавленість до професій, яких навчають у школі. Вони мали змогу переконатися у суспільній значущості та корисності останніх, набули певних професійних якостей, стали обізнаними щодо можливостей, яких надає спеціальність. Відповідно до цього, спостерігалось збільшення кількості дітей, які мають намір працювати за профілем професійно-трудова навчання у школі. В учнів виявилось значне підвищення даних ефективності їх трудової діяльності. Вони набули певного досвіду, працюючи у шкільних майстернях, відвідуючи гуртки професійного спрямування, беручи участь у суспільно-корисній праці; зрозуміли необхідність подальшого професійного зростання. У зв'язку з цим змінилися й показники загального рівня успішності трудового навчання учнів: у значної кількості з них

було виявлено достатній рівень (43,4% проти 17,8%) та суттєве покращення показників низького рівня в учнів(з 38,5% до 9,5%).

Результати сформованості ТК учнів експериментальних та контрольних груп наведено у таблиці загального рівня успішності трудового навчання учнів експериментальної групи на кожному етапі трудової підготовки до і після проведення формувального експерименту.

Таблиця 4.2.

Результати визначення стану сформованості трудової компетентності в учнів ЕГ та КГ на початковому етапі навчання

Рівень	Сформованість трудової компетентності							
	1 кл		2 кл		3		4	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Достатній	18,1	18,2	18,2	27,3	18,3	31,5	18,4	38,1
Середній	39,3	39,40	39,6	40,7	39,9	42,5	41,2	43,6
Низький	42,6	42,4	42,2	32,0	41,8	26,0	40,4	18,3

Як бачимо в таблиці, в учнів ЕГ на кінець навчання в початковій ланці школи (4 кл.) встановлено наступні показники сформованості ТК. Зокрема, учнів достатнім рівнем ТК – 38,1%, середнім – 43,6, низького – 18,3. В той час як в учнів КГ ці показники майже не змінюються на протязі навчання в початкових класах. Учні 4 кл КГ мають наступні рівні сформованості ТК: достатнього рівня – 18,4%, середнього – 41,2, низького – 40,4. Учні з достатнім рівнем розвитку ТК правильно відтворюють навчальний матеріал; матеріал з трудового навчання розуміють, визначають в ньому головне. Трудове завдання розуміють, правильно виконують аналогічне, розуміють спосіб його виконання. В основному правильно виконують технологічні операції. Мають достатньо стале зацікавлене ставлення до навчально-практичної діяльності. Цілеспрямованість, поетапність виконання завдання, організація робочого місця, дотримання санітарно-гігієнічних правил та техніки безпеки в основному відповіда вимогам.

Таблиця 4.3.

Результати визначення стану сформованості трудової компетентності в учнів ЕГи та КГ на основному етапі навчання

Рівень	Сформованість трудової компетентності							
	5		6		7		8	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Достатній	17,4	17,5	17,5	23,6	17,6	25,1	17,8	26,7
Середній	43,2	43,1	43,6	46,6	44,1	50,2	44,5	56,2
Низький	39,4	39,4	38,9	29,8	38,3	24,7	37,7	17,1

Як бачимо в таблиці 4.3., в учнів ЕГ на кінець навчання в основній ланці школи (8 кл.) встановлено наступні показники сформованості ТК: учнів з достатнім рівнем ТК – 26,7%, середнім – 56,2, низького – 17,1. В той час як в учнів КГ ці показники майже не змінюються на протязі навчання в основній ланці школи. Учні 8 кл КГ мають наступні рівні сформованості ТК: достатнього рівня – 17,8%, середнього – 4,5%, низького – 37,7%. Учні з достатнім рівнем розвитку ТК правильно відтворюють навчальний матеріал; матеріал з трудового навчання розуміють, визначають в ньому головне. Трудове завдання розуміють, правильно виконують аналогічне, розуміють спосіб його виконання. В основному правильно виконують технологічні операції.

Також отримано експериментальні дані щодо сформованості ТК в учнів на заключному етапі трудового навчання. У школярів КГ встановлено такі показники: достатнього рівня – 43,4%, середнього – 47,1, низького – 9,5%, в той час в учнів ЕГ показники впродовж навчання майже не змінюються.

**Результати визначення стану сформованості трудової компетентності
в учнів ЕГ та КГ на заключному етапі навчання**

Рівень	Сформованість трудової компетентності			
	9 кл		10 кл	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Достатній	17,7	17,8	17,9	43,4
Середній	43,8	43,7	46,0	47,1
Низький	38,5	38,5	36,1	9,5

Аналіз результатів цілеспрямованого педагогічного впливу показав суттєве підвищення в учнів експериментальної групи загального рівня трудової компетентності та за окремими показниками на кожному етапі трудової підготовки. Натомість в учнів контрольної групи не виявлено позитивної динаміки. Означені результати доводять ефективність розробленої нами методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Успішному формуванню трудової компетентності учнів сприяли адресовані педагогам спеціальних загальноосвітніх закладів методичні рекомендації, які репрезентують шляхи підвищення ефективності трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту на початковому, загальнотрудовому та професійно-трудовому етапах підготовки.

Підсумовуючи викладене в означеному розділі, можна зроби наступні висновки:

Визначення результативності методичної системи відбулося через виявлення динаміки формування трудової компетентності учнів ЕГ та КГ на різних етапах трудового навчання. Результати дослідно-експериментальної роботи з перевірки розробленої методичної системи трудового навчання учнів з ППР дозволили сформулювати наступні висновки.

1. Трудова компетентність, що розглядається як індивідуально-психологічна особливість школяра, є важливою умовою успішного здійснення перетворювальної діяльності, важливим елементом загальної предметної компетентності учня, яка формується на уроках трудового навчання у школі і визначається як здатність застосовувати предметно-практичні знання, трудові уміння і навички, техніко-технологічні прийоми та операції у практичній життєдіяльності.
2. Формуючий експеримент виявив перевагу експериментальної методичної системи трудового навчання над традиційною. Показники сформованості ТК в учнів ЕГ вищі, ніж в учні КГ. Дані результати доводять ефективність експериментальної методичної системи у спеціальних закладах загальної середньої освіти, де навчаються учні з метою методики діагностики ТК учнів. З метою перевірки результативності дослідно-експериментальної роботи були розроблені критерії по кожному компоненту технологічної культури, рівні сформованості, визначено діагностичні методи.
3. Дані, отримані в ході проведення експериментальної роботи, організованої на основі розробленої нами моделі формування ТК особистості показали, що на кожному етапі формувального експерименту простежувалася певна тенденція до переважання більш високого рівня сформованості в учнів ЕГ, що доводить ефективність побудованої моделі.
4. Важливу роль у формуванні трудової компетентності школяра відіграє готовність учителя до цієї роботи. Реалізація педагогічних умов методичної системи трудового навчання сприятимуть забезпеченню ефективного процесу трудового навчання.
5. Об'єктивність педагогічного оцінювання забезпечено масштабністю і довготривалістю експериментальної роботи в спеціальних навчальних закладах різного типу, репрезентативністю вибірки та використанням методів оброблення експериментальних даних.

Отже, практичне впровадження й оцінювання методичної системи дозволяють стверджувати, що запропоновані підходи створюють достатні

передумови для формування ТК на протязі навчання у спеціальному закладі освіти.

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретико-методичного забезпечення трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку дає змогу зробити висновки.

1. На основі системного теоретико-методичного аналізу літературних джерел встановлено, що навчання дітей з порушеннями інтелекту – малодосліджена та складна проблема спеціальної педагогіки та психології. Водночас практична потреба у вивченні та визначенні освітніх можливостей учнів означеної категорії є надзвичайно актуальною, адже готовність до такої діяльності набуває особливого значення у контексті соціалізації, адаптації та інтеграції у суспільство. Складна структура порушення психофізичного розвитку призводить до обмежень функціонування і унеможливорює природний процес соціалізації. Встановлено, що важливим є новий підхід до розуміння особливих освітніх потреб, сутність якого полягає у пріоритетності соціальної моделі допомоги дітям з особливими освітніми потребами, яка передбачає гнучкість та багатоаспектність системи корекційно-розвивального навчання та психолого-педагогічного супроводу, сприяє забезпеченню рівних прав на отримання освіти всіма без винятку дітьми. Втім, аналіз результатів теоретичних та практичних досліджень свідчить про відсутність організації цілеспрямованих розвідок у напрямі розв'язання зазначеної проблеми.

2. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади та визначено концептуальні підходи до теорії і практики трудового навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у спеціальному закладі загальної середньої освіти, які ґрунтуються на положеннях особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та корекційно-розвивального підходів. Трудове навчання розглянуто як необхідну умову особистісного становлення дитини з комплексними порушеннями розвитку та її підготовки до самостійної життєдіяльності у соціумі. Встановлено, що загальна основа цього процесу

полягає у максимально можливому психосоціальному розвитку учня в умовах виконання та засвоєння цілеспрямованої трудової діяльності, розвитку його самостійності. Досягнення ефективності трудової підготовки учнів з порушеннями інтелекту у спеціальному закладі загальної середньої освіти відбувається шляхом застосування спеціально організованого педагогічного процесу трудового навчання – системи взаємопов'язаних його ланок, що відповідають меті та предмету цілеспрямованого впливу.

3. Окреслено принципи та педагогічні умови трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

До основних принципів трудового навчання та забезпечення технологічної складової його реалізації віднесено такі: принцип пріоритетного розвитку особистості, яка є спроможною до соціально-побутової та трудової діяльності; принцип комплексного впливу, який передбачає залучення фахівців закладу та родини учня до освітнього процесу, принцип індивідуального та диференційованого підходу вказують на необхідність вибору методів, прийомів, форм і засобів організації трудового навчання відповідно до рівня сформованості трудових знань, умінь та навичок; принцип діяльнісного підходу передбачає отримання трудових знань та вмінь у процесі організованої трудової діяльності; принципи систематичності, послідовності та наступності передбачають неперервність, регулярність, планомірність процесу трудового навчання; принцип доступності та наочності передбачає урахування особливостей психофізичного розвитку дитини та забезпечується шляхом використання широкого спектру наочної підтримки, інструктивних карток, мультимедійних та технічних засобів; принцип варіативності забезпечує доцільний та гнучкий вибір змісту, форм та методів навчання, принцип корекційно-реабілітаційної спрямованості забезпечує оптимізацію рухової активності дітей, зміцнення психічного здоров'я, відновлення рухових, психічних, сенсомоторних, мовленнєвих функцій організму.

Окреслено педагогічні умови, від яких залежить ефективність реалізації трудового навчання учнів, зокрема: організаційні, що передбачають

забезпечення навчального середовища, сучасного технологічного оснащення, активного залучення батьків; дидактичні, що включають добір доступного змісту навчального матеріалу та його доцільне структурування в індивідуальній програмі, вибір адекватних можливостям учня методів, прийомів, засобів і видів роботи для систематичного трудового навчання; корекційно-реабілітаційні, що передбачають корекційно-реабілітаційний супровід навчання дитини на основі її психофізичних можливостей, психологічну допомогу учневі та його батькам, різні форми викладу навчальної інформації з метою захисту учнів від фізичного та розумового перевантаження.

4. Розроблено модель методичної системи трудового навчання школярів з порушеннями інтелектуального розвитку у спеціальному закладі загальної середньої освіти – складне, багатокomпонентне утворення, що цілісно віддзеркалює освітній процес і вибудовується в результаті узгодженого поєднання його елементів: цілей навчання, змісту, методів, засобів і форм організації, технологій, що утворюють єдину цілісну функціональну структуру, орієнтовану на досягнення означеної мети. Функціонування методичної системи підпорядковано закономірностям, що пов'язані з внутрішньою будовою самої системи, у структурі якої передбачено цільовий, методологічний, організаційно-педагогічний, змістово-процесуальний, результативний блоки. Мета методичної системи полягає у забезпеченні якісної безперервної технологічної освіти учнів протягом усього навчання у спеціальному закладі загальної середньої освіти та формуванні основ трудової компетентності школяра як інтегративної особистісної властивості, що охоплює емоційно-ціннісний, когнітивний і операційно-діяльнісний компоненти. З огляду на основні тенденції розвитку загальної та технологічної освіти методологічну основу системи склали наступні рівні: філософський (положення філософії освіти, теорії технологічної освіти особистості; компетентнісний та особистісно-орієнтований підходи тощо); загальнопедагогічний (гуманістичні, особистісно орієнтовані та розвивальні концепції, система педагогічних принципів); дидактико-методичний (діяльнісний, компетентнісний і структурно-функціональний підходи, а також

комплекс наукових теорій і принципів, що забезпечують функціонування технологічної освіти). Встановлено, що ефективність та повнота реалізації методичної системи трудового навчання учнів залежить від урахування педагогічних основ її забезпечення: змісту етапів трудового навчання, показників розвитку та очікуваних результатів на кожному з них; особливостей розвитку дітей, предмета впливу; добору адекватних зазначеному процесові педагогічних засобів – змісту, методики, організаційних форм.

5. Експериментально досліджено стан сформованості трудової компетентності школярів з порушеннями інтелекту. Визначено компоненти основ трудової компетентності учнів, зокрема: когнітивний, емоційно-ціннісний та операційно-діяльнісний, сформованість яких забезпечує успішність трудового навчання, активність учнів у трудовій діяльності, мотиваційну підготовленість до праці, опануванні основ професії, професійного самовизначення та становлення у взаємостосунках з однолітками; успішність професійно-трудоного навчання та виконання діяльності, використання пізнавальних можливостей школяра в процесі професійно-трудоного навчання та професійного становлення.

Емпіричне вивчення сформованості трудової компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку дало змогу визначити її особливості на всіх етапах трудової підготовки у школі. Виявлено, що вони характеризуються недостатнім рівнем сформованості за усіма показниками: когнітивним, емоційно-ціннісним, операційно-діялісним. Узагальнення отриманих даних дало змогу встановити, що формування трудової діяльності учнів найбільш успішно відбувається на етапі ранньої трудової підготовки, найменш успішно – на етапі початкового трудового навчання.

6. Визначено технологічне забезпечення трудового навчання школярів з порушеннями інтелектуального розвитку, що є системоутворювальним компонентом методичної системи, що спрямована на формування трудової компетентності особистості. Важливими позиціями реалізації цілісної технології трудового навчання у методичній системі є дотримання певної етапності

формування трудової діяльності у контексті різних ланок трудового навчання (початкової, основної, заключної), де учні оволодівають усіма необхідними теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками щодо обробки різних видів матеріалів, опановують сучасні технології декоративно-ужиткового мистецтва, основ швейної, кухарської, столярної, взуттєвої справи, рослинництва, квітникарства, опановують ручні та машинні техніки обробки матеріалів тощо. У процесі реалізації концептуальних положень корекційно-розвивального навчання, основною метою якого є всебічний розвиток, забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії, формування творчого потенціалу, передбачено спеціальну організацію трудового навчання на основі удосконалення пізнавальної, мовленнєвої, психомоторної, емоційно-вольової сфер розвитку, забезпечення провідної ролі життєво необхідних предметно-практичних знань.

7. Теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально апробовано методичну систему трудового навчання учнів та її технологічне забезпечення на кожному етапі трудової підготовки. Змістовий компонент методичної системи представлено за допомогою програмного забезпечення, відповідних варіативних модулів, які мають власну мету і завдання. Здійснення корекційно-розвивального впливу передбачає використання різноманітних педагогічних засобів впливу на пізнавальний, психомоторний, мовленнєвий, емоційно-вольовий розвиток школярів. Експериментально доведено ефективність використання розробленої методичної системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелекту, що має на меті оптимізацію трудової підготовки. Аналіз результатів формувального експерименту підтвердив значне підвищення в учнів експериментальної групи рівня сформованості трудової компетентності, успішності їхнього навчання; натомість в учнів контрольної групи не виявлено його позитивної динаміки. В умовах спеціально організованого педагогічного впливу відбувається становлення певних особистісних надбань та властивостей, що відповідають кожному етапу трудової підготовки. На підставі порівняльного аналізу отриманих результатів доведено універсальність розробленої методичної

системи трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку; основні положення дослідження мають загальнопедагогічне значення і можуть бути використані у освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, у тому числі й в класах з інклюзивною формою навчання, де отримують освіту діти з порушеннями інтелектуального розвитку.

Теоретично обґрунтовані та експериментально перевірені положення дослідження покладено в основу типових, модельних навчальних програм, посібників, підручників, змісту дисциплін психолого-педагогічного циклу на факультетах спеціальної та інклюзивної освіти, склали підґрунтя науково-методичних та навчально-методичних посібників для студентів цих факультетів та практичних працівників спеціальних навчальних закладів.

Проведене дослідження не претендує на повне висвітлення проблеми трудової підготовки учнів з комплексними порушеннями розвитку. Воно може слугувати основою для подальшого вивчення проблеми, що припускає удосконалення запропонованої системи роботи на підставі глибшого багатофакторного розгляду її компонентів. Перспектива наступних досліджень полягає у вивченні питань подальшої професійно-трудової адаптації випускників з порушеннями інтелектуального розвитку після закінчення ними спеціального закладу загальної середньої освіти з урахуванням векторів соціально-економічного розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова І.В. Абакумова, І. (2022). Проблема організації професійно-трудової підготовки учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 1(20), 6–21. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i20.200>
2. Андрущук І. П. Активізація творчої художньо-технічної діяльності учнів засобами сучасних технологій. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки. 2017. № 8. С. 3–7.
3. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади Початкова школа. 2010. № 9. С. 3–6.
4. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ Чернівці: Букрек, 2018. 320 с.
5. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: Либідь, 2003, 100 с.
6. Бех І. Д. Праця – головний вихователь школярів: психологічний аспект трудового виховання молодших школярів. К.: Знання, 1983. 32 с.
7. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технологія. Київ: Генезис, 2009. С. 21–24.
8. Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Мартиненко В. О. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: монографія. К.: Вид-во «Педагогічна думка», 2014. 346 с.
9. Бондар В. І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності. К.: Рад. шк., 1988. 128 с.
10. Бондар В. І. Дидактичні функції професійно-трудового навчання осіб з інтелектуальними порушеннями та умови їх реалізації. Актуальні питання корекційної освіти. 2016. № 8. С. 29–37.
11. Бондар В. І., Синьов В. М. Актуальні проблеми розвитку освіти дітей з обмеженнями життєдіяльності: шлях від інституалізації до інтеграції. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. 2009. Вип. XII. С. 8–14.
12. Бондар В. І., Рейда К. В. Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів: навчальний посібник. К.: «МП Леся», 2010. 168 с.
13. Бондарь В. И. Развитие теории и практики профессионально-трудового обучения учащихся вспомогательных школ Украины /1917–1990 гг./ : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.03. К., 1992. 44 с.
14. Бондар Н. В. Формування зв'язного мовлення в учнів старших класів допоміжної школи на уроках трудового навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. К., 2019. 18 с.
15. Вавіна Л. С. Корекційна спрямованість змісту початкової освіти учнів з комбінованим дефектом. Дефектологія. 2000. № 3. С. 4–12.
16. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі: автореф.

дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2010. 20 с.

17. Веремійчик І. М. Уроки трудового навчання в початкових класах: посібник для вчителя. К.: Педагогічна думка, 2003. 112 с.

18. Веремійчик І. М. Методика трудового навчання в початковій школі : навч. посіб. Тернопіль: Мальва-ОСО, 2004. 278 с.

19. Виготський Л. С. Основи дефектології. Педагогіка, 1983. 367 с.

20. Виготський Л. С. Про зв'язок між трудовою діяльністю і інтелектуальним розвитком дитини. Дефектологія. 1976. № 6. С. 4–9.

21. Висоцька А. М. Підвищення ефективності виробничої адаптації випускників допоміжної школи в процесі професійно-трудоного навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. К., 1994. 16 с.

22. Виховуємо у праці : методичний посібник / [Л.А. Гуцан, О.Л. Морін, З.В. Охріменко; за ред. Л.А. Гуцан]. К.: Інститут проблем виховання. 2019. 92 с.

23. Вчимося жити самостійно: навч.-метод. посіб. для роботи з учнями випускних класів інтернатних закл. / Ж. В. Петрочко, О. М. Безпалько, О. М. Денисюк та ін. К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. 204 с.

24. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 310 с.

25. Гіренко Н. А. Спеціальна методика трудового навчання: навчальний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 103 с.

26. Гладких Н. В. Організація індивідуального психолого-педагогічного супроводу дітей молодшого шкільного віку з комплексними порушеннями розвитку: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2017. 19 с.

27. Гладченко І. В. Корекційно-абілітаційні технології у навчанні учнів з інтелектуальними та комбінованими порушеннями розвитку. Інклюзивний освітній простір: матеріали Регіональної науково-практичної інтернет-конференції. Житомир, КЗ «Житомирський ОІППО» ЖОР, 2020. С. 27–32.

28. Глоба О. П. Теорія і практика соціалізації осіб з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах регіонального реабілітаційного середовища: автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.03. К., 2013. 40 с.

29. Глушенко К. О., Гладких Н. В. Актуальні проблеми навчання та виховання дітей з комплексними порушеннями розвитку в Україні. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 27. С. 52–57.

30. Гнилицька Н. О. Праця як соціокультурний феномен. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. праць. Запоріжжя : «Вид-во ЗДІА», 2008. С. 234–252.

31. Гончаренко С., Кушнір В., Кушнір Г. Методологічні знання як виявлення фундаментації професійної підготовки вчителя. Шлях освіти. 2007. № 3. С. 2–8.

32. Горбенко С. Л. Психологічні особливості рольової поведінки розумово відсталих підлітків у малій групі: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. К., 2007. 188 с.

33. Горноста́й П. П. Життєва компетентність в умовах обмеженого життєвого світу. Кроки до компетентності та інтеграції у суспільство: наук.-метод. зб. / за ред. Н. Софій. К. : Контекст, 2000. С. 44–47.
34. Гуцан Л. А. Виховання в молодших школярів ціннісного ставлення до праці. Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії : зб. наук. праць. Одеса: Південна фундація педагогіки, 2017. С. 89–95
35. Данілавичюте Е. Нейродинамічна основа моделювання мовлення та дрібної моторики в контексті комплексної технології надання допомоги при ДЦП. Особлива дитина: навчання і виховання. 2015. № 4. С. 8–16.
36. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегія управління: монографія. Суми: Університетська книга, 2011. 403 с.
37. Державний стандарт початкової освіти. [Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 року № 87] URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
38. Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня, № 898. <https://cutt.ly/5lbsvBP>
39. Дичківська І. М., Поніманська Т. І. М. Монтесорі: теорія і технологія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2006. 304 с.: іл.
40. Дідух В. Історично перший досвід організації продуктивної праці учнів. Трудова підготовка в закладах освіти. 1999. № 3. С. 22–47.
41. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / Богуш А. М., Варяниця Л. О., Гавриш Н. В. та ін. / наук. ред. А. М. Богуш. Луганськ: Алма-матер, 2006. 368 с.
42. Дмитрієва І. В. Корекційна спрямованість естетичного виховання в старших класах допоміжної школи: монографія. Слов'янськ: Вид-во «Маторін», 2008. 373 с.
43. Дмитрієва І. В., Одинченко Л. К. Розвиток самостійності учнів спеціальної школи як фактору їхньої соціалізації. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. № 30. С. 54–59.
44. Долженко А. И. Педагогические основы социально-трудовой адаптации учащихся младших классов вспомогательной школы: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.03. К., 2012. 466 с.
45. Долинний Ю. О. Проблема соціалізації дітей з особливостями психофізичного розвитку в сучасній педагогічній літературі. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2007. № 2. С. 53–58.
46. Дробот Л. С. Формування санітарно-гігієнічної культури в розумово відсталих учнів у процесі навчання санітарно-побутового орієнтування : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. К., 2006. 19 с.
47. Дульнєв Г. М. Основи трудового навчання в допоміжній школі: Педагогіка, 1969. 215 с.
48. Єременко І. Г., Вавіна Л. С., Мерсіянова Г. М. Диференційоване навчання в допоміжній школі. Київ: Рад. шк., 1979. 140 с.

49. Ерніязова В. В. Виховання молодших школярів з нейротичними ускладненнями : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. К., 2003. 19 с.
50. Життєві кризи особистості : у 2 ч. / за ред. : Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова. К.: ІЗМН, 1998. Ч. 1. 356 с.
51. Журавель С., Шепотько В., Розвиток трудового навчання у сільських школах України. Рідна школа. 2001. № 9. С. 76–77.
52. Загальна психологія: підручник / за заг. ред. С. Д. Максименка. [2-ге вид., переробл. і доп.]. Вінниця: Нова книга, 2004. 704 с.
53. Загурська І. С. Розвиток самооцінки здібностей у молодшому шкільному віці. Практична психологія та соціальна робота. 2010. № 6. С. 14–21.
54. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [редакція станом на 24.06.2020] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
55. Засенко В. В., Прохоренко Л. І. До проблеми реформування галузі освіти дітей з особливими потребами. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2020. Вип. 16. С. 143–159.
56. Засенко В. В., Прохоренко Л.І. Компетентнісний підхід як теоретико-методологічна основа розбудови освіти дітей з особливими потребами. Практична психологія в інклюзивному середовищі. Переяслав-Хмельницький: Видавець Я. М. Домбровська, 2019. С. 17–22.
57. Ібрагімова А. Р. Формування у розумово відсталих школярів умінь користуватися наочними засобами в практичній діяльності (на матеріалі трудового навчання) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. К., 2010. 20 с.
58. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості : навч. посіб. К. : Либідь, 2007. 256 с.
59. Киричук О. В., Тарасюк С. В. Соціально-комунікативна активність дитини як фактор корекції відхилень в її індивідуальному розвитку. Актуальні проблеми виховання та навчання студентів із особливими потребами : зб. наук. праць / за заг. ред. : П. М. Таланчука, Г. В. Онкович. К.: Ун-т «Україна», 2000. С. 103–115.
60. Коблик В. О. Особливості виховання в підлітків ціннісного ставлення до праці. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2017. Вип. 2, ч.2. С. 60–70.
61. Коблик В. О. Коберник О. М. Методика діагностування в підлітків ціннісного ставлення до праці. Освіта і наука: Філософські, історичні та соціальні засади: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків: ХНАУ, 2017. С. 95–96.
62. Кобильченко В.В. Теоретичні основи формування життєстійкості у дітей з порушеннями зору в умовах кризових ситуацій: Монографія. К.: Видавець Цибульська, 2025. 261 с.
63. Коваль Л. В. Технологізація методики початкового навчання на основі реалізації компетентнісного підходу. Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Глухів, 2006. № 8. С. 57–61.
64. Коган О. В. Врахування особливостей розумово відсталих підлітків у профілактиці дезадаптаційних явищ у їх поведінці. Вісник Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. Корекційна педагогіка і психологія. 2009. Вип. II. С. 107–111.

65. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі. Особлива дитина: навчання і виховання. № 3. 2016. С. 7–18.

66. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / Н. М. Бібік та ін. / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

67. Комплект програм з корекційно-розвиткової роботи («Корекція розвитку», «Лікувальна фізична культура») для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату (загальна пояснювальна записка). За заг. ред. О.В. Чеботарьової. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebam/navchalni-programi/korekcijni-programi>

68. Константи́нів О.В. Педагогічні умови становлення трудового навчання розумово відсталих учнів в Україні. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць. Вип. III. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори, 2006, 2012. С. 110-118.

69. Концепція «Нова Українська школа» URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-scrednya/ua-sch2016/konczepczyia.html>

70. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку: навч.-метод. посіб. / Чеботарьова О. В, Блеч Г.О., Гладченко І.В., Бобренко І.В., Мякушко О.І., Сухіна І.В., Трикоз С.В. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 793с.

71. Котелянець Н. В. Теорія та методика формування технологічної культури молодших школярів: монографія. Харків: Мачулін, 2017. 357 с.

72. Котелянець Н. В., Сидоренко В. К., Мельник О. В. Трудове навчання: навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. 1-4 класи. К.: Освіта. 2007. С. 296–313.

73. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія. К. : Фенікс, 2009. 416 с.

74. Кремінь В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). К. : Грамота, 2003. 216 с.

75. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку: навч.-метод. посіб. / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Бобренко, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз та ін. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 90 с.

76. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5-10 класів з порушеннями інтелектуального розвитку: навч.-метод. посіб. / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Бобренко, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз та ін. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 121 с.

77. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: Підручник. К.: КНЕУ, 2003. 367 с.

78. Кульбіда С. В. Фунціонування мережі закладів для осіб з особливими освітніми потребами в Україні в умовах перехідного періоду реформування. Збірник наукових праць ЛОГОС, 2020. С. 114–119.
79. Кущенко І. В. Психологічні особливості засвоєння техніко-технологічних знань учнями початкових класів допоміжної школи: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. К., 2007. 22 с.
80. Лапін А. В. Особливості виконання практичних завдань молодшими школярами зі складними порушеннями психофізичного розвитку на уроках трудового навчання. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2012. № 9. С. 137–143.
81. Легкий О.М. Організація трудового навчання в 5-10 класах для учнів з порушеннями зору: навч. метод. посіб. К., 2017. 106 с.
82. Лещій Н. П. Сутність психолого-педагогічного супроводу школярів зі складними порушеннями розвитку в умовах освітнього процесу освітньо-реабілітаційного центру. Інноваційна педагогіка. 2020. Вип. 23, т. 1. С. 55-58.
83. Липа В. О., Кузнецова Т. Г. Життєві компетентності як основа змісту освіти розумово відсталих дітей. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. 2009. Вип. XII. С. 207–209.
84. Лисенкова І. П. Теоретико-методологічні засади розвитку емоційної сфери дітей з когнітивними порушеннями: монографія. Миколаїв: Ілліон, 2018. 324 с.
85. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посіб. К. : ІЗИН, 1998. 112 с.
86. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. К. : Наук. думка, 1990. 240 с.
87. Мартинчук О. В. Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі: монографія. К. : Центр учбової літератури, 2018. 430 с.
88. Матющенко І. М. Підготовка старшокласників допоміжної школи до соціально-психологічної адаптації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. К., 2008. 23 с.
89. Мерсіянова Г. М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: посіб. К.: Педагогічна думка, 2012. 80 с.
90. Мерсіянова Г. М. Індивідуальний підхід у процесі трудового навчання розумово відсталих учнів. Дефектологія. 2007. № 2. С. 22–26.
91. Методичні вказівки до проведення уроків ручної праці в допоміжній школі / укл.: Білевич Є. О., Дорогий В. В. К., 1986. 60 с.
92. Методичні рекомендації «Основи діагностичної діяльності корекційного педагога в роботі з дітьми з комплексними порушеннями розвитку»: навч.-метод. посіб. / О. В. Чеботарьова, І. В. Гладченко, Н. А. Ярмола. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 96 с.
93. Миронова С. П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-

НОВА, 2007. 304 с.

94. Миронова С. П., Формальчук О. С. Формування самообслуговуючої діяльності у дітей-сиріт з вадами інтелекту: монографія. Кам'янець-Подільський, 2012. 156 с.

95. Мирский С. Л. Трудова підготовка учнів і випускників допоміжної школи в нових економічних умовах. Дефектологія. 1994. № 4. С. 3–8.

96. Модельні навчальні програми. Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»: веб-сайт URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-programy/>.

97. Моляко В. О. Психологія готовності до творчої праці. К.: Знання, 1989. 43 с.

98. Морін О. Аспекти створення педагогічної технології формування професійно-ціннісних орієнтації учнів до трудової діяльності. Інноваційна педагогіка. Вип. 39. 2021. С. 252–256. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.51>

99. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. К.: Шк. світ, 2001, 16 с.

100. Нечипоренко В. Розбудова виховної системи навчально-реабілітаційного центру на засадах компетентісно спрямованої освіти. Українознавчий альманах. Київ, 2014. Вип. 16. С. 133–138.

101. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

102. Нова українська школа Концептуальні засади реформування середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html/>

103. Омельченко І. М. Науково-методичні основи психологічного супроводу дошкільників із інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву в умовах кризових ситуацій життя: навчально-методичний посібник; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ: Видавець Цибульська, 2025. 124 с.

104. Основи спеціальної дидактики / за ред. І. Г. Єременка. К.: Рад. шк., 1986. 201 с.

105. Особливості реалізації компетентісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями: навч.-метод. посіб. / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Бобренко, І. В. Гладченко, О. І. Мякушко, С. В. Трикоз, І. В. Сухіна, Н. А. Ярмола / за наук. ред. О. В. Чеботарьової, І. В. Сухіної. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 450 с.

106. Охріменко З. В. Виховання ціннісного ставлення до праці молодших школярів у процесі взаємодії батьків та вчителів. Virtus: Scientific Journal. СРМ «ASF» (Канада, Монреаль), 2019. Вип. 31. С. 115–118.

107. Охріменко З. В. Виховні профорієнтаційні технології як умова ефективного професійного самовизначення старшокласників. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку. Збірник матеріалів Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Б.О. Федоришина. Київ. 2020. С. 81–82.

108. Пахомова Н. Г., Кононова М. М. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
109. Педагогічне керівництво професійним самовизначенням школярів: метод, рек. для класних керівників, вчителів і батьків / упоряд.: Н. П. Тименко, Н. Ю. Матяш, В. В. Мачуський та ін. К.: РУМК, 1991. 48 с.
110. Позднякова Л. О. Особливості формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. 2009. Вип. XII. С. 96–99.
111. Полулященко Ю. М. Педагогічні умови інтеграції осіб з обмеженими можливостями в сучасне соціальне середовище. Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. 2010. № 10 (197). С. 182–188.
112. Поляков В. А. Проблемы развития современной системы трудового обучения учащихся средней общеобразовательной школы : дис. ... докт. пед. наук. 13.00.02 . М., 1978. 432 с.
113. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями : навчально-методичний посібник / О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, І. Сухіна, С. Трикоз / за заг. ред. О. Чеботарьової. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 154 с.
114. Програма для допоміжної школи. Трудове навчання (5-10 класи) / уклад. О. П. Хохліна, Г. М. Мерсіянова. К., 2003. 47 с.
115. Прохоренко Л. І. Психологія саморегуляції школярів із затримкою психічного розвитку: монографія. Чернівці: Букрек, 2016. 464 с
116. Рейда К. В. Виховання готовності учнів допоміжної школи до праці в системі професійно-трудового навчання: автореф. дис ... канд. пед. наук. : 13.00.03. Київ, 2003. 21 с.
117. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: монографія / за ред. Г. О. Балла. К., 1998. 160 с.
118. Руденко Л. М. Теоретичні та методичні засади діагностики і корекції агресивної поведінки дітей з розумовою відсталістю: автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.08. К., 2013. 40 с.
119. Савченко О. Я. Уміння вчитись як ключова компетентність загальної середньої освіти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті, світовий досвід та українські перспективи / під заг.ред.О. В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. С. 34–36.
120. Синьов В. М., Матвеева М. П., Хохлина О. П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. К. : Знання, 2008. 359 с.
121. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. Частина 2., Розд. 10. Навчання і виховання дітей. К.: НПУ ім. Драгоманова, 2009. 224 с.
122. Соколова Г. Б. Психологічний супровід школярів із синдромом Дауна: монографія. Чернівці: Букрек, 2018. 344 с.
123. Соціальна і життєва практика дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчально-реабілітаційних центрів: практико зорієнтований посібник / за

наук. ред. І. Г. Єрмакова, К. С. Тороп, К. В. Рейди. Дніпро: Інновація, 2018. 385 с.

124. Стадненко Н. М., Корнієнко А. О. Деякі умови формування позитивного ставлення до професійно-трудового навчання в учнів допоміжної школи. Питання дефектології. К. : Рад. шк., 1978. Вип 1. С. 47–53.

125. Супрун М. О., Висоцька А. М., Гладченко І. В. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі: навч.-метод. посіб. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 205 с.

126. Татьянчикова І. В. Психолого-педагогічні основи соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку: монографія. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2014. 431 с.

127. Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: Вип. 13 / За ред. О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. – Київ, 2025. – 260 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742528/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%E2%84%9612%20%282024%29.pdf>

128. Терещук А. І. Теорія і методика технологічної підготовки учнів старшої загальноосвітньої школи : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02. Умань, 2013. 519 с.

129. Типова освітня програма для 1-2 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку (розроблена під керівництвом Чеботарьової О.В.). (2022). <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737434/1/%2B%2B%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D01%D0%B8.pdf>

130. Типова освітня програма для 3-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку (розроблена під керівництвом Чеботарьової О.В.) (2022). https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737438/1/%2B%2B%D0%A2%D0%B8%D0%BFB2_3-4%20%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8.pdf

131. Трикоз С. В., Блеч Г. О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.

132. Тхоржевський Д. О. Система трудового навчання. Київ : Рад. шк., 1975. 198 с.

133. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Вибр. пед. твори : в 2 т. К.: Рад. школа., 1983. Т. 1. С. 106–113.

134. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. К.: Педагогічна думка, 2000. 286 с.

135. Хохліна О. П. Концептуальні підходи до розробки корекційних технологій трудового навчання дітей з обмеженими розумовими можливостями. Дефектологія. 2005. № 1. С. 15–18.

136. Чеботарьова, О. (2025). Нова українська школа: сучасний зміст та практики навчання учнів з особливими освітніми потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 117(1), 97–114. <https://doi.org/10.33189/ectu.v117i1.215>

137. Чеботарьова О.В. Методичні основи корекційного навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку: технології: практ. посіб. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747057/1/%2B%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%28%D0%A2%D0%95%D0%A5%D0%9D%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%87%29_%D0%9E.%D0%92.%20%D0%A7%D0%B5%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20.pdf

138. Чеботарьова О.В., Абакумова І.В. Трудове навчання учнів з особливими освітніми потребами у дистанційному форматі: поради та рекомендації. *Особлива дитина: навчання і виховання*. Київ, 2023. Вип. 109(1). С. 129-154.

139. Чеботарьова О.В., Абакумова І.В. Педагогічна технологія формування професійно-трудової компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. Київ, 2024. Вип. 116(4). С. 159-173.

140. Чеботарьова О.В. Особливості соціалізації школярів із порушеннями розумового розвитку засобами професійно-трудового навчання. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2015. № 17. С. 265–268.

141. Шевченко В. М. Сучасні тенденції управління навчальним закладом для дітей з особливими освітніми потребами в умовах євроінтеграційних процесів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. №15. С.114-120.

142. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології: монографія. К.: МП Леся, 2009. 484 с.

143. Ярмола Н.А. Формування соціальної компетентності дітей з інтелектуальними порушеннями. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови* (16). С. 392–408.

144. Ящук С. М. Формування основ технологічної культури учнів під час проектування і виготовлення об'єктів праці. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. УДПУ. К.: Міленіум, 2005. С. 49–56.

145. Carter, E. W., Hughes, C., Guth, C. B., & Copeland, S. R. (2005). Factors influencing social interaction among high school students with intellectual disabilities and their general education peers. *American Journal on Mental Retardation*, 110(5), p. 366-377.

146. Characterizing Initial Teacher Education in Canada: Themes and Issues /M. Gambhir, K. Broad, M. Evans, J. Gaskell. 2008. 30 p.

147. Chebotarova O. Scientific and methodological bases implementation of technological education of students with complex disorders *Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft*. 2021. №6, Vol. 3. P.12-16.

148. Chebotarova O. Methodical system of labor training for pupils with musculoskeletal and intellectual disabilities. *KELM (knowledge, education, law, management)*. 2020. №7 (35), vol. 2. p. 32-37.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА ОПИТУВАННЯ БАТЬКІВ

Шановні батьки!

Просимо відповісти на запитання анкети. Підкресліть правильну відповідь.

№п.п	Запитання	Варіанти відповіді
1.	Чи розповідаєте Ви своїм дітям про позитивний вплив професійно-трудової діяльності для людини?	Так Ні
2.	Чи виконує Ваша дитина трудові доручення вдома?	Так Ні
3.	Як Ви вважаєте, у вашої дитини посилені домашні соціально-побутові доручення?	Так Ні
5.	Чи здійснює Ваша дитина трудові доручення із задоволенням?	Так Ні
6.	Чи хотіли б Ви, щоб у закладі, де навчається Ваша дитина, проводились гуртки з професійно-трудового навчання?	Так Ні
7.	Як Ви вважаєте, у вашої дитини сформована потреба у професійно-трудовій діяльності та самоослугуванні?	Так Ні
8.	Чи займається Ваша дитина яким-небудь заняттям з декоративно-ужиткового мистецтва?	Так Ні
9.	Якщо займається, то яким видом (вказіть тривалість):	
	а) вишивання; б) плетіння гачком; в) бісероплетіння	д) витинання в) декупаж; г) інше (вказіть) _____
10.	Якщо не займається, то чи хотіли би Ви, щоб Ваша дитина займалась яким-небудь видом декоративно-ужиткового мистецтва ?	Так Ні
11.	Якщо так, то які з поданих нижче видів занять Ви б обрали:	
	а) вишивка; б) художнє ткацтво; в) писанкарство; г) килимарство; д) гончарство; е) народна іграшка;	є) художня обробка металу; ж) художня обробка шкіри; з) розпис; и) одяг, прикраси; і) художнє плетіння; ї) інше (вказіть) _____

Дякуємо за співробітництво!

**Індивідуальна карта
навчальних досягнень учня __класу,
протягом 20__ н.р.**

Предмет: Технології

Прізвище, ім'я учня _____

№ п/п	Навчальні досягнення	Оцінка вмінь та навичок/ дата		
		Дата	Дата	Дата
	Основи професійно-трудового процесу			
1.	Має уявлення про працю та професії в житті людини.			
2.	Має уявлення про призначення навчальних зон.			
3.	Орієнтується в майстерні, знає правила безпечної роботи у кожній навчально-робочій зоні. <i>*Має уявлення.</i>			
4.	Сприймає та розуміє пояснення, інструкції вчителя щодо виконання професійно-трудових дій та операцій.			
5.	Розуміє інструкції у процесі професійно-трудової діяльності.			
6.	Називає результат трудового процесу.			
7.	Розуміє, що результатом праці є виконане завдання.			
8.	Вміє організувати своє робоче місце. <i>*за інструкцією вчителя.</i>			
9.	Прибирає своє робоче місце після закінчення роботи.			
10.	Дотримується санітарно-гігієнічних вимог при виконанні робіт.			
11.	За допомогою вчителя дотримується поетапного виконання професійно-трудового завдання (<i>аналіз, планування, організація, безпосереднє виконання, контроль, оцінка</i>).			
12.	За допомогою вчителя визначає послідовність виконання завдання, професійно-трудову діяльність.			
13.	Планує професійно-трудову діяльність за допомогою алгоритму.			
14.	Користується робочим інвентарем, інструментами <i>* під керівництвом вчителя.</i>			
15.	Називає правила безпечної праці з побутовими приладами за запитаннями вчителя.			
16.	Дотримується правил безпечної праці під час роботи з побутовими приладами. <i>*під керівництвом педагога.</i>			
17.	Добирає необхідні засоби праці для виконання робіт на клумбі. <i>** Під керівництвом вчителя.</i>			
18.	Називає правила безпечної роботи із сільськогосподарським знаряддям <i>*за запитаннями вчителя та малюнковою опорою.</i>			
19.	Дотримується правил безпечної роботи із садовим інвентарем, з ножицями <i>* під керівництвом педагога.</i>			
20.	Використовує предметну термінологію в процесі виконання професійно-трудових операцій. Пояснює свої дії. <i>*Використовує супроводжуюче мовлення (промовляння того, що здійснюється).</i>			
21.	Дотримується правил культури поведінки в майстерні. <i>**У супроводі педагога.</i>			

22.	Дотримується правил культури поведінки в громадських місцях під час навчальних екскурсій <i>*у супроводі педагога.</i>			
23.	Дотримується правил культури поведінки в кафе, ресторані. <i>* Під керівництвом вчителя.</i>			
24.	Використовує допомогу вчителя у процесі здійснення професійно-трудових операцій.			
25.	Дотримується санітарно-гігієнічних вимог у процесі догляду за кімнатними рослинами. <i>*Намагається дотримуватися.</i>			
Розділ «Сервірування»				
Техніко-технологічні відомості				
1.	Має уявлення про кафе, ресторан. За малюнковою опорою та запитаннями вчителя знаходить спільне та відмінне.			
2.	Називає професії людей, які працюють в ресторані, кафе. <i>* за наочною опорою та запитаннями вчителя.</i>			
3.	Розповідає про обов'язки офіціанта <i>*за запитаннями вчителя, малюнковою опорою.</i>			
4.	Має уявлення про святковий стіл, розуміє його відмінність від повсякденного <i>*за малюнковою опорою та запитаннями вчителя.</i>			
5.	Має уявлення про столові прибори, посуд та їх призначення.			
6.	За запитаннями вчителя називає столові прибори, види посуду пояснює їх призначення. <i>*Впізнає та співвідносить з відповідною назвою столові прибори, види посуду, з допомогою вчителя пояснює їх призначення.</i>			
7.	Має уявлення про сервірування столу до чаю, до сніданку.			
8.	Має уявлення про правила культури поведінки в кафе, ресторані.			
Трудові операції				
9.	Відтворює назви професійно-трудових операцій за малюнком та дією вчителя.			
10.	Вміє скласти серветки. <i>* З допомогою вчителя або за наслідуванням його дій складає серветки.</i>			
11.	Вміє користуватися столовими приборами. <i>* Під керівництвом вчителя користується столовими приборами.</i>			
12.	Вміє сервірувати стіл до чаю. Добирає потрібні столові прибори та посуд. <i>*За наочною опорою сервірує стіл до чаю.</i>			
13.	Вміє сервірувати стіл до сніданку. Добирає столові прибори та посуд відповідно до меню. <i>*За наочною опорою сервірує стіл до сніданку.</i>			
14.	Вміє користуватися електрочайником. <i>* Під керівництвом вчителя користується електрочайником.</i>			
Розділ «Квітникарство»				
Техніко-технологічні відомості.				

1.	Має уявлення про професію квітникаря.			
2.	Має уявлення про квітково-декоративні рослини та їх значення.			
3.	Називає квітково-декоративні рослини (5-7). <i>*За наочною опорою.</i>			
4.	Називає робочий інвентар. <i>*За наочною опорою.</i>			
5.	Називає зовнішню будову квіткової рослини. <i>*За наочною опорою впізнає та показує органи квіткової рослини.</i>			
6.	Характеризує значення кореня, листя, стебла, квітки для життя квіткової рослини.			
7.	Розрізняє однорічні та багаторічні квіти, класифікує на дві групи, пояснює їх суттєву відмінність. <i>* З допомогою вчителя розрізняє однорічні та багаторічні квіти.</i>			
8.	Розпізнає чорнобривці, айстри, календулу серед інших квіткових рослини. <i>*Співвідносить зображення з відповідною назвою, вибирає за вказівкою вчителя, називає.</i>			
9.	Називає правила збору насіння.			
10.	Характеризує інвентар та пристосування для збору та зберігання насіння. <i>*За наочною опорою називає інвентар та пристосування для збору та зберігання насіння.</i>			
11.	Характеризує способи видалення засохлих решток рослин.			
12.	Характеризує значення кімнатних рослин у житті людини.			
13.	Називає необхідні умови існування кімнатної рослини. <i>* За наочною опорою.</i>			
14.	Характеризує умови правильного вирощування кімнатних рослин.			
15.	Визначає необхідність поливу квітів.			
16.	Характеризує весняні роботи на квітниках. <i>*За наочною опорою та за запитаннями вчителя розповідає про весняні роботи на квітниках.</i>			
17.	Називає 3-4 однорічні рослини.			
18.	Характеризує однорічні рослини. <i>*За наочною опорою та за запитаннями вчителя.</i>			
	Трудові операції			
19.	Виконує операції збору та просушування насіння за незначною допомогою вчителя. <i>* З допомогою та під керівництвом вчителя виконує операції.</i>			
20.	Видаляє засохлі однорічні рослини з квітника. <i>*Під керівництвом вчителя видаляє засохлі однорічні рослини з квітника.</i>			
21.	Виносить видалені рештки рослин на смітник. <i>*Під керівництвом вчителя виносить видалені рештки рослин на смітник.</i>			
22.	Виконує операції поливу та видалення пилу з листя кімнатних рослин. <i>*Під керівництвом вчителя.</i>			
23.	Вміє доглядати за рослинами (поливати, збрикувати листя, рихлити землю у горщиках). <i>* Під керівництвом та з допомогою.</i>			

24.	Перекопує ґрунт, дотримуючись правил. * Під керівництвом та з допомогою вчителя.			
25.	Готує рядки для посіву рослин. *Під керівництвом та з допомогою вчителя.			
26.	Висіває (висаджує) однорічні рослини у ґрунт. *Під керівництвом та з допомогою вчителя.			
27.	Виконує роботу у квітнику, на клумбі під керівництвом вчителя.			
28.	Згрібає сухе листя.			
29.	Пересаджує вазони за алгоритмом.			
30.	Вміє копати ямки та загортати після висаджування рослин.			
Розділ «Господарсько-побутова праця»				
1.	Називає види житлових приміщень. *За наочною опорою та запитаннями вчителя називає.			
2.	Пояснює призначення меблів та їх місце розташування в квартирі, будинку. *За наочною опорою та запитаннями вчителя.			
3.	Називає основні санітарно-гігієнічні вимоги до житлових приміщень: чистота, затишок, порядок, світло. * За наочною опорою та запитаннями вчителя.			
4.	Має уявлення про періодичність прибирання, пояснює особливості, відмінності: щоденне, щотижневе і генеральне.			
5.	Розрізняє види прибирання: сухе, вологе та пояснює відмінності. *За наочною опорою.			
6.	Називає інструменти, які використовуються для прибирання житлових приміщень. *За наочною опорою називає.			
7.	Знає правила прибирання. *За наочною опорою та запитаннями вчителя називає.			
8.	Вміє видаляти пил з підвіконників, меблевих поверхонь. *Під керівництвом та з допомогою вчителя.			
9.	Визначає план трудових операцій. *За наочною опорою промовляє план трудових операцій.			
10.	Знає призначення урни для сміття, вміє її обслуговувати. *Під керівництвом вчителя обслуговує урну для сміття.			
11.	Пояснює призначення пилососа. Вміє користуватися за інструкцією. *За запитаннями вчителя пояснює призначення пилососа, під керівництвом та з допомогою вчителя користується пилососом.			
12.	Знає призначення речей домашнього вжитку. * За наочною опорою та запитаннями вчителя розповідає про призначення речей.			
13.	Пояснює відмінність між чистими та брудними речами домашнього вжитку. *За наочною опорою визначає брудні та чисті речі.			
14.	Класифікує речі для прання за кольором, за видом тканини. *Під керівництвом та з допомогою.			
15.	Вміє користуватися праскою. *Під керівництвом вчителя користується праскою.			

16.	Вміє складати речі після прасування. <i>*Під керівництвом та з допомогою.</i>			
17.	Називає види пральних машин. <i>*За наочною опорою.</i>			
18.	Знає зовнішню будову пральної автомат машини. <i>*За наочною опорою називає.</i>			
19.	Називає засоби для прання, пояснює відмінності між рідкими та сипучими. <i>*За наочною опорою називає, з допомогою визначає відмінності.</i>			
20.	Має уявлення про програми прання.			
21.	За вказівкою вчителя вибирає певну програму для прання. <i>*Під керівництвом та з допомогою вчителя вибирає відповідну програму прання, користуючись інструкцією.</i>			
22.	Вміє користуватися інструкцією.			
23.	Визначає послідовність етапів (дій) процесу прання речей. <i>*За наочною опорою називає послідовність дій процесу прання речей.</i>			
	«Магазини та супермаркети»			
24.	Має уявлення про види магазинів, відділи, називає їх за запитаннями вчителя. <i>*За наочною опорою називає відділи в магазині.</i>			
25.	Орієнтується у супермаркеті, знаходить відповідний відділ. <i>*Під керівництвом та з допомогою.</i>			
26.	Знаходить на полицях супермаркету вказаний продукт, товар. <i>*З допомогою та під керівництвом.</i>			
27.	Визначає ціну товару (знаходить та читаю ціну). <i>* З допомогою вчителя.</i>			
28.	Має уявлення про терміни придатності продуктів.			
29.	Визначає термін придатності. <i>*З допомогою вчителя знаходить на упаковках термін придатності та умови зберігання.</i>			
30.	Називає молочні продукти, їх властивості. <i>*За наочною опорою називає молочні продукти.</i>			
31.	Класифікує молочні продукти. <i>*З допомогою та під керівництвом вчителя.</i>			
32.	Розміщує упаковки, товари на полиці за інструкцією. <i>*З допомогою та під керівництвом.</i>			
33.	Називає соки, води (5-7). <i>*За наочною опорою та запитаннями.</i>			
	Розділ «Кулінарія. Приготування їжі»			
1.	Має уявлення про професії у сфері громадського харчування. Називає. <i>*Називає за наочною опорою.</i>			
2.	Має уявлення про зовнішню будову електроплити, показує називає частини. <i>*За наочною опорою та за запитаннями вчителя.</i>			
3.	Знає правила користування електроплитою. <i>* За наочною опорою та запитаннями називає правила.</i>			
4.	Пояснює призначення кухні в побуті.			
5.	Називає види кухонного посуду. <i>* За наочною опорою та запитаннями.</i>			
6.	Називає види кухонного обладнання. <i>* За наочною опорою та запитаннями.</i>			

7.	Називає види кухонних інструментів. <i>* За наочною опорою та запитаннями.</i>			
8.	Розміщує кухонний посуд, інструменти, інвентар за вказівкою вчителя. <i>*Під керівництвом та з допомогою.</i>			
9.	Називає столові прибори, посуд.			
10.	Пояснює призначення столових приборів, посуду.			
11.	Вміє правильно користуватися столовими приборами. <i>*Під керівництвом вчителя користується.</i>			
12.	Сервірує стіл до обіду, вечері за алгоритмом. <i>* Сервірує під керівництвом вчителя.</i>			
13.	Дотримується правил культури поведінки за столом. <i>*Під керівництвом вчителя.</i>			
14.	Має уявлення про режим харчування. <i>*За наочною опорою розповідає про режим харчування.</i>			
15.	Має уявлення про корисну і шкідливу їжу. Класифікує продукти за цією ознакою. <i>*За наочною опорою розрізняє шкідливу і корисну їжу.</i>			
16.	Має уявлення про термічну обробку харчових продуктів. Називає способи термічної обробки. <i>* За наочною опорою та запитаннями.</i>			
17.	Має уявлення про кулінарний рецепт, вміє ним користуватися під час приготування салатів. <i>*Під керівництвом учителя користується рецептом під час приготування салатів.</i>			
18.	Користується фартухом під час приготування їжі. <i>*Після нагадування.</i>			
19.	Пояснює призначення тертушки. <i>*За наочною опорою.</i>			
20.	Вміє користуватися тертушкою. <i>* Під керівництвом вчителя користується тертушкою для приготування салатів.</i>			
21.	Нарізає ножем фрукти для приготування салату. <i>*Під керівництвом вчителя нарізає ножем фрукти.</i>			
22.	Вміє відварювати яйця, користується годинником для відслідковування часу. <i>*Під керівництвом вчителя.</i>			
23.	Прибирає своє робоче місце. <i>*Під керівництвом вчителя прибирає.</i>			
Розділ «Офісні роботи»				
1.	Має уявлення про офіс. Розповідає. <i>*За наочною опорою та запитаннями розповідає.</i>			
2.	Називає офісні меблі та пояснює їх призначення. <i>*За наочною опорою називає меблі та їх призначення.</i>			
3.	Має уявлення та розповідає про офісні інструменти, матеріали для роботи, обладнання, оргтехніку та їх призначення. <i>*За наочною опорою та запитаннями вчителя розрізняє.</i>			
4.	Називає основні канцелярські товари для офісу.* <i>За наочною опорою.</i>			
5.	Розрізняє види паперу, формати паперу А4, А5, А3. <i>* Співвідносить формат паперу з еталоном.</i>			

6.	Розрізняє види папок за розміром, характеристиками, призначенням. <i>*Розрізняє види папок в результаті співвіднесення з еталоном.</i>			
	Трудові операції (дії).			
7.	Вкладає аркуші паперу у файли відповідних розмірів. <i>*Під керівництвом та з допомогою вчителя вкладає аркуші паперу у файли.</i>			
8.	Вміє користуватися папками на кнопці, швидкозшивачем, папками–реєстраторами. <i>* Під керівництвом та з допомогою вчителя.</i>			
9.	Вміє користуватися скріпками, степлером. <i>*З допомогою вчителя користується.</i>			
10.	Вміє ламінувати. <i>*Під керівництвом вчителя та з опорою на алгоритм ламінує.</i>			

Навчальні досягнення диференційовано відповідно до різних пізнавальних можливостей учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

* – для учнів з ППР помірного ступеня.

МОДЕЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
«Технології трудового навчання: інваріативні модулі»
для 5-10 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти
для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку
(автор: Абакумова І. В., Чеботарьова О.В.)

Вступна частина

Модельна навчальна програма «Технології трудового навчання: інваріативні модулі» інтегрує знання з різних навчальних предметів і є однією з основних для формування в учнів функціональної грамотності, техніко-технологічного, проєктного, креативного та критичного мислення. Вона ґрунтується на практично орієнтованому навчанні та компетентнісно-діяльнісному підході до реалізації змісту, сприяючи формуванню свідомого ставлення до праці як творчої діяльності людини, що полягає у створенні матеріальних та духовних цінностей.

Програма орієнтована на поступове розширення і поглиблення знань учнів від класу до класу, враховує вимоги концепції Нової української школи, що передбачає розвиток учнів відповідно до їхніх вікових та індивідуальних психофізіологічних можливостей, особливостей і потреб, формування загальнолюдських цінностей, підтримку життєвого оптимізму, розвиток самостійності, плекання творчості й допитливості. Програма ґрунтується на принципі розвитку можливостей учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, в основі якого врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку і потреб, забезпечення просування розвитку школярів за індивідуальними освітніми траєкторіями.

Головним завданням Програми як інструменту реалізації компетентнісного підходу в освітній галузі «Технології», що реалізується в освіті учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, є формування професійно-трудової (технологічної) компетентності – засвоєного учнями в процесі навчання досвіду предметно-перетворювальної діяльності, пов'язаної з набуттям нових знань та їх застосуванням: техніко-технологічних, конструкторсько-графічних, інформаційно-комунікативних, творчопроєктувальних, профорієнтаційних, соціальних, економічних, досвіду роботи з обладнанням, інструментами, термінологічними знаннями, культури та безпеки праці.

Модельна навчальна програма «Технології трудового навчання: інваріативні модулі» знайомить учнів з різними технологіями, серед яких технологічні, інформаційні, комунікаційні, проєктні та профорієнтаційні. У процесі освоєння програми учні здобувають базові навички роботи з сучасним технологічним обладнанням, освоюють новітні технології, знайомляться з різноманітними професіями, визначають для себе професійну орієнтацію і напрямки в сферах трудової діяльності.

Зміст програми відповідає сучасним вимогам і відображає зміни у життєвих реаліях, а також сприяє формуванню простору професійної орієнтації та самоідентифікації особистості. Зокрема, програма охоплює такі напрямки, як комп'ютерна графіка, промисловий дизайн, 3D-моделювання,

цифрові виробничі технології в обробці матеріалів, адитивні технології, нанотехнології, робототехніка, електротехніка, будівництво, транспорт, агро- та біотехнології, а також обробка харчових продуктів.

Програма також конкретизує зміст, предметні, метапредметні та особистісні результати.

Основною метою Модельної навчальної програми «Технології трудового навчання: інваріативні модулі» є формування технологічної грамотності, розвитку ключових компетенцій та творчого мислення.

Завданнями цього предмету є:

1. Підготовка особистості до професійно-трудової діяльності, зокрема, на мотиваційному рівні – формування потреби та поваги до праці, соціально орієнтованої діяльності.
2. Оволодіння знаннями, уміннями та досвідом діяльності в предметній сфері «Технологія».
3. Оволодіння професійно-трудовими вміннями і технологічними знаннями, необхідними для перетворення матерії, енергії та інформації відповідно до поставлених цілей, з урахуванням економічних, соціальних, екологічних та естетичних критеріїв, а також з урахуванням критеріїв особистої та суспільної безпеки.
4. Формування в учнів культури проектної та дослідницької діяльності, готовності до пропозицій та реалізації нових технологічних рішень.
5. Розвиток навичок використання цифрових інструментів і програмних сервісів у професійно-трудовій діяльності.
6. Розвиток умінь оцінювати свої професійні інтереси та схильності з огляду на підготовку до майбутньої професійної діяльності, володіння методиками оцінки своїх професійних уподобань.

Технологічна освіта учнів є інтегративною та базується на тісному зв'язку з трудовим процесом. Вона створює можливість застосування науково-теоретичних знань у практичній діяльності, сприяє включенню учнів у реальні трудові відносини в процесі творчої діяльності та вихованню культури особистості у всіх її проявах (культури праці, естетичної, правової, екологічної, технологічної тощо). Крім того, вона сприяє розвитку самостійності, ініціативності, підприємливості та компетенцій, що дозволяють учням освоювати нові види праці та професійної діяльності.

Основним методичним принципом програми є освоєння сутності та структури технології, що нерозривно пов'язано з освоєнням процесу пізнання через побудову та аналіз різноманітних моделей.

Модельна навчальна програма «Технології трудового навчання: інваріативні модулі» побудовано на модульному принципі. Програма складається з логічно завершених блоків навчального матеріалу, які дозволяють досягти конкретних освітніх результатів. Вона передбачає різні освітні траєкторії її реалізації. У рамках модельної програми існують обов'язкові інваріантні модулі, що реалізуються в межах відведеного часу на вивчення предмету.

У межах програми враховано можливості учнів з різним ступенем порушення інтелектуального розвитку, для яких розроблено адаптовані модулі. *Модуль 2.1 «Основи

комп'ютерної графіки. Креслення» призначений для навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня. Цей модуль може бути адаптований або змінений Модулем 2.2. «Декоративно-ужиткове мистецтво в проєктно-технологічній діяльності»** для навчання учнів з меншими пізнавальними можливостями.

*Модуль 4.1 «STEM-технології. Елементи робототехніки» призначений для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня. Цей модуль може бути адаптований або змінений Модулем 4.2. «Проектно-технологічна діяльність у побуті»** для навчання учнів з меншими пізнавальними можливостями.

Окрім того, можуть бути включені варіативні модулі, розроблені за запитом учасників освітнього процесу з урахуванням етнокультурних та регіональних особливостей, а також для поглибленого вивчення окремих тем інваріантних модулів.

Модельна навчальна програма «Технології трудового навчання: інваріативні модулі» охоплює різноманітні аспекти технологічної освіти, що формує в учнях цілісне, багатогранне уявлення про сучасні технології, професії та важливість праці у суспільстві.

Основні форми навчання

Уроки та практичні заняття. Структуровані уроки з чіткими цілями та завданнями. Практичні заняття, які передбачають активну участь учнів у винятково практичній діяльності.

Групова робота. Завдання, розділені на групи, щоб усі учні могли співпрацювати та підтримувати одне одного. Використання проєктних завдань, які дозволяють дітям працювати разом над створенням конкретного продукту.

Індивідуальні заняття. Підходи, що враховують індивідуальні потреби та можливості кожного учня. Наставництво та підтримка з боку педагога в процесі навчання.

Інтерактивні лекції та демонстрації. Використання наочних матеріалів і презентацій для пояснення навчального матеріалу. Демонстрації практичних навичок та процесів.

Використання комп'ютерних технологій. Інтеграція комп'ютерних програм та онлайн-ресурсів для навчання та практики. Відеоуроки та навчальні модулі, до яких учні можуть звертатися для додаткового навчання.

Основні методи навчання

Метод наочності. Використання графіків, малюнків, моделей і демонстрацій для візуалізації навчального матеріалу. Практика через створення фізичних об'єктів, що ілюструють вивчені поняття.

Метод подачі матеріалу через гру. Включення ігор, які допомагають учням засвоювати новий матеріал у легкій і захоплюючій формі. Рольові ігри, де учні можуть відтворювати реальні життєві ситуації, пов'язані з їхньою майбутньою професією.

Проектний метод. Робота над довгостроковими проєктами, які передбачають дослідження, планування, виконання і презентацію проєктів. Це стиль активного навчання через активну діяльність

по знаходженню відповідей на запитання або розв'язання проблем. У процесі виконання проєктної діяльності теоретичні знання тісно пов'язані з практичними завданнями.

Метод модульного навчання. Викладання матеріалу в модульній формі, що дозволяє учням засвоювати теми в зручному для них темпі. Структуровані методи оцінювання та самооцінювання.

Метод стимулювання пізнавальної активності. Залучення учнів до гри, обговорення, постановки запитань для активізації їхньої думки. Заохочення учнів виявляти інтерес, ставити запитання та висловлювати власні думки.

Метод диференційованого підходу. Адаптація матеріалу під різні можливості та потреби учнів. Створення різних варіантів завдань для школярів з різним рівнем підготовки.

Ці методи і форми навчання можуть бути адаптовані для роботи з учнями 5-10 класів з порушення інтелектуального розвитку, що дозволяє зробити навчання більш доступним та ефективним. Правильний підхід до вибору форм і методів навчання сприяє розвитку професійно-трудових навичок, які є ключовими для їхнього подальшого успішного навчання і соціалізації.

Реалізація Програми «Технології трудового навчання: інваріативні модулі» передбачає:

1. Доступність навчального матеріалу. Адаптація змісту програми. Матеріали та методи навчання повинні бути зрозумілими і доступними для учнів з різними пізнавальними можливостями. Адаптація може включати використання простих термінів, візуальних засобів і динамічних навчальних форм.

2. Інтеграція практичної діяльності. Практичні заняття. Включення значної частини практичних занять для здобуття практичних навичок. Учні мають можливість застосовувати теоретичні знання на практиці, що підвищує їхню мотивацію та впевненість у собі.

3. Індивідуальний підхід. Диференціація навчання. Запровадження методів навчання, які враховують індивідуальні освітні потреби учнів. Це може включати індивідуальні завдання, групові проєкти під керівництвом педагога, а також консультації.

4. Залучення батьків та співпраця з родинами. Активна участь батьків у навчальному процесі може сприяти кращому розумінню потреб школярів. Проведення батьківських зборів, інформування батьків про професійні досягнення їхніх дітей, необхідність закріплення професійно-трудових навичок в умовах родини, сприяє соціалізації та підтримці учнів у навчанні.

5. Оцінка результатів. Моніторинг і оцінювання. Впровадження системи оцінювання, яка дозволяє відслідковувати прогрес учнів. Використання формуального, поточного та підсумкового оцінювання допомагає визначити ефективність освітнього процесу, навчальні досягнення на основі вивчення програми, коригувати її відповідно до потреб учнів.

6. Розвиток соціальних навичок. Формування соціальних компетенцій. Ефективна програма має на меті розвиток не лише професійних, але й соціальних навичок учнів. Це передбачає вміння працювати в команді, комунікацію, а також розвиток самостійності.

7. Підвищення мотивації учнів. Створення позитивного середовища. Формування атмосфери підтримки та заохочення, що сприяє підвищенню мотивації учнів до навчання. Важливо забезпечити позитивний досвід навчання, щоб школярі прагнули досягати нових результатів.

8. Професійна підготовка педагогів. Навчання та підтримка вчителів освітньої галузі «Технології». Важливо забезпечити педагогів усіма необхідними ресурсами, щоб вони могли ефективно застосовувати адаптовані методи навчання. Проведення тренінгів та семінарів для педагогів допоможе підвищити їх рівень підготовки та впевненість у використанні нових методів та технологій.

9. Гнучкість програми. Адаптація до змін. Програма повинна бути гнучкою, відповідати пізнавальним можливостям та освітнім потребам учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Корекційно-розвивальна спрямованість змісту навчання

Достатній рівень результативності роботи на уроках технології, професійно-трудова підготовка учнів до самостійної життєдіяльності є важливою умовою формування у них позитивного ставлення до трудової діяльності, що є необхідним компонентом для ефективності корекційної роботи. Корекційно-розвивальний ефект можливий лише за умови спеціальної організації трудового навчання.

Корекційно-розвивальна складова змісту технології (трудового навчання) учнів з порушеннями інтелектуального розвитку та комплексними порушеннями розвитку забезпечується на основі розвитку різних сфер особистості:

- пізнавальної (розв'язування в процесі трудової діяльності пізнавальних задач в наочно-дійовому та наочно-образному плані; дотримання етапів діяльності (аналіз, планування та організація виготовлення виробу, самоконтроль);
- комунікативно-мовленнєвої (опанування професійною лексикою на основі використання техніко-технологічної термінології у процесі зв'язного мовлення, формування умінь давати вербальний звіт про власну діяльність);
- сенсомоторної (розвиток зорово-моторної координації, формування умінь визначати форму, розмір, колір, розташування деталей предметів та їх властивостей, предметів на основі зорової, тактильної, слухової чутливості);
- розвиток дрібної моторики; навичок вправно володіти інструментами під час виконання практичних завдань);
- особистісної (формування позитивного ставлення до праці, готовності доводити виконання трудового завдання до завершення; усвідомленої навчально-практичної діяльності тощо);
- саморегуляції (виконання завдання за зразком і простою інструкцією, в певній послідовності дій).

Модульне планування

Модуль «Комп'ютерна графіка. Креслення»

5 клас. Основи графічної грамоти. Учні знайомляться з основними правилами створення графічних зображень, такими як точка, лінія, контур, букви та цифри. Навчання користуватися традиційними графічними матеріалами та інструментами для креслення, а також правилами формування креслень, включаючи рамки, основні надписи, масштаб і позначення розмірів. Читання креслень. Навички читання і розуміння креслення, що є важливими для будь-кого, хто працює з графічною інформацією. Світ професій. Обговорення професій, пов'язаних з кресленням, затребуваність їх на ринку праці.

6 клас. Створення проєктної документації. Основи виконання креслень з використанням спеціальних інструментів. Стандарти оформлення документів. Графічні редактори. Ознайомлення з поняттям графічного редактора та комп'ютерної графіки, користування його інструментами для створення та редагування тексту й графічних об'єктів, а також для виготовлення друкованої продукції. Світ професій (продовження). Професії, пов'язані з кресленням та їх значення на ринку праці.

7 клас. Конструкторська документація. Ознайомлення із формами деталей, їх конструктивними елементами і правила складання креслень. Єдина система конструкторської документації і державні стандарти. Збірне креслення.

Основи оформлення креслень та правила їх читання. Графічні моделі. Ознайомлення з поняттям графічних і математичних моделей та їх застосуванням у розробці документації. Оцінювання моделі як з кількісної, так і з якісної точки зору. Світ професій. Затребуваність професій, пов'язаних з графікою.

8 клас. Програмне забезпечення для проєктування. Використання програмного забезпечення для створення проєктної документації, моделей об'єктів і креслень. Процес створення документів та редагування графічних об'єктів. 3D-моделювання. Розроблення 3D-моделі та збірні креслення, аналіз форми об'єктів, створення плану для їх моделювання. Світ професій. Затребуваність професій, пов'язаних із комп'ютерною графікою, кресленням та проєктуванням.

9-10 класи. Система проєктних робіт. Ознайомлення з проєктно-конструкторськими роботами, які допомагають у створенні креслень та документації. Оформлення конструкторської документації. Оформлення конструкторської документації: пояснювальні записки, графічні документи, такі як технічні малюнки та креслення. Світ професій. Професії, пов'язані зі спеціальностями в технологіях, комп'ютерній графіці, проєктування з використанням технологій, їх затребуваність на ринку праці.

Планові результати засвоєння змісту навчання за програмою

«Технології трудового навчання: інваріативні модулі».

Уроки за модельною навчальною програмою «Технології трудового навчання: інваріативні модулі» для учнів з порушенням інтелектуального розвитку мають за мету допомогти досягти успіху

в особистісному розвитку, вивченні різних сучасних технологій та засвоєння професійно-трудових навичок та вмінь.

Особистісні результати.

При навчанні за програмою «Технології трудового навчання: інваріативні модулі» будуть отримані важливі результати особистісного розвитку за різними напрямками:

1. Патріотичне виховання. Учні дізнаються про історію та сучасні досягнення українських вчених у різних технологіях. Вони навчаються цінувати працю українських інженерів і науковців.
2. Громадянське та духовно-моральне виховання. Школярі навчаються обговорювати важливі проблеми, пов'язані з новими технологіями, наприклад, з тією, що стосується четвертої промислової революції. Вони розуміють, чому важливо дотримуватись етичних норм у своїй поведінці. Учні освоюють соціальні правила і вчаться працювати в групах, поважаючи оточуючих.
3. Естетичне виховання. Учні вчаться бачити красиві речі у своїй праці і у предметах навколо. Вони навчаються створювати гарні вироби з різних матеріалів. Школярі дізнаються про значення українського та світового мистецтва та традицій.
4. Цінність наукового пізнання. Школярі розуміють, чому наука важлива для створення технологій. Вони отримують цікаві ідеї для досліджень та практичних робіт.
5. Культура здоров'я та емоційного добробуту. Учні дізнаються, як вести безпечний спосіб життя, особливо під час роботи з інструментами. Вони навчаються розпізнавати небезпеки і дотримуватись умов безпечної праці.
6. Трудове виховання. Школярі навчаються поважати працю, як свою, так і інших людей. Вони реально виконують професійно-трудова завдання, планують свою діяльність. Вони розуміють, які професії є у світі і як обрати шлях, що їм підходить.
7. Екологічне виховання. Учні навчаються дбати про навколишнє середовище і розуміти, як важливо зберігати баланс між природою та розвитком техніки. Вони дізнаються про межі змін, які можуть вносити люди в природу.

Метапредметні результати.

При вивченні навчального курсу за програмою «Технології трудового навчання: інваріативні модулі», учні отримують цінні професійно-трудова навички та знання, які допомагають їм у навчанні і повсякденному житті. Ці результати можна поділити на три основні групи: пізнавальні, регулятивні та комунікативні.

Пізнавальні універсальні навчальні дії. Основні логічні дії. Учні навчаються розпізнавати важливі ознаки предметів у природі та тих, що створені людьми. Вони розуміють, як групувати предмети за спільними ознаками та знаходити схожість і відмінність між ними. Школярі дізнаються, як знаходити зв'язки між причинами і наслідками в природних явищах та технічних процесах. Діти

вчатися самостійно обирати спосіб вирішення завдання, використовуючи різні матеріали та інструменти.

Основні проектні дії. Учні навчаються визначати проблеми та ставити цілі для своїх проєктів. Вони складають плани для своїх проєктів, щоб все організовано виконати. Школярі навчаються створювати свій проєкт і оформляти його, наприклад, у вигляді реального виробу. Діти навчаються оцінювати, наскільки добре виконали проєкт, і розуміти, що ще можна покращити.

Основні дослідницькі дії. Діти використовують запитання, щоб дізнатися більше про навколишній світ. Вони навчаються шукати потрібну інформацію і оцінювати, наскільки ця інформація правильна. Учні досліджують різні матеріали і навчаються вимірювати речі за допомогою інструментів. Діти створюють моделі та схеми для вирішення навчальних завдань.

Робота з інформацією. Діти навчаються вибирати, як подати інформацію, залежно від того, що потрібно зробити. Вони розуміють, де відмінність між даними, інформацією і знаннями. Учні освоюють основи роботи з великими обсягами даних та як перетворювати дані на корисну інформацію.

Регулятивні універсальні навчальні дії. Самоорганізація. Діти навчаються ставити собі мету і планувати, як її досягти, вибираючи найкращі способи для вирішення завдань. Вони навчаються перевіряти, чи правильно виконали свою роботу, і коригувати свої дії, якщо це потрібно. Учні розуміють, що можуть приймати рішення та нести за них відповідальність.

Самоконтроль (рефлексія). Діти навчаються оцінювати, що сталося, і пропонувати, як це можна змінити на краще. Вони навчаються розуміти причини, чому деякі завдання виконались добре, а інші – ні. Учні розуміють, що потрібно коригувати цілі та способи їх досягнення за необхідності.

Уміння приймати себе та інших. Учні розуміють, що кожен може помилитися, і це нормально.

Комунікативні універсальні навчальні дії. Спілкування. Діти навчаються обговорювати нові теми під час уроків і складання проєктів. Вони навчаються презентувати свої проєкти перед іншими. Учні спілкуються і працюють разом над завданнями, використовуючи сучасні технології і соціальні мережі. Спільна діяльність. Діти розуміють, як важливо працювати в команді для досягнення успіху. Вони вчаться правильно інтерпретувати думки інших людей, які з ними працюють. Учні навчаються відстоювати свої думки, використовуючи логіку, і помічати, коли інші можуть неправильно аргументувати.

Предметні результати (для всіх модулів).

Обов'язкові результати:

- Учні повинні вміти організовувати своє робоче місце, щоб працювати з різними технологіями.
- Вони повинні дотримуватись правил безпечного користування різними інструментами та обладнанням.

- Учні навчаються правильно і усвідомлено виконувати технологічні процеси, вивчаючи різні технології.

Особлива увага звертається на знання і точне дотримання учнями правил безпечної праці, виробничої санітарії та особистої гігієни, навчання їх правилам безпечних прийомів роботи, ознайомленню із заходами запобігання травматизму, на уроках систематично вивчаються та повторюються правила безпечного виконання кожної операції.

Тематичне планування

№	Найменування модуля	Програмний зміст	Основні види діяльності учнів	Метапредметні результати	К-сть год
1.	Модуль 1. «Виробництво та технології»				4
1.1.	Технології навколо нас. Світ праці та професій.	Технології довкола нас. Матеріальний світ та потреби людини. Трудова діяльність людини та створення речей (виробів). Матеріальні технології та їх види. Технологічний процес. Технологічні операції. Виробництво та техніка. Роль техніки у виробничій діяльності. Класифікація техніки. Результати виробничої діяльності (продукт, виріб). Практична робота «Аналіз технологічних операцій». Які бувають професії. Світ праці та професій. Соціальна значущість професій.	Аналітична діяльність: – пояснювати поняття «потреби», «техносфера», «праця», «річ»; – вивчати потреби людини; – вивчати та аналізувати потреби найближчого соціального оточення; – вивчати класифікацію техніки; – Характеризувати основні види технології обробки матеріалів (матеріальних технологій); – характеризувати професії, їхню соціальну значимість. Практична діяльність: – вивчати піраміду потреб сучасної людини; – Вивчати властивості речей (виробів); – складати перелік технологічних операцій та описувати їх виконання.	Кінець навчання: Учні навчаються називати та описувати різні технології. Вони дізнаються, що потрібно людям, і розуміють потреби, пов'язані з цими технологіями. Учні можуть описати техніку й зрозуміти, для чого вона потрібна. Вони навчаються розуміти, що таке «техніка», «машина» та «механізм», а також можуть впізнавати прості механізми в різних моделях і конструкціях. Діти навчаються планувати проекти та виконувати їх. Вони починають розуміти різні професії, які пов'язані з технікою та технологіями.	

1.2.	Проекти та проектування	Проекти та ресурси у виробничій діяльності. Проект як форма організації діяльності. Ідея (задум) як основа проектування. Етапи виконання проекту. Проектна документація. Паспорт проекту. Проектні папки. Міні-проект «Розробка паспорта навчального проекту».	Аналітична діяльність: – характеризувати поняття «проект» та «проектування»; – знати етапи виконання проекту; - Використовувати методи пошуку ідеї для створення проекту. Практична діяльність: – розробляти паспорт навчального проекту, дотримуючись основних етапів та вимоги до навчального проектування.		
2.1.	Модуль 2. «Основи комп'ютерної графіки. Креслення» *				8
2.1.1.	Введення в графіку та креслення	Основи графічної грамоти. Графічна інформація як передачі інформації про матеріальний світ (мови). Види та галузі застосування графічної інформації (графічних зображень). Практична робота: «Читання графічних зображень». Графічні матеріали та інструменти. Практична робота «Виконання розгортки футляра». Графічні зображення. Типи графічних зображень: малюнок, діаграма, графіки, графи, ескіз, технічний малюнок, креслення, схема, карта, піктограма та інше. Вимоги до виконання графічних зображень. Ескіз. Практична робота «Виконання ескізу виробу (наприклад, з деревини, текстилю)».	Аналітична діяльність: – знайомитися з видами та областями застосування графічної інформації; – вивчати графічні матеріали та інструменти; - Порівнювати різні типи графічних зображень; – вивчати типи ліній та способи побудови ліній; – називати вимоги до виконання графічних зображень. Практична діяльність: читати графічні зображення; виконувати ескіз виробу.	Кінець навчання: • Учні навчаються називати різні види графічної інформації та їх використання. • Вони можуть описувати різні типи графічних зображень, наприклад, малюнки, діаграми, ескізи та схеми. • Учні освоюють основи роботи з креслярськими інструментами та можуть читати та виконувати прості креслення.	
2.1.2.	Основні елементи графічних зображень та їх побудова. Світ професій.	Основні елементи графічних зображень: точка, лінія, контур, літери та цифри, умовні знаки. Правила побудови ліній. Правила побудови креслярського шрифту. Практична робота «Виконання креслярського шрифту». Креслення. Правила побудови Креслення. Види креслення. Правила побудови креслення: рамка, основний напис, масштаб, види, нанесення розмірів. Читання креслення.	Аналітична діяльність: - Аналізувати елементи графічних зображень; – вивчати види шрифту та правила його накреслення; правила побудови креслень; - Вивчати умовні позначення, читати креслення. Практична діяльність: - Виконувати побудову ліній різними способами; - Виконувати креслярський шрифт за прописами; - Виконувати креслення плоскої деталі (виробу);		

		Світ професій. Професії, пов'язані з кресленням, їхня затребуваність на ринку праці (кресляр, картограф та ін.). Практична робота «Виконання креслення плоскої деталі (виробу)»	– характеризувати професії, їхню соціальну значимість.		
2.2.	Модуль 2. «Декоративно-ужиткове мистецтво в проєктно-технологічній діяльності»**				8
2.2.1.	Проектування виробів з використанням традиційних видів декоративно-ужиткового мистецтва	Види декоративно-ужиткового мистецтва та їх поширення в Україні. Вплив декоративно-ужиткового мистецтва на предметне середовище. Способи проектування і ремонту виробів за допомогою технологій декоративно-ужиткового мистецтва. Застосування апікації у процесі проектування та оздоблення виробів. Вимоги до виробів з апікацією. Графічні зображення для апікації. Застосування геометричних форм, симетрії та асиметрії для отримання зображення виробів. Використання та поєднання кольорів для створення творів декоративно-ужиткового мистецтва. Стилізація зображення. Підготовка ескіза проєктованого виробу використанням шаблонів і традиційних видів декоративно-ужиткового мистецтва. .	Аналітична діяльність: - Аналізувати інформацію в різних джерелах про види декоративно-ужиткового мистецтва. - Порівнювати вироби, створені за допомогою поширених в Україні видів декоративно-ужиткового мистецтва. - Вивчати вироби та ілюстрації творів відомих українських майстрів і майстринь декоративно-ужиткового мистецтва. - Відвідувати (реально чи віртуально) майстерні, музеї декоративно-ужиткового мистецтва, здійснювати зустрічі з народними майстрами та майстрами. Практична діяльність: - Проектувати вироби з використанням декоративно-ужиткового мистецтва. - Аналізувати вимоги до виробів. - Відшукувати аналоги та створювати власні проєкти з використанням методу фантазування. - Виконувати графічні зображення виробу. - Застосовувати геометричні форми, симетрії та асиметрії, використовувати та поєднувати кольори для створення апікації, розпису тощо. - Підготовка ескіза виробу, вибір стилю та виду його оздоблення. - - - Змінювати розмір зображення. - Визначати розмір оздоблення в залежності від розміру виробу.	Кінець навчання: Учні розрізняють і називають поширені види декоративно-ужиткового мистецтва (писанкарство, вишивка, декоративний розпис, різьблення, апікація, гончарство та ін.) • Використовують різні джерела інформації про декоративно-ужиткове мистецтво. • Знають види апікацій за тематикою (декоративна, предметна, сюжетна). • Ставляться шанобливо до народної творчості та традицій декоративно-ужиткового мистецтва. • Виконують власні проєкти з використанням декоративно-ужиткового мистецтва. • Використовують ідеї декоративно-ужиткового мистецтва в проєктуванні та оздобленні виробів.	
3.	Модуль 3. «Технології обробки матеріалів та харчових продуктів»				36

3.1.	Технології обробки конструкційних матеріалів. Технологія, її основні складові. Папір та його властивості.	Проектування, моделювання, конструювання – основні елементи технології. Технологічна картка як вид графічної інформації. Папір та його властивості. Практична робота «Вивчення властивостей паперу». Виробництво паперу, історія та сучасні технології. Практична робота «Складання технологічної карти виконання виробу з паперу».	Аналітична діяльність: – вивчати основні складові технології; – характеризувати проектування, моделювання, конструювання; - Вивчати етапи виробництва паперу, її види, властивості, використання. Практична діяльність: складати технологічну карту виготовлення виробу з паперу.	Кінець навчання: - Учні навчаються описувати машини та механізми. - Вони можуть розповідати про предмети праці в різних видах виробництва. - Учні ознайомлюються з професіями, пов'язаними з інженерією та винахідництвом.
3.2.	Конструкційні матеріали та їх властивості.	Види та властивості конструкційних матеріалів. Деревина. Використання деревини людиною (історія та сучасність). Використання деревини та охорона природи. Загальні відомості про деревину хвойних та листяних порід. Піломатеріали. Практична робота «Вивчення властивостей деревини» Технологія обробки деревини. Індивідуальний творчий (навчальний) проект «Виріб з деревини»: - Визначення проблеми, продукту проекту, мети, завдань; - Аналіз ресурсів; – обґрунтування проекту.	Аналітична діяльність: - Ознайомлюватися з видами та властивостями конструкційних матеріалів; – знайомитись із зразками деревини різних порід; – розпізнавати породи деревини, піломатеріали та деревні матеріали на вигляд; – вибирати матеріали для виробу відповідно до його призначення. Практична діяльність: – проводити досліди з дослідження властивостей різних порід деревини; виконувати перший етап навчального проектування	- Учні наводять приклади розвитку технологій. - Вони навчаються розповідати про народні промисли та ремесла в Україні. - Школярі розуміють, як технології можуть бути корисними, але також знають про їх обмеження та ризики, пов'язані з охороною навколишнього середовища.
3.3.	Технологія ручної обробки деревини. Технології обробки деревини з використанням електрифікованого інструменту.	Ручний інструмент для обробки деревини та способи роботи з ним. Призначення розмітки. Правила розмітки заготовок із деревини на основі графічної документації. Інструмент для розмітки. Організація робочого місця під час роботи з деревиною. Правила безпеки роботи ручними інструментами. Електрифіковані інструменти для обробки деревини. Види, призначення, основні характеристики. Прийом роботи електрифікованими інструментами. Правила безпеки роботи електрифікованими інструментами.	Аналітична діяльність: – називати та характеризувати різні види народних промислів з обробки деревини; – знайомитись із інструментами для ручної обробки деревини; - Складати послідовність виконання робіт під час виготовлення деталей з деревини; – шукати та вивчати інформацію про технологічні процеси виготовлення деталей з деревини; - Викладати послідовність контролю якості розмітки; - Вивчати пристрій інструментів;	

		Індивідуальний творчий (навчальний) проект «Виріб з деревини»: - Виконання ескізу проектного виробу; - Визначення матеріалів, інструментів; - Складання технологічної карти; - Виконання проекту за технологічною картою.	– шукати та вивчати приклади технологічних процесів пиляння та свердління деталей з деревини та деревних матеріалів електрифікованими інструментами. Практична діяльність: - Виконувати ескіз проектного виробу; - Визначати матеріали, інструменти; - Скласти технологічну карту з виконання проекту; - виконувати проектний виріб за технологічною картою.		
3.4.	Технології обробки виробів із деревини. Декорування деревини.	Види та способи оздоблення виробів із деревини. Декорування деревини: способи декорування (розпис, випалювання, різьблення, декупаж та ін.). Тонування та лакування як способи остаточного оздоблення виробів з деревини. Захисна та декоративне оздоблення поверхні виробів з деревини. Робоче місце, правила роботи. Індивідуальний творчий (навчальний) проект «Виріб з деревини»: - Виконання проекту за технологічною картою: обробка виробу.	Аналітична діяльність: – перераховувати технології обробки виробів із деревини; – вивчати прийоми тонування та лакування деревини. Практична діяльність: - Виконувати проектний виріб за технологічною картою; - Вибирати інструменти для декорування виробу з деревини, відповідно до їх призначення.		
3.5.	Контролює та оцінює якість харчових продуктів. Світ професій. Захист та оцінка якості проекту.	Загальні відомості про харчування та технології приготування їжі. Раціональне, здорове харчування, режим харчування, харчова піраміда. Значення вибору продуктів для здоров'я людини. Харчова цінність яєць, круп, овочів. Технології обробки овочів, круп. Технології приготування страв із яєць, круп, овочів. Визначення якості продуктів, правила зберігання продуктів. Посуд, інструменти, пристосування для обробки харчових продуктів, приготування страв. Правила етикету за столом. Професії, пов'язані	Аналітична діяльність: – шукати та вивчати інформацію про вміст вітамінів у різних продуктах харчування; – знаходити та подавати інформацію про зміст у харчових продуктах вітамінів, мінеральних солей та мікроелементів; – скласти меню сніданку; - Розраховувати калорійність сніданку; аналізувати особливості інтер'єру кухні, розміщення меблів та побутових приладів; – вивчати правила санітарії та гігієни; – вивчати правила етикету за столом;		

		з виробництвом та обробкою харчових продуктів: інженери та технологи харчового виробництва, майстри виробничої лінії та ін.	– характеризувати професії, пов'язані з виробництвом та обробкою харчових продуктів. Практична діяльність: – скласти індивідуальний раціон харчування та денний раціон на основі харчової піраміди.		
3.6.	Технології обробки текстильних матеріалів.	Основи матеріалознавства. Текстильні матеріали (нитки, тканина), виробництво та використання людиною. Сучасні технології виробництва тканин із різними властивостями. Технології отримання текстильних матеріалів із натуральних волокон рослинного, тваринного походження, із хімічних волокон. Ткацькі переплетення. Напрямок дольової нитки тканини. Лицьова та виворітна сторони тканини.	Аналітична діяльність: - Ознайомлюватися з видами текстильних матеріалів; - Розпізнавати вид текстильних матеріалів; – знайомитись із сучасним виробництвом тканин. Практична діяльність: - Вивчати властивості тканин з бавовни, льону, вовни, шовку, хімічних волокон.		
3.7.	Конструювання швейних виробів. Креслення та виготовлення викрійок швейного виробу.	Конструювання швейних виробів. Визначення розмірів швейного виробу. Послідовність виготовлення швейного виробу. Технологічна мапа виготовлення швейного виробу. Креслення викрійок проектного швейного виробу (наприклад, мішок для змінного взуття, прихватка, клаптикове шиття). Викроювання деталей швейного виробу. Критерії якості крою. Індивідуальний творчий (навчальний) проект «Виріб із текстильних матеріалів»: - Визначення проблеми, продукту, мети, завдань навчального проекту; - Аналіз ресурсів; - Визначення матеріалів, інструментів; - Складання технологічної карти; - Виконання проекту за технологічною картою.	Аналітична діяльність: – аналізувати ескіз проектного швейного виробу; – аналізувати конструкцію виробу; – аналізувати етапи виконання проектного швейного виробу; - Контролювати правильність визначення розмірів виробу; - Контролювати якість побудови креслення. Практична діяльність: - Визначення проблеми, продукту, мети, завдань навчального проекту; – обґрунтування проекту; – виготовляти проектний швейний виріб за технологічною картою; – викроювати деталі швейного виробу.		
3.8.	Технологічні операції з пошиття виробу.	Ручні та машинні шви. Швейні машини. Виконує технологічні операції з пошиття проектного виробу, оздоблення виробу.	Аналітична діяльність: – контролювати якість виконання швейних ручних робіт;		

	Оцінка якості швейного виробу. Світ професій.	Основні операції при ручних роботах: ручне закріплення, перенесення ліній викрійки на деталі крою; обмітання, сточування.. Класифікація машинних швів. Машинні шви та їх умовне позначення. Основні операції при машинній обробці виробу. Оцінювання якості виготовлення проєктного швейного виробу. Професії, пов'язані із швейним виробництвом: конструктор, технолог.	– вивчати графічне зображення та умовне позначення сполучних швів; – визначати критерії оцінки та оцінювати якість проєктного швейного виробу.		
4.1.	Модуль 4.1. «STEM-технології. Елементи робототехніки» *				30
4.1.1.	Робототехніка та робототехнічний конструктор.	Автоматизація та роботизація. Принципи роботи робота. Класифікація сучасних роботів. Види роботів, їх функції та призначення. Практична робота «Мій робот-помічник». Взаємозв'язок конструкції робота та виконуваної ним функції. Робототехнічний конструктор. Деталі конструкторів. Призначення деталей конструктора. Конструкції. Практична робота «Сортування деталей конструктора»	Аналітична діяльність: – пояснювати поняття «робот», «робототехніка»; – називати професії у робототехніці; – Ознайомлюватися з видами роботів, описувати їх призначення; – аналізувати взаємозв'язок конструкції робота та виконуваної ним функції. – називати та характеризувати призначення деталей робототехнічний конструктор. Практична діяльність: – вивчати особливості та призначення різних роботів; – Сортувати, називати деталі конструктора.	Кінець навчання: • Мають уявлення та розуміють терміни та принципи робототехніки. • Ознайомлені з типами роботів (мобільні, маніпулятори, автономні). • Ознайомлені з робототехнічним і конструкторами. • Сортують та називають деталі конструктора. • Виконують з допомогою вчителя збір конструкції за інструкційною картою. • Основи електроніки: резистори, конденсатори, діоди, транзистори. • Збирання простих електричних схем для конструювання механічних частин роботів. • Вивчення принципів роботи з різними матеріалами (пластик, метал, картон) роботів.	
4.1.2.	Конструювання: рухомі та нерухомі сполуки, механічна передача.	Взаємозв'язок конструкції робота та виконуваної ним функції. Рухливі та нерухомі з'єднання. Механічна передача, види. Ремінна передача, її властивості. Зубчаста передача, властивості. Знижувальна, підвищуюча передача. Складання моделей передач.	Аналітична діяльність: – аналізувати взаємозв'язок конструкції робота та функції, яку він виконує; – розрізняти види передач; – аналізувати характеристики передач. Практична діяльність: – збирати моделі передач за інструкцією та допомогою вчителя.		
4.1.3.	Датчики, їх функції та принцип роботи. Світ професій у робо-	Світ професій у робототехніці: інженер з конструювання, проєктувальник робототехнік.	Аналітична діяльність: – визначати деталі для конструкції; – вносити зміни до схеми складання;		

	техніці. Основи проектної діяльності.		– визначати критерії оцінки якості проектної роботи; - аналізувати результати проектної діяльності.		
4.2.	Модуль 4.1. «Проектно-технологічна діяльність у побуті»**				
	Побут: традиції, сучасність та перспективи	Проектування та організація діяльності у побуті. Турбота про власний побут і задоволення потреб людей. Добробут і самозарадність. Побутова діяльність. Життєвий простір. Класифікація приміщень за призначенням. Інтер'єр та предмети інтер'єру в українських традиціях. Основні стилі в різних сферах життєдіяльності людини. Українська національна кухня і кулінарні традиції. Заготівля і зберігання продуктів. Ергономіка кухні. Робочі зони. Планування кухні та їдальні.	Аналітична діяльність: - Аналізувати та обговорювати інформацію про традиції українського народу та сучасні тенденції змін у побутовій діяльності. - Здійснювати самоаналіз власного досвіду та визначати можливості поліпшення своїх умов побутової діяльності. - Планувати трудові дії з виконання побутових завдань самостійно або у співпраці з іншими. - Внесення пропозицій щодо удосконалення власного чи спільного життєвого простору в різних сферах побуту (одяг, харчування, інтер'єр та ін.), розроблення і реалізація проектів для поліпшення свого побуту, інших людей або домашніх тварин тощо.	Кінець навчання: • Називають традиції українського народу в побуті та характеризують сучасні тенденції змін у побутовій діяльності. • Аналізують й критично оцінюють свій досвід та уміння в побутовій діяльності та удосконалюють їх. • Визначають власні та потреби інших в організації побуту. • Розрізняють корисні та шкідливі для здоров'я елементи життєвого простору. • Планують конкретні трудова дії для виконання побутових завдань самостійно або у співпраці з іншими. • Удосконалюють власний чи спільний життєвий простір у побуті.	
4.2.1.	Використання техніки та застосування технологій у побуті	Побутові машини та електроприлади. Кухонний інвентар і кухонні пристрої. Столові прибори. Побутова техніка. Машини для миття посуду, пошиття індивідуального одягу, прання, догляду за житлом. Електроприлади. Прилади для приготування їжі, полегшення кухонних	Аналітична діяльність: - Визначення призначення та вивчення правил використання побутових машин, електроприладів і технічних пристроїв. - Ознайомлення з кухонним інвентарем, кухонними пристроями, столовими приборами та вимогами щодо їх використання за призначенням.	Кінець навчання: • Розрізняють та порівнюють види побутової техніки за її призначенням. • Вміють знаходити інформацію та інструкцію до використання побутової техніки,	

		робіт, нагрівання рідин, особистої гігієни. Використання інструкцій до побутової техніки.	- Вивчення правил безпеки у побуті. - Ознайомлення з інструкціями до побутової техніки та прийомами її правильного складання, використання та зберігання.	розуміють графічні зображення побутової техніки в паспортах та інструкціях для її використання із застосуванням цифрових пристроїв. • Застосовують способи використання різних видів побутової техніки за призначенням.	
--	--	---	--	--	--

Модуль 2.1 «Основи комп'ютерної графіки. Креслення» призначений для навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня. Цей модуль може бути адаптований або змінений Модулем 2.2. «Декоративно-ужиткове мистецтво в проєктно-технологічній діяльності» для навчання учнів з меншими пізнавальними здібностями.*

Модуль 4.1 «STEM-технології. Елементи робототехніки» призначений для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня. Цей модуль може бути адаптований або змінений Модулем 4.2. «Проектно-технологічна діяльність у побуті» для навчання учнів з меншими пізнавальними здібностями.*

Додаток Г.

ТВОРЧІ РОБОТИ УЧНІВ З ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
«ЯВОРІВСЬКІ ДЕРЕВ'ЯНІ ЗАБАВКИ»
(під керівництвом вчителя Олега Білика)

ВІЗУАЛЬНІ КАРТКИ (АДК)

1. Приготування картоплі з кропом

1

2

3

4

2. Приготування квашеної капусти

Квашена капуста

1

НАМ ЗНАДОБИТЬСЯ

Капуста – 1 кг

Морква – 100 г

Цукор – 1 ст. л.

Сіль – 2 ст. л.

Вода кип. – 1 л

Перець гор. – 10 шт.

ПОСУД ТА ОБЛАДНАННЯ

Ніж

Дошка

Тертка

2

Миска

Ложка столова

Банка 1 л

ТЕХНІКА БЕЗПЕКИ ТА ГІГІЄНИ

Помити руки з милом

Одіти фартух та капелюх

ОБЕРЕЖНО ПОВОДИМОСЯ
З НОЖЕМ!

3

ПОСЛІДОВНІСТЬ ПРИГОТУВАННЯ

Покласти моркву

Помити капусту

Натерти моркву

Нарізати капусту

Змішати овочі та перець гор.

Перекласти у банку

Додати сіль, цукор та воду

КАПУСТА БУДЕ ГОТОВА ЧЕРЕЗ 3 ДНІ!

4

3. Приготування вінегрету

Салат «Вінегрет»

НАМ ЗНАДОБИТЬСЯ

Морква – 1 шт.

Картопля – 2 шт.

Буряк – 1 шт.

Горошок – 0,5 б.

Огірки – 2 шт.

Цибуля – 1 шт.

Олія – 5 ст. л.

Сіль – 0,5 ч. л.

ПОСУД ТА ОБЛАДНАННЯ

Ніж

Дошка

Миска

Ложка

Каструля

Фартук та капелюх

Прихватки

Рушник

ГІГІЄНА ТА ТЕХНІКА БЕЗПЕКИ

Помити руки з милом

Одягти фартук та капелюх

ОБЕРЕЖНО ПОВЕДИМОСЯ
З НОЖЕМ!

ОБЕРЕЖНО ПОВЕДИМОСЯ
З ГАЗОМ!

ПОСЛІДОВНІСТЬ ПРИГОТУВАННЯ

Помити картоплю

Помити моркву

Помити буряк

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ БАТЬКАМ З РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

ПРАЦЯ – важливий засіб розумового, фізичного, морального, художньоестетичного розвитку особистості. Це – внутрішня потреба людини, першооснова її буття. Наукові психолого-педагогічні дослідження і педагогічна практика засвідчують про те, що вже трирічна дитина прагне до самостійності, елементарної трудової діяльності. Діти з особливими потребами потребують спеціальної організації трудової діяльності, залучення до вивчення та закріплення предметно-практичного досвіду. Тому і в школі, і вдома, в умовах дистанційного навчання, слід підтримувати це прагнення дитини, формуючи постійну потребу в діяльності; виховувати інтерес до праці та до результатів своїх трудових дій; ознайомлювати з працею дорослих, залучати до різних видів трудової діяльності.

З цією метою в умовах дистанційного навчання батькам необхідно проводити систематичну роботу з дітьми щодо організації та забезпечення різних видів трудової діяльності дітей, зміст і форма реалізації яких можуть коригуватися залежно індивідуальних особливостей учнів.

Важливим є зміна трудової діяльності протягом тижня, залучення дітей з порушеннями інтелектуального розвитку до різних видів праці (самообслуговуючої, господарсько-побутової, художньо-трудової).

Під час організації трудового навчання дистанційно слід враховувати можливості та здібності дитини, її вподобання, фізичні та інтелектуальні особливості, стан здоров'я, настрої тощо. Регулярні он-лайн консультації з вчителем трудового навчання допоможуть розвинути у дитини творчі здібності, сформувати необхідні соціально-трудові навички.

Ефективність дистанційного навчання залежить від правильної самоорганізації і дисципліни, регулярного виконання індивідуальних програмових завдань.

Батькам необхідно дотримуватись індивідуального для дитини навчального навантаження в умовах карантину, добору необхідних матеріалів для роботи та ін. Крім того, необхідно систематично виконувати з дитиною завдання вчителя, аналізувати отримані результати праці.

Втім, батькам слід пам'ятати, що психологічна рівновага, позитивне ставлення до трудової діяльності у дитини, дотримання індивідуального підходу є значно важливішими, ніж отримання широкого спектру академічних знань, в межах навчальної програми. Дитина повинна навчатися із задоволенням, досягаючи кожного разу певного результату. Ситуація успіху повинна бути у кожної дитини, тоді і навчання буде ефективним і корисним!

➤ **Як зробити трудове навчання бажаним і цікавим для дітей?**

➤ **Як мотивувати дитину до праці?**

Інтегрований курс «Технології» або навчальний предмет «Трудове навчання», за умови цілеспрямованої роботи вчителя, готовності батьків підтримати дитину у навчанні, неодмінно допоможе організувати дозвілля у родині, затишок у домі, щодня отримувати позитивні емоції від виконання творчих завдань та проектів, звичних соціально-побутових справ. Із змістом Програми з трудового навчання, за якою навчається Ваша дитина, можна ознайомитись на сайті МОН <https://mon.gov.ua/ua>.

Методичні поради, які допоможуть організувати художньо-трудова діяльність дитини в умовах дистанційного навчання

- **Забезпечте технічне оснащення для проведення дистанційного навчання вдома.** Комп'ютер, інтернет є невід'ємною частиною такої форми навчання. Дозуючи індивідуально навантаження, враховуючи рекомендації фахівців школи, діти спільно з батьками залучаються не лише до відео- уроків, а й удосконалюють художньо-трудова навички у процесі розвиваючих рекомендованих дидактичних ігор та вправ, цікавих пізнавальних завдань, презентацій, мультфільмів, соціальних історій, медіаказок тощо.

З рекомендаціями щодо організаційно-технічного забезпечення дистанційного навчання можна ознайомитись на сайті МОН. <https://mon.gov.ua/ua>

- **Повторюйте з дітьми правила техніки безпеки роботи з**

комп'ютером. Закріплюйте вміння дітей вмикати і вимикати комп'ютер; користуватися клавіатурою і мишкою комп'ютера для введення інформації, орієнтуватися на площині екрану; разом з вами та вашою допомогою (відповідно можливостей дітей) використовувати знання у практичній діяльності. Необхідно адаптувати сприйняття дитини до нового виду подачі та передавання інформації. Тримайте зв'язок з вчителем, налаштуйте програми для відеозв'язку та дистанційного навчання вашої дитини. Слід пам'ятати, що інформаційні технології для дітей з інтелектуальними порушеннями розглядаються як інструмент інтеграції їх в сучасний світ.

- **Створіть для дитини куточок (зону) для творчості,** де діти з допомогою батьків будуть не тільки навчатися дистанційно, а й виконувати творчі проекти, конструювати, експериментувати, розвивати та удосконалювати свої базові життєві, художньо-трудова навички та вміння.

- **Забезпечте дитину необхідними матеріалами для художньо-трудова діяльності.** Скомплектуйте невеличку полицку, де знаходитимуться набори для творчості за видами діяльності (для малювання, ліплення, конструювання, виконання аплікацій, шиття тощо).

- **Залучаючи дитину до творчості та праці, враховуйте особливості пізнавальної діяльності дітей,** що виявляються в обмеженості сприймання, уваги, пам'яті, мислення, набутті комунікативних та соціальних навичок. Отже, у процесі вивчення курсу «Технології» їм потрібно більше часу для розпізнавання предметів та деталей виробів, розпочинаючи з виділення незначної кількості ознак предмета. Значну увагу приділяйте засвоєнню та повторенню дітьми властивостей предметів (кольору, форми, розміру, текстури та ін). Діти потребують спрощеної подачі інформації, повільного темпу навчання, багаторазового повторення вивченого матеріалу, поетапного виконання завдань, постійного використання наочності, з опорою на їхній практичний досвід.

Словесні та наочні інструкції щодо виконання завдань повинні бути зрозумілими та доступними для виконання, завдання щодо виконання різних видів трудової діяльності повинні бути доступними, враховувати інтелектуальні та фізичні можливості дітей.

- **Обговорюйте з дітьми план дій і самі дії до початку виконання творчої роботи:** намалюйте план на аркуші, домашній дошці, в календарі, розмістіть фотографії готового виробу, конкретної трудової діяльності або план на окремий день. Так ви впорядкуєте структуру дій і їхню послідовність. Однак уникайте абстрактної інформації, замініть її конкретною і візуальною.
- **Використовуйте візуальну підтримку та інструкційні картки для виконання творчих виробів.** Дитина повинна бути ознайомлена з готовим результатом праці – виробом, завданням, які їй потрібно зробити та виконати. Разом з вчителем та за активної допомоги батьків в умовах дистанційного навчання слід закріплювати навички поетапного виконання виробу за інструкційною карткою. Готуйтеся до виконання домашнього завдання заздалегідь.
- **Дотримуйтесь покрокового опанування трудовою діяльністю своїх дітей.** Враховуйте особливості засвоєння навчального матеріалу, трудових умінь та навичок. Зверніть увагу, що будь-яку діяльність слід опановувати покроково, а саме: ділити на етапи, а будь-який етап – на окремі операції. Що менше крок, то швидше йде процес навчання. Потрібно чергувати і регулювати навантаження.
- **Зосередьтеся на виконанні творчо-практичних завдань, а не на тому, щоб проводити за навчанням певну кількість часу.** Не змушуйте дитину проводити значну кількість часу за трудовим завданням, яке потребує від неї певних зусиль. Завдання повинні бути дозованими, доступними, зрозумілими, підкріплюватись чіткими та короткими інструкціями виконання. Коли ви поставите дитині конкретну навчальну мету, вона буде більш мотивованою.
- **Дотримуйтесь доцільної організації робочого місця, правил безпечної роботи з інструментами, комп'ютером, приладдям для творчості.** Переконайтеся, що у дитини сформовано розуміння безпечної поведінки, техніки безпеки, є постійне місце для творчої роботи з використанням комп'ютера, творчих наборів, приладдя, необхідне для трудового навчання.

Повторюйте разом правила організації робочого місця, користування інструментами. Це сформує у дитини корисну звичку дотримуватись правил безпечної та організованої праці.

- **Заохочуйте дітей до різних видів трудової діяльності**

Трудова діяльність дітей в умовах дистанційного навчання повинна спрямовуватись не лише на розвиток художньої творчості, ручних технік виконання виробів, використовуючи в якості візуальної підтримки та зорової опори інформаційні засоби навчання, а й на постійне закріплення навичок самообслуговування та господарсько-побутової праці.

- **Позитивне підкріплення добре допомагає мотивувати дитину.**

Якщо дитина намагається самостійно, або з допомогою дорослого виконувати творчі завдання, соціально-побутові доручення, обов'язково похваліть її, відмітьте досягнуті результати в родинному колі. У якості винагороди дайте їй певні привілеї (можна купити їй обіцяну гру, виділити більше часу на ігри та ін.).

- **Повторюйте та закріплюйте сформовані у дитини навички самообслуговування** – дії з догляду за собою: самостійне одягання, роздягання, тримання свого одягу і взуття в чистоті, вмивання обличчя, миття рук; стежити за своєю зачіскою, самостійне споживання їжі, прибирання за собою посуду; тримання в порядку свого робочого місця. Стимулюйте бажання брати участь у виконанні посильних справ. Самообслуговування має стати для дитини звичкою і внутрішньою потребою!

- **Залучайте своїм прикладом до спільної господарсько-побутової праці** – підтримання порядку в кімнаті, на кухні, сервірування столу, догляд за домашніми рослинами, квітами, за хатніми улюбленцями, виконання побутових доручень тощо. Задання повинні відповідати можливостям дітей.

- **В домашніх умовах створіть невеличкий город на підвіконні.** Он-лайн консультації вчителя, добірка відео-ресурсів сприятиме формуванню інтересу та знань про вирощування рослин. Для вирощування на домашньому городі слід використовувати рослини, які швидко ростуть – цибулю, кріп, петрушку, горох, бобові, редиску, розсаду.

Дітям подобається доглядати за рослинами, поливати їх, спостерігати за їх ростом. Тривалість праці для дітей може бути різною, відповідно віковим та психофізичним їхнім можливостям, з перервою на відпочинок або зміною характеру праці.

• **Готуйте кулінарні страви разом!**

Цікавим та привабливим для дітей є приготування спільно з батьками кулінарних страв (бутербродів, салатів, кави, чаю, печива, тістечок, та ін.). Неохідні добірки відео для домашньої кулінарії представлено у рубриці (Корисні відео-ресурси для дітей). Цей вид роботи приносить задоволення дітям, позитивні емоції, формує у них життєво необхідні навички та вміння.

Допомагайте дітям створювати творчі проекти: різноманітні вироби – сувеніри, книжечки, леп-буки, іграшки-саморобки, прикраси, тематичні листівки до свята з різних матеріалів (з паперу та картону, пластиліну, солоного тіста, тканини, природного матеріалу). При організації художньої праці доцільними є такі методи і прийоми: показ, пояснення, покрокове виконання, вправлення, роз'яснення. Корисними є відео-презентації поетапного виготовлення виробів. Слід також надавати необхідну допомогу, заохочувати дітей до праці, позитивно оцінювати їхні навіть незначні досягнення та результати.

• **Використовуйте корекційно-розвивальні прийоми навчання:**

Пізнавальний розвиток

- зацікавлюйте дітей до творчої діяльності, використовуючи добірку цікавих тематичних загадок, віршиків, відео-фрагментів виконання виробів з різних матеріалів, творчих проектів;
- формуйте уявлення про послідовність та поетапне виготовлення виробу з опорою на зразок та предметно-інструкційну карту, використовуючи відео-презентації вчителя;
- формуйте вміння виконувати завдання на основі словесної інструкції з опорою на наочність,

➤ навчайте дитину дотримуватись етапів діяльності (аналізуйте спільно зразок, плануйте діяльність, організовуйте виготовлення виробу, навчайте дитину самоконтролю);

Мовленнєвий розвиток

- повторюйте та закріплюйте нові терміни та слова спільно з дитиною;
- навчайте дитину усно проговорювати, повторювати за вами про хід виконання творчої роботи;
- використовуйте за потреби альтернативні та допоміжні засоби комунікації;
- запитуйте дитину про те, що ви спільно робили, що отримали в результаті;
- навчайте робити опис готового виробу спільно з вами за візуальним планом та інструкційними картками.

Сенсомоторний розвиток

- навчайте дитину навичкам обстеження предмету (визначати форму, розмір, колір, розташування деталей предметів та їх властивостей);
- виконуйте вправи для розвитку дрібної моторики рук (вправи з гудзиками, мозаїкою, природними матеріалами, пазлами, пластичними матеріалами та ін.);
- удосконалюйте зорову-моторну координацію на основі використання дидактичних ігор та вправ;
- повторюйте навички роботи з різними інструментами під час практичних занять.

Особистісний розвиток

- формуйте своїм прикладом позитивне ставлення до праці;
- позитивно оцінюйте навіть найменші успішні кроки під час навчання;
- допомагайте дитині доводити виконання трудового завдання до завершення;
- формуйте навички усвідомленої навчально-практичної діяльності
- виховуйте у дітей цілеспрямованість, організованість, охайність та інші важливі для праці якості особистості (використовуючи відео-ресурси, презентації, оповідання тощо).

- **Використовуйте різні види подачі нової інформації**

У процесі вивчення різних видів матеріалів та опанування цікавих технік роботи з папером, пластичними, природними, текстильними матеріалами слід переглядати відео-фрагменти, презентації, використовувати інструкційні картки.

- **Залучайте до нових можливостей відвідування разом віртуально майстерень народних умільців, музеїв декоративно-ужиткового мистецтва**

Виховуйте позитивне ставлення до творів декоративно-ужиткового мистецтва та ремесел як культурної спадщини українського народу.

Демонструйте шляхом відео-презентацій зразків, виробів, виготовлених традиційними та сучасними ремеслами; каталогів, фотографій тощо. Корисними є перегляд та обговорення фільмів (мультфільмів), у яких висвітлюються технології традиційних та сучасних ремесел.

- **Створіть емоційне насичення занять**

Важливо пам'ятати, створення виробів з паперу, природного матеріалу, пластиліну, кулінарних страв та ін. в сприяють розвитку у дітей спостережливості, естетичного сприймання, художнього смаку, творчих здібностей. Під час творчої художньо-трудової діяльності дитина має можливість доступними засобами виразити свій емоційний стан, своє ставлення до навколишнього світу, вчиться самостійно створювати прекрасне, помічати його в повсякденному житті та у творах мистецтва. Допомога батьків, забезпечення ситуації успіху у дитини забезпечать відчуття радості, позитиву та задоволення від виконаної справи. Пам'ятайте, ваша дитина – особлива та унікальна. Допоможіть їй розвинути творчі здібності та реалізувати свої можливості!